د فاشیزم نه دفاع کولو په نوم کوم گوند ته اجازه نه ورکول کیده. خو په جرمنی کی نوی نازی ډلی Neo- Nazi groups د ملی دیموکرتیک گوند National Democratic Party (NDP) په نوم په ۱۹٦٤م کی له سره یو ځای شول. برسیره پدی چپ کمونیزم په ضد دی ډلی سخت او شدید موقف نیولی اود نړیوال قانون پهکله هم بی علاقی او حتی مخالف دی ځکه هغه د امپریلیزم ځانگړی پالیسیو او گټو مولود گڼي او هم د غربیّ لویو قدرتو سیاست د خپل نژاد په ضرر وینی. دا ډله (NDP) د جرمنی ویستل له ټولو لویو سازمانو لکه اروپایی مارکیټ او ملگرو ملتو څخه غواړي.

زیــاتره افــراطی ښی اړخیزه اروپایی گوندونه چپ د دوهمی نړیوالی جگړی وروسته د متحدینو بریالیتوب څخه وروسته ویجاړ شوی وو، په شپیمتی (۱۹٦۰) او (۱۹۷۰) اویایمی لسیزی کی بیرته سرونه راپورته کړل، خــو بیا هم دی گــوندو پخوا پــه شــان مسلط قــدرت حاصل نه که پرته له هسپانیی چپ دوهمی جگړی کی بیطرفــی اخــتیار کړه. هغه فاشیستی گوند چپ نسبتاً زیات نفوذ درلود په ایتالیی کی د Movimento Sociale Italiano Destra Nazionale (MSI-ND) په نوم یادیده چپ د دوی گوند غړیتوب څو سوه زره تنو ته رسیده او په انتخاباتو کی ٤،٥٪ څخه تر ۸،٥٪ پوری رأی گټلی.

په (۱۹۸۰) نونسوه ایتاومی لســیزو کــی دی گــوندونو په څو غربی اروپایی هیوادو کی وده وکړه. په فرانسی کی دا گوند د ملی جبهه Front National (FN)، په ایتالیی کی د MSI، جرمنی کی Republikaner

او Deutsch volksunion ، انګلستان کی لږ نفود سره د انګلستان ملی ګوند British National Party ، بلجیم کی څو سیمه ایزو بانفوذه ګروپونه Flemish Block, او ایتالیی کی Italian Leagues په نوم یادیږي.

۱۳- امپریلیزم Imperialism

امپریلیزم تیرو ذکر شوُ سیستمو سره څه توپیر لري. ځکه نن ورځ هیڅ هیواد دي ته غاړه نه ږدی او یا هم هیڅ دول علاقه نه ښکاره کوي چې د خپل هیواد پالیسی او یا سیستم د امپریلیزم په بنا اطلاق کي. برعکس دا لغت زیاتره د مخالفینو لخوا یوه بل په ضد اکثراً په درسته توګه استعمالیږی. د مثال په توګه سوشلستی بلاک د امریکی په مشری غربی اروپایی هیوادو ته امپریلیستی هیوادونه -یا په ګډه او یا هم په ځانګړی توګه- خطاب کاوه. کله چې د مائو چین اړیکی د پخوانی شوروی اتحاد سره په (۱۹۵۰-۱۹۶۰) نونسوه شپیتمی لسیزی کی بحرانی او بالآخره په سرحدی جګړو سره پای ته ورسیدی د چین مائو شوروی اتحاد سوشل امپریلیزم Social imperialism په نوم یادوه. سره ددی چې هیڅ هیواد ددی نوم (امپریلیزم) منلو پاره چمتو ندی خو په نړی کی ددی سیستم اهمیت او رول او په نړی باندې د هغه اثراتو له کبله ئې د سیاسي پوهانو او متفکرینو پاملرنه ځانته ګرځولی دی.

د امپریلیزم پالیسی اوږد تاریخ لری. پخوا ددی کلمی مفهوم او استعمال، تحلیل، او تعریف روښانه او واضح ښکاریده. هری هغی

امپراطوری به چې په مستقیم ډول نظامی او سیاسي حیثه ځینی سیمی کنترولولی، امپریلیزم پالیسی ګڼل کیده. امپریم Imperium لاتین لغت ...دی چې رومیانو هغو ماتی خوړولو سیمو خلکو ته چې د دوی کنترول لاندی راغلی وو او د دوی امپراطوری برخه ګرځیدلی وه استعمالوه. انګریزی او فرانسوی ژبو هم پورتنی مفهوم (Empire) سره شریک که او هغه ئی سیاسي او پوځي لوړ او مافوق Supreme حکومت ته نسبت ورکاوه چې اکثرو مفتوحه او نیول شوُ سیمو مالیه او یا باج مرکزی حکومت ته ورګاندی کاوه. اروپایانو په تیره انګریزانو او فرانسویانو د خپل استعماری دوران په اعتلأ کی (۱۸۷۵-۱۹۲۵م) امپریلیزم د دوی هغی مبارزی ته نسبت ورکول کیده چې غوښتل ئی خپلو امپراطوریو سیمه او ساحه نوره هم پراخه او د هغو ساتنه وکي.

د سیاسی متفکرینو لخوا د امپریلیزم اصطلاح د سیاسی بهرنی پالیسی بیل مفهومونه رسوي. پخوا پوهانو دا مسئله یوه تاریخي پدیده ګڼله او زیاتره هغو ځواکو لپاره چه له مطلقه قدرت نه ئی خونداخیستی وُ استعمالیده خوله ۱۸۷۰م وروسته امپریلیزم د کلونیلزم سره مساوی استعمالیده، په دی عصر کی دی کلمی پراختیاومونده ، او د کلمی د اقتصادی نفوذ او کنترول د مارکیتونو تسلط د تهیه کولو او پانګی اچونی منفذونو لپاره هم په کار اچول کیږي. د بارات برون Barrott Brown په نظر امپریلیزم «د اقتصادي، سیاسي او نظامي اړیکو {وضع ده } چې اقتصادي پلوه پرمختللې سیمې دشته مندو سیمو لخوا تابع شوي دي. » د بیرډ

C.A.Beard په نظر امپریلیزم د حکومت او د ډیپلماسی ماشین دي چې لږې پر مختللې سیمې، تحت الحمایوي ځلیونه، او یا د نفوذ برخی لاس ته راوړي او یا په کامله توگه د نورو نژادونو او یا خلکو په واسطی اشغال شوي وي تر څوخپلې صنعتي، تجارتي او پانگې اچولو فرصتونه پرمخ یوسي. مارگنتا وائي: «دامپریلیزم د خپلو پولو څخه د یوه هیواد قدرت ته باندي پراختیا ورکونه» دي. چارلس هاجز C.Hodges امپریلیزم هغه طرح بولي چې یوملت خپل اقتصادي، سیاسي، او کلتوري قدرت په بل بهرني سیاسي، اقتصادي، او کلتوري قدرت باندې یا په بل هیواد او د پردیو (او غیر متجانس) خلکو په کورنیو چاروکی د خیل کړي. دا عملیه سبب کیږي چې په نورو خلکو باندې په ښکاره او یا په پټه، په متقیمه یا غیر مستقیمه توگه خیل اقتصادي ، سیاسي، او کلتوري چاری په پردیو خلکو تحمیل کړي. پرکنیز Parkins او پالمر Palmer امپریلیزم د دوه ملتونو په منځ کې د مسلط کولو او مسلط کیدو اړیکې چې بی له اخلاقي مسئولیتونو سرته رسیږي گڼي.

وروسته له هغې چې مارکس کپیتلیزم تحلیل که د امپریلیزم مفهوم نور هم پراخه شو. ځکه پخوا هیوادو ترمنځ د اجباري اړیکو په هکله بحث کیده، خو د مارکس په تحلیل سره د اقتصادي اړیکو استعمار موضوع هم رابرسیره شوه. اقتصادي امپریلیزم یو قدم مخ ته ځي او دا اړیکی د تهدید او تسلیم په اساس گوري.

د عصری امپریلیزم کلمی مفهوم انگلیسی ژورنالست او لیکوال

جان هابسن John A. Hobson (۱۹۵۸-۱۹٤۰م) ابداع که. نوموړی سوشلیست او صلح غوښتونکی "Pacifist" ؤ. د امپریلیزم لغت فرانسویانو هم د نورو ملتو متمدن کیدو پاره استعمالوه، انګریزانو هم چې د نړۍ زیاتی مستعمری په تسلط کی درلودی په ویاړ سره دا لغت د مستعمرو متمدن کولو پاره په کار اچوه. خو هابسن دی لغت سره بی علاقه ګی وښوده. د هابسن په عقیده امپریلیزم د کپتلیزم غلط او نادرسته maladjustment سیستم نه منځ ته راغلی ځکه د سمندر هغی (پوری) خوا (Over seas) ماړه او شتمند اقلیتونه چې په لویو او بی شتو اکثریتو د انګریزانو پهٔ مرستی حکومتونه کول د منورو د کرکی سبب وګرځیده. حتی پخپله انګلستان کی هم کین اړخیزه متفکرین لکه هابسن د خپل حکومت پالیسی سره په داخل او د نورو ملکو مقابل کی غیر موافق حتی مخالف وو.

د هابسن Hobson په نظر د کپتلیزم منفی اړخ له کبله د سمندر په پوری خوا کی لوړ او شته مند اقلیت -له حده- زیات شته ذخیره کوي پداسی حال کې چې بیوزلي په ګیډه ژوندی او یا یواځی ژوندی "bone sub-sistence" د محصولاتو اخسیتو توان ځځه چې نوی صنعت ئی ورلاندی کوی محروم شوی دی. نو کپتلیزم تولنیز مشکل انتخاب سره اخته شوی دی ځکه له یوی خوا تولیدات له حده زیات "Overproduction" دی او له بلی خوا ئی مصرف کم دی "Underconsumption" . که چیری پانګه لرونکی خپلی اضافی پیسی په عام المنفعه او خیریه برخو کی توزیع کي نو په تولنی کی به جدی ساختمانی ستونځی پیدا نشی. برعکس پانګه وال

پدی لته کی دي چې خپلې اضافي پانګې په نورو هیوادو کی په هغه سکتورو او برخو کی په کار واچوی چې نوره هم اضافی شته لاس ته راوړي. په نتیجه کی امپریلیزم چې خپل صنعتی کنترول ته پراختیا ورکوي باید خارجي مارکیټونه ځانو ته پیدا کي تر څو هغه اضافی اموال چې دوی په خپل هیواد کی نشی خرڅولی په نورو هیوادو کې خرڅ کې او همداسی خپلی اضافی پانګی هم نورو هیوادو ته د ګټو لاس ته راوړلو پاره یوسی. هابسن د انګلستان امپریلستي پالیسي غیر عقلی ګڼله. هابسن پدی خبرۀ چې د نولسمی پیړی امپریلیزم پراختیا پاره اقتصادی عواملو پرته نوره فکتورونه -لکه سیاسي، نظامي، سیکالوجیکي، دیني، او انسان غوښتونکي- هم شامل وو. خو اصلی عامل ئی د پانګو برابرول او تولول شمیرلي دي.

د لینین نظر امپریلیزم په هکله

د امپریلیزم ډیره مشهوره او مدرنه نظریه د لینین په واسطی څرګنده شوی؛ دی امپریلیزم د کپتلیزم پرمختللی او عالی مرحله بولی. نوموړی انحصاری کپتلیزم چې امپریلیزم سره مساوی ګڼی له څلورو عاملو څخه مشتق بولی:

۱- تولیدی تمرکز چې په کارتل Cartel (تجارتی انجمن او سازمان چې بیمی او قیمتونه، تولیدات کنترولوی) او سندیکیت Syndicate (د شرکتو اتحادیه) او لوی تجارتی او مالی کمپنی کی یو ځای کیږي.

۲- خامو موادو پاره رقابتی هلی ځلی.

۳- بانکی الیګار شی (نفوذ لرونکی ډلو) پرمختګ او تقویه.

٤- د کلونیلیزم او مستعمرو زړی پالیسی پر ځای د سیمه ایزو اقتصادی ګټو پاره هڅی تر څو ماړه او قدرت لرونکی هیوادونه وکړای شي ضعیف او کمزوري ملکونه نور هم وزبیخي.

کیڼ اړخیزه سیاسی پوهان او متفکرین پدی نظر دي چې د امریکی حکومت د امریکایی کار پورشنو -چې د نړی کارپورشنو عمده برخه جوړوي- ګټو ساتلو او پرمخ بیولو پاره خپله پالیسی عیاروي. او که چیری امریکی دولت د خپل هیواد کور پورشنو ګټی بل هیواد کی خطر او یا تهدید سره مخامخ ویني نو د کورپورشنو مرستی ته وردانګي او په اصطلاح د «متخاصمه حکومت» په اصلاح کولو او د امکان نه درلودو په صورت کی د هغه هیواد رژیم رانسکورولو پاره نقشی طرح کوي. دوی پدی هکله د (١٩٧٠) نونسوه اویایمی لسیزی مؤفقه او بریالی توطئه چې نکسن او کسینجر د International telephon & telegraph (ITT) (لویه پانګه لرونکی کمپنی) سره په چیلی کی طرح کړه د هغه حکومت قانونی او انتخابی جمهور رئیس آلندی S. Allende د جنرال پینو چیت Pinochet په واسطی رانسکور او ووژه، ځکه چې نوموړی جمهور رئیس د امریکی «امپریلستی» پالیسی سره موافقه نه درلوده.

د یادولو وړ دی چې د امریکی په مشری د غربی تولنی تولو پالیسیو تعقیب او ادامه ممکن امپریلستی انګیزی ونلري. د هغو څخه د راګ فیلر خیرنی او پلتنی انستیتوت دی چې د شنه انقلاب "Green Revolution" منځ ته راوړلو سره د کرهنی په حاصلاتو کی مهم او د پاملرنی وړ بدلون په

نړی کی راؤست او په نتیجه کې ځینی وروسته پاتی هیوادونه لکه هند دغلی محصولاتو حیثه په ځان متکی کړل. نو پدی توګه ئی په وروسته پاتی (دریمی نړی) کی د ډیرو لوږو انسانانو ګیډې مړي کړې. البته وروستنی نتایجو ددی ګټور انقلاب منفی اړخونه هم رابرسیره کړل چی له هغو جملی څخه یو هم نباتاتو کمزوري ځینو نباتی امراضو مقابل کی دی؛ او بل هم د ځمکو تدریجی کمزوری دی؛ او اقتصادی حیثه هم د هر هیواد اقتصادی پالیسی پوری تړلی دی. خو په مجموع کی ددی انستیټوت هڅو مثبت نتایج مخ په زیاتیدونکو انسانانو پاره زراعتی ستونځو حل کیدو نسبی امید وړ په برخه که.

مارګنتا د امپریلستی نظریی ردولو په لټه کی

مارګنتا Hans J. Morgenthau چې د هابسن - لینین له نامتو منقدینو څخه شمیرل کیږي د امپریلیزم اصطلاح تنګ نظره او دا اصطلاح د ایدیالوجیکی ملحوظاتو په اساس ولاړه بولي. مارګنتا مرکنتلیست او ریالیست Marcantalist & Realist -دا اصطلاح ځینو سیاسی پوهانو لخوا په پسیمیست pacimist یا بدبینه تعبیر شوی- سیاسی پوهانو او متفکرینو په ډله پسی تړلی دی. نوموړی پیشنهاد کوي چی د دوهمی نړیوالی جګړې وروسته د سیاسی علومو مکتب زده کونکی نسل باید معقول او واقعي او اخلاقاً بیطرفه تعریف پدی هکله ولتوي. یعنی امپریلیزم د هغه هیواد پالیسی ته ووایي چې د دؤ جګړو وروسته د نړیوال

موجوده تولنیز انډول له منځه وړو په لټه کی وی. او د دوُ لویو قدرتو یعنی امریکی متحدو ایالتو او پخوانی شوروی اتحاد د جګړی وروسته حالت معکوسی اړیکی منځ ته راوړي. یعنی باید د پخوانی شوروی اتحاد په ګټه او د امریکی په ضرر وضعی ته تغیر ورکول امپریلیزم وګڼی. نوموړی دا نظر ردوی چې که چیری د یوه هیواد قدرت او پیاوړتیا په نړیواله سطحه کی مخ په زیاتیدو وي نو حتماً امپریلستی اړخ لري او یا هرومرو په امپریلیستی پالیسی او اساس ولاړ دی. د ده په نظر د اشتباه نه ډک مطلب د امپریلیزم تعریفونه اقتصادی حیثه پدی کی دي چې دوی غواړی د تاریخ نړیوال قانون چې په څو محدودو تجربو او څو بی رابطه پیښو بنا وي جوړکي. د مثال په توګه د امپریلیزم تیوری د سرمایه داری نه مخکي امپریلستي دوری ته چې په لرغوني مصریانو، آسوریانو، رومیانو، او اعرابو تیری کړی بی توجه او غافل شوي دي.

مارګنتا د څو نورو پوهانو لکه فرانسوی سیاسی تولن پوه ریمونډ ارون Raymond Aron، اتریشی اقتصاد پوه جوزف شومپیتر J. A. schumpeter (۱۸۸۳-۱۹۵۰) د هارورډ پوهنتون استاد، د امریکی دیلپماسی تاریخ پوه ویلیم لنګر W. L. Langer او امریکایی اقتصاد پوه جالوک واینر Viner .J (۱۸۹۲-۱۹۷۰)، او همدا راز یو شمیر نورو غربی نامتو پوهانو نظر د هابسن - لینین امپریلیزم تیوری ردولو پاره ذکروي او پدی لټه کی دي چې ددی فرضی اړخ په څو لاندینو مواردو کی عجیب او نامناسبه ثابت کی.

1- د مارکس، هابسن، او لینین پیروان یوی خاصی تاریخی دوری امپریلستی جنبش او تحریک او اثرات له څو بُعدی سیاسی - ټولنیزی پدیدی چې بیل اړخونه لری سره ګډوي. د امپریلیزم اقتصادی تیوری چې نړیوال سیاست بین المللی اقتصاد ته تابع بولي په حقیقت کی د دی قضیی تحریفول دی. هغه څوک چې د بین المللی سیاست په عصری تاریخ کی تخصص او مهارت لري پدی اعتراف کوي چې اکثره وخت سیاسی انګیزی نسبت اقتصادی انګیزو ته قوي دي.

2- شومپیتر Schumpeter پدی ټینګار کوي چې امپریلیزم یواځی اقتصادی ګټو ته نشی محدودیدلی. نوموړی پدی هکله د تاریخ زیات مثالونه او شواهد وراندی کوی چې ځینی ټولنی پراختیا یواځی د توسعی غوښتنی، جګړه د جنګ غوښتولو، بریالیتوب د وړلو او ګټلو، او تسلط د حکومت کولو پاره لټوي. شومپیتر په نظر نشنلیزم چې په غیر شعوري او غیر ارادي توګه مهمی غریزی په ماضي کی ګوري، امپریلیزم هم خپل شته والی د نیکونو په ټولنیز کلتور کې ګوري. او امپریلیزم په ټولنیز کلچر کې زیاتره نیکونو ته شبیه کیدل او رجعت ورکول ښکاري. دا درسته بولی چې په یوی ټولنی کی واکمنه طبقه بلی ټولنې سره د جګړی تصمیم نیسي خو بورژاوزی طبقه د یوی ټولنې اصلي پالیسی نه ټاکی او جګړی په هکله تصمیم نه نیسي. هغه څوک چې په ټولنه کی تصمیم نیسي په حقیقت کی د اشرافو یو څه پاتی شوی طبقی دي چی تراوسه حکومتي، سیاسي، او دیپلماتیکي مهم پوستونه ډکوي.

په ۱۹۷۰ کلیزی کی د امریکی حکومت لخوا د موټرو سرعت حدود ۵۵ میله (تقریباً ۹۵ کیلو متره) په ساعت کې وټاکل شو چې دا تصمیم څه د پاسه شل کاله عملی شو. پدی هکله د حکومت لخوا د سرعت محدودول په حقیقت کې د څو نوؤ ارزښتونو معرفی کول او ټاکل وو، داسی ښکاری چې اصلاً لدی کار څخه د انرژی بیځایه مصرف کنټرولول وو. خو کله چې د ګړندیتوب حد په عملی توګه پیل شو دی اقدام کال کی (20,000) شل زره تنه له مرګه ساتل چې دا اقدام امریکایانو ته د تحسین وړ وګرځید. البته په سرکې د حکومت دا تصمیم په نورو ارزښتو باندی مداخله او تیری ښکاریده. د مثال په توګه هغو خلکو چې هیله درلوده له یوه ځایه یا ایالت نه بل ځای یا ایالت ته ځانونه ورورسوی د دولت دې قانون ویستلو څخه خپه ښکاریدل. دلته ممکن ډیرو ته سوال پیدا شی چې آیا حکومت باید د خلکو د ژوند ورځنی چارو کې مداخله کمه کړی که برعکس زیاته ئی کړی او آیا دا کار د خلکو په ګټه دی؟ دا پوښتنه دوه اړخیزه ځواب لری چې د کتاب په راتلونکو پاڼو کې د حکومت رول نسبتاً روښانه کیږی او ځینی محترم لوستونکی یو څه روښانه نظر پدی هکله پیدا کړي.

جالبه دا دی چې مخ په زیاتیدو لیکوالان نسبت سیاسی علم "Political Science" ته خپله توجه سیاست "Political" ته معطوفه کړی دی شاید دی پاره چې سیاسی علم یو څه مغلق ښکاری. په هر صورت ما ته لازمه ښکاری چې د سیاست "Political" څو تعریفونه چې سیاسی پوهانو لخوا شوی وړاندی کړم دې پاره چې لوستونکو ته د سیاست مفهوم یو څه زیات روښانه

3-د جگړې شیطانی نظریه "Devil theory" دی چې د جگړې قربانیانو عامل سلاح جوړنکی بولی چې په جگړې جوړولو او سلاح خرڅولو سره پیسی او شته لاس ته راوړي. پدی نظریی کی د کپتیلیزم جگړه مار اړخ ندی گڼل شوی، ځکه جگړه غیر عقلی او نا اټکل شوی حالت دی پداسی حال کی چې کپتیلیزم په عقلی نقشی، پلان، او تدبیر حالت کی د نړیوال آرام او ثابت محیط او چاپیریال کی وده کوي. د شومپیتر په نظر رقابتی تجارت په یوه کپیتلستی سیستم کی د انسان زیاته انرژی او قوت جذبوي، نو دی کبله انسان پاره ډیر لږ وخت پاتی کیږي چې جگړې په هکله فکر وکي خپله جگړه خولا پریږده.

4- د هابسن اقتصادی امپریلیزم بنیادی فرضیه غلطه دی. دا چې امپریلستی هیوادونه د بحر نه پوری خوا Overslas لکه جنوبی افریقی او چین کی پانگی اچوي او پدی باندی نړیوال اقتصادی نظریه بنا او جوړه کی نا ثابته ښکاری او څو مهمه موضوعات تری پاتې کیږي. ددی نظریی په اساس ډیر پرمختللی کپتلیستي هیوادونه باید ډیر پراختیا موندونکي او مستعمره غوښتونکي مرحلی کی وي. پداسی حال کی چې د اروپا مستعمرو لاس ته راوړلو اشتیاق په شملې پیړې کی نسبت له نونسمې (۱۹) او شپاړسمې (۱٦) پیړی ته کم شوی وو. د شومپیتر په نظر امریکه چې د نولسمی پیړی نیمیایی کی په چټکتیا سره پرمختگ کاوه باید خپل ضعیف گاونډی هیوادونه لکه مکسیکو او کاناډا نیولی وی؛ حال دا چې دا کار ئی ونه که.

5- په اقتصادی اړخ کی د هابسن او لینین کم خرڅول او زیات ساتل Underconsumption - oversavings نظریه ځکه درسته ندی چې د اضافي پیسو صادرول د هیواد ودی پاره په مطلقه ډول ضروری ندی. د هابسن لینن د کارګرو ژوند مخ په خرابیدو نظریه تاریخي واقعیتو او پیښو برعکس ښودلی.

6- د لینین دا نظر چې امپریلیزم د جګړو مسبب او عامل دی هم بی اساسه ګڼی. له ۱۸۷۰ م راپدی خوا د عمده جګړو عوامل اقتصادي انګیزي ندی. د جنوبی افریقی بوور جګړه Boer War، د بولیویا Bolivia او پراګوی Paraguay منځ کی د چکو جګړه "Chaco war" اقتصادی علت درلوده، خو د فرانسي -جرمنی جګړه، امریکی- هسپانیی، روس- جاپان، ترکیی- ایټالیی، اعرابو- یهودو، نړیوالی دوؤ جګړو، کوریا، هند- پاکستان، او بنګله دیش- پاکستان جګړو اصلی عوامل اقتصادي نه شمیري.

۱٤- تفوق یا هیجیمونی Hegemony

دا اصطلاح غربی ښی او منځ اړخی سیاسی پوهانو او متفکرینو په منځ کی استعمالیږي او د امپریلیزم کلمی پر ځای تر یوه حده لدی لغت څخه کار اخلی. له ۱۹٤٥ - ۱۹٦۰ م پوری دوه اړخیزه قطبی شخړه د خپل وخت دوؤ لویو قدرتو یعنی پخوانی شوروی اتحاد (نننی روسیه) او امریکی متحدو ایالاتو ترمنځ روانه وه. ددی ډلی متفکرینو په نظر امریکه متفوقه او برتره یعنی Hegemon ځواک او پخوانی شوروی اتحاد اعلان ورکونکی

یا Challenger قدرت ؤ. خو د شوروی سقوط وښوده چې سره جگړه هیڅ وخت د دوؤ مساوی ملکو ترمنځ نه وه موجوده په حقیقت کی امریکه یواځینی نړیوال لوی قدرت ؤ.

خو د امریکی هیواد برتر Hegemon بلل دا مفهوم نلري چې امریکه د پخوانیو برترو قدرتو په تیره د انگلستان د ۱۹ پیړی امپراطوری وارث ندی بلکه امریکه له برتانیی هم ډیر برتر او مسلط هیواد گڼل کیږي. نو دی کبله د امریکی نننی تفوق له نورو پخوانیو قدرتو څخه دا هیواد مشخصوي، ځکه امریکه یواځینی تاریخی هیواد دی چې د نورو ملکو په اقتصادي، نظامی، او دولتی، سیستم State-systems باندی استیلا پیدا کړه او دا جریان ۱۹۵۷-۱۹۶۷م پوری خپل اوج ته ورسیده. خو د شوروی تجزیی سره یو ځل بیا د امریکی د سلطی لمر نور په نړی کی لوړ ښکاری او له پخوا څخه په آسانتیا سره خپله اراده او غوښتنی په نورو هیوادو -په تیره دریمی نړی- باندی تحمیلوي.

کله چې د دوهمی جگړی وروسته نوره رقیب امپریلستی قدرتونه مخ په کمزوری شول، او امریکی د شوروی اتحاد په مقابل کی د مخ نیولو او ایسارولو "containment" پالیسی د یوه نړیوال لوی قدرت په توگه پیل کړه وئی غوښتل چې نړیوال نظم او قانون پخپله خوښه او گټه جوړ او نړی ته معرفی کی او د هغه په اجرا کولو او عملی کولو نه یواځی د صلحی له لاری بلکه که ضرورت احساس وکی په نورو هیوادو باندی په زور تحمیل او قبول کی. نو لوی هیجمون Hegemon قدرت لکه امریکه باید نه یواځی نړیواله

پوځي پیاوړتیا ولري تر څو خپلې غوښتنې او نظریات د نړۍ په نورو هیوادو ومني بلکه نړیوال اقتصادي او کلتوري تفوق هم ولري چې د نړۍ نوره هیوادونه -د تشویق او ترغیب او یا تهدید له لارې- د امریکې منل شوؤ او متداولو ټولنیزو ارزښتو او اصولو، او اخلاقیاتو اقتصادي پالیسو، او سیاسي بهیرو ته غاړه کښېږدي، او که نه نظامي تهدیدو او یا اقلاً نړیوال اقتصادي تحریمو او کړکو سره به مخامخ کیږي. د امریکې ځینې نړیوال نظم پیشنهادول نورو هیوادو ته عبارت دي له: په نړیواله سطحه د غربي اولیبرالي دیموکرسي (بورژوازي دیموکرسي) په خط باندې د تولیدي، مصرفي، او صنعتي سازمانو جوړول، محدوده دولتي عام المنفعه پالیسي، انتخابي او رأی ورکولو دیموکرسي، او د حکومت اقتصادي پالیسي چې د خصوصي او ځانګړې پانګو ودې پاره عیار شوې وي. دا د هغو پالیسو نمونه دي چې امریکې کې د دؤ پیړیو راپدې خوا جریان او دوام لري.

په ۱۹۹۱م کال کې په عراق باندې د امریکې او دهغې پلوي هیوادویرغل د امریکې هیجموني نړیوال سیستم باندې خپله اعاده و ښوده. پدې یرغل کې د امریکې متحده ایالاتود ملګرو ملتو صلاحیت څخه ګام باندې کیښود او دلویو قدرتو لکه چین او پخواني شوروي اتحاد ته بې له کومې پاملرنې خپله پوځي پیاوړتیا وښوده او بې له کومې اعتنا انړیوالو اذهانو ته څه ډول چې امریکایانو غوښتل خپله اراده په نړیوالو اذهانو ومنله.

د سیاسي متفکرینو په نظر امریکې ددؤلسیزو نسبي نزول څخه چې

د خپل هیواد هیجمونی موقف بیا تینګ که. په ۱۹۷۰ (اروپاومی لسپزی) کی دنورو هیوادو لخوا چیلنج حاصل که. جاپان او غربی اروپا د صنعتی او تکنالوجیکی قدرتونو په توګه او پخوانی شوروی اتحاد د پوځي حېثه امریکې سره ځانونه رقیبان ګڼل. د دواړو لویو قدرتونو (شوروی اتحاد او امریکی) د اتومي او نورو پرمختللو او مخربو اسلحو محدودولو په برخه کې سره خبری پیل کړې. پدې توګه شوروی اتحاد د دوهم لوی نړیوال قدرت او رقیب په توګه د امریکی لخوا وپیژندل شو. په نړی کې پرته له امریکې ځخه بل هیواد نشته چې دټولو امکاناتو یعنې د اقتصادی، پوځي، سیاسی، او کلتوري قدرت ځخه تر دی حده بهره مند وي او په دومره پراخه توګه وکړای شي خپلې سیاسي، اقتصادي، کلتوري هیلی او غوښتنې په نړې باندې تحمیل کړي.

د امریکی باندنیو چارو وزیر جمیز بیر نیس James F. Byrnes چې خپل وخت کی د امریکی باندی پالیسی لارښودنه په غاړه درلوده وویل چې: زموږ بین المللي اړیکي نورو هیواد سره په ناچاره توګه د امریکی په کار، استخدام په شتمنی او بیوزلی باندی اثرات لري. یعنی دا چې امریکی ته لازمی ښکاري چې په نورو هیوادو باندی خپل سیستم تحمیل او عملی کړي او د نورو هیوادو دروازی خپلو صادراتو ته پرانیزي. نو امریکی ددی مجبوریت احساس کاوه چې د انګریزانو نړیوال پولیس او څارنوال دنده په غاړه واخلي.

۱۵-کلونیلیزم Colonialism

مستعمرو پیداکونه او نیونه Colonialism تقریباً دری(۳) پیړي پخوا اروپایانو پیل کړه. دی اقدام بیلی انگیزی له مسیحی کیدو نیولی آشنایی نورو خلکو او کلتور سره، خپل مخ په زیاتیدو نفوس میشته کولو ته، تر ماجر اجویی پوری بلل شوي؛ خو مهم علت ئی د امکان حده پوری اقتصادی گټو حاصلول گڼل کیدلی شي.

د ځینو غربی پوهانو په عقیده د مستعمرو نیولو مفکوره له یوه پردي او واړه اقلیت او ملیت څخه عبارت دی چې په بل لوی اکثریت ملت باندي د نژادي او کلتوري تفوق عملیه اجرا کوي. دا متفوق خلک په مسیلحی تمدن سره مزین شوي دي چې د اقتصادي پیاوړتیا او ژوند له چټک فعالیت څخه مستفید دي. پدې توگه د مستعمره چیانو تمدن په تابع تمدنونو باندې مسلط کیږي. د کیڼ اړخیزه پوهانو په نظر هم کلونیلزم هغه ناوړه او شیطانی سلوک دې چې د هر هیواد اقتصادي اتکا او یا پوځي مړبه توب په ځنگ کی لري. نو موري پوهان داکړه وړه بومي خلکو له منځه تلو او حیواني استثمار سره مساوي گڼي.

آسیائي او افریقایي سیاسي پوهان هم د کلونیلیزم په تعریف کي د کیڼ اړخیزه سیاسي متفکرینو سره موافق ښکاري. داندونیز یا جمهور رئیس سوکارنو Sukarno د باندونگ په کنفرانس (۱۹۵۵م) کی کلونیلیزم د زړې پیژندل شوې پالیسی تر څنگ د هغه نوی څیره چې د یوه

اجنبي او پردي واړه ملت اقتصادي فکري او جسمي واقعي کنترول څخه عبارت وباله مجلس ته معرفي که.

د پنځلسمې پېړۍ په آخرو کې اروپايانو سمندري سفرونه پيل کړل، او د نورو وچو کشفولو سره -په شپاړسمه (۱۶) پيړۍ کې- دوی د دې سيمو خلکو او ځمکو تسخيرولو او فتح کولو نور هم دوی پدې لټه کې کړل چې د اروپايانو ترمنځ د سيمو نيولو او اصلي خلکو باندې حکومت کولو پاره رقابت پراخه شي. له سويډن څخه نيولې تر هالند او بلجيم، پرتګال، هسپانيې، روسي، فرانسې، انګلستان، او بالاخره جرمني او ايټاليې هم پدې رقابتو کې برخه واخيسته. امريکې متحده ايالات زياتره د امريکې براعظم په وچه کې د مستقيمو او يا غير مستقيمو ځمکو او سيمو په نيولو او يا اقلاً د خپل نفوذ په پراخولو کې.

لدې دورې وروسته د دريمې نړۍ اکثرو هيوادو راتلونکې مقدرات وتاکل شول. يعنې په حقيقت کې تر ډيره حده د اروپا پرمختګ چې د دريمې نړۍ په مستعمره کولو کې نغښتې او د اروپايانو ځانګړې او خپل منځې ګټې او انګيزې سبب شوې چې خپلو منځو کې رقابتونه نور هم زيات کې او په هرې، مادي برخه کې علم او صنعت نه د ځان قوي کيدو پاه مرسته واخلي تر څو له خپلو اروپايي رقيبانو څخه د مستعمرو په نيولو مسابقې کې مخکې شي. برعکس دريمې نړۍ هيوادونه په ارادې او شعوري توګه د غفلت او بې خبرۍ خوب ته تشويق شول. مثلاً انګريزانو خپلو آسيايي مستعمرو کې ترياک کرل او محصولات ئې چين ته ليږل او وروسته له هغه

چې څینې چینایان پرې معتاد شول د تریاکو تبادله حتی طلاؤ سره پیل شوه. انګریزانو لدې کار څخه دوې انګیزې درلودې: لمړې اقتصادي ګټه وه چې په داسې لاس ته راوړلو شتو سره د خپلې امپراطورۍ بنسټ نور هم پیاوړی کې، او دوهم علت ئې دا ؤ چې چینایان تنبل، وروسته پاتی، غافله، او جاهله وساتي تر څو پردوی باندې هم خپل تسلط ټینګ او هغه ته ادامه ورکي.

کلونیلزم هم په دوؤ مشخصو برخو ویشل شوی دی چې هر یو ئې د خاصې استعماري قدرت دورې او په هر براعظم پورې تړلې دی. د امریکې وچه شته منده او په آسانۍ سره فتح شوه؛ د آسیا مړه وچه خو ګرانه وه چې تسخیر او کنترول شي؛ د افریقې زیاته برخه بې شتو او د مستعمره چیانو په نظر د نیولو ارزښت ئې په سختۍ سره درلود (Napham, 1985,13) ·

د مستعمرو نیونه په درې لویو وچو کې

د لاتینې امریکې او کارابیین Caribbean استعماري تاریخ ظالمانه ګڼل شوی دی څکه په هغه کې ډیر اصلي خلک او تولنې له منځه وړل شوي دي. د کارابین په ټاپوګانو کې د کروندو حاصلات د هغو مریو په واسطې سرته رسیدل کوم چې افریقې وچې نه په زور د غلامانو په توګه وړل شوي وو. د کارابیین هیوادو ټولنې ډیر ژر په دوؤ برخو وویشل شوي (Dual society/dual economy) چې په سر کې ئې اروپایي مهاجر او د ځمکو خاوندان وو. په دوهمې یا لاندې طبقې کې افریقې څخه راوړل شوي مریه او د کرهنې کارګر او د هغوی کورنۍ وې او همداسې د ژوندیو پاتی

شؤ اصلي خلکو گروپونه وو.

په اسیا کې وضعه لاتیني امریکې او کارابیین سره توپیر درلود. د انګریزانو شرق الهند English East Indian Company چې تقریباً په ۱۶۰۰م کې مدغم شوه، د اروپایانو علاقه لدې نیتې وروسته مخ په زیاتیدو شوه.

په اتلسمی (۱۸) او نولسمی (۱۹) پیړیو کې انګریزانو د هند سمندر په سیمو کې پرتګال او فرانسي ته له ماتې ورکولو وروسته. د هند لوی وچې په زیاتې برخې کنترول حاصل کړ سره ددې هم انګلستان پدې بریالی نشو چې ټوله هند نیمه وچه ونیسي. د انګلستان هلې ځلې چې انګریزي مهاجر پدې سیمه کې میشته کړي ددې خلکو مقاومت او مبارزې له کبله د انګلستان حکومت هڅو کوم ځای ونه نیو. خو انګریزانو د محلي نوابانو، راجه ګانو او د ټولنو تورو مشرانو لکه ځمکو خاوندانو او ټکس ټولونکو قدرت تائید که او د دوی په پیژندلو سره ئې متقابلې اړیکې پیدا او ټینګې او پدې دول ئې خپل قدرت ریښې پراخه کړې. ځینې آسیایي هیوادونه لکه افغانستان، ایران، جاپان، چین، او تایلند د انګلستان مستقیم کنترول کې نه وو، خو بیا هم پدې ګروپ کې یوائینې هیواد چې د کاملې آزادۍ څخه نصیب درلود جاپان وو.

خو د افریقې تسخیر د اسیا او امریکې شکل او حالت سره توپیر درلود. افریقه د نه پیژندل شوې تورې وچې "Dark Continent" په توګه د نولسمې پیړۍ (۱۹) تر آخرو پورې پاتې شوه. سره ددې چې د افریقې

ختیځو او لویدیځو ساحلی سیمو د نړی اقتصاد پاره ځو پیړی مهم تجارتی پوستونه تهیه کړل، خو د افریقی ساحل نه لزی سیمو په هکله اروپایانو کافی معلومات نه درلود. وروسته له همدی ساحلی سیمو څخه ځ چې تقریباً لس (۱۰) میلیونه افریقایان د مریو په توګه تړل شوي په اجبار سره اروپایی مستعمره چیانو په واسطی امریکی وچې ته ولیږل شول. هغه غلامان به چې پدی اوږده او ستړی کوونکی سفر کی درمان کونکی خو نسبتاً اوږدی ناروغتیا سره لاس په ګریوان شول د دوی لخوا به ژوندی سمندر ته شړل کیدل لذی کبله چې د درمان او دوډی ورکولو ارزښت ئی دوی ته نه درلود ځکه کپتلیزم او استعمار ګری دا ایجابول چې اجناس او تولیدی وسایل -انسانی او غیر انسانی- دوی پاره ارزان تمام شي.

د همدې وچې بشري انرژي او توان او طبیعی خام مواد -د نورو وچو په شان- وو چې د اروپا او امریکی اقتصاد ئی پیاوړی که. د همدی دری وچو ملیتونو اصلی اوسیدونکی یعنی افریقی تور پتکی، د امریکی اصلی اوسیدونکي (اندین)، او د آسیا اوسیدونکي وو چې د غربی تمدن پتسته په تینګولو او پراخولو کی د کارګرو او مریو په توګه یې خپل رول لوبوه. د کروندی کاروته لکه د ګنیو، زیتون، او نور تولیدات د تورپتکو او د ځمکو اصلی خاوندانو په واسطی سرته رسیدلی. ۱٦ ساعته ملیاري کار به چې ځیني کارګر تېبنتی ته مجبور کړل د سپینو پوټکو ښکاری سپیو په واسطی نیول کیدل او وروسته توټی توټی کیدل تر څو نورو د حقلانو او کارګرو ته عبرت شي او لدی دول ګناه ارتکاب څخه لاس واخلي.

شی: «د خلکو، گروپونو، او ملتونو مینځ کی بی له وینو تویولو اختلاف او رقابت ته سیاست وایی».

خو څومره چې تولنی پرمخ ځی او مغلق کیږی په هغومره اندازه حکومتی سازمانو کی وظایف مختص کیږي او تخصصی حالت پیدا کوي. خاص مقامونه لکه پادشاه، قاضی، پارلمان، او په مشورتی ډول اسامبلی او جرگی منځ ته راځی. د حکومت غوښتنی په اساس پولیس او اردو د دایمی قوی په توگه مقررات پرمخ وړي او پر تولنه باندی تحمیلوی؛ منظم دفترونه پیدا کیږی تر څو عمومی عواید تول کی او د هغو په مرسته تولنیز خدمات خلکو ته تیار کی. ځینی دا مقامونه او پستونه شاید مؤقتی وی خو د حکومت ساختمان دایمی حالت پیدا کوی.

د حکومت تر څنگ د سیاست Political کلمه اکثراً استعمالیږی. دا یونانی کلمه له Polis څخه اخستل شوی چې انگریزی کی "City-state" یعنی وړکی دولت (یا دولت-ښار) چې په تحت اللفظی مفهوم سره ښار-دولت ویلی کیدلی شي. ښار-دولت City - state په خاص ډول سره هغی وړی سیاسی تولنی څخه عبارت دی چې د سقراط، افلاطون، او ارسطو په غربی تولنو کې دا دری تنه د سیاسی علم بنسټ اینبودنکی په نوم یادیږی. هغه وخت کی «city-state» یا ښار - دولت او یا هم ښاری دولتونه لکه آتن او سپارت او د هغو شا او خوا کلی او وړو ښارکیو څخه عبارت وو. د Polis کلمی سره نور لغات لکه Politics، Police، Polite او Policy د عمومی ښو ایدیاؤ سره ارتباط پیدا کړی.

خو په مقابل کی اروپایانو خپل وخت په عملی څیړنو، تحقیقاتی پروژو، تجارتی ادارو، تخنیکی هلو ځلو کی تیروه. دوی د خپل تجارتی او اقتصادی سیستم، او علمی څیړنو نتایج لیدلی وو چې د همدې امتیازاتو په درلودو سره دوی د نړی په نورو خلکو حکومت کوی. دا انگیزې سبب شوی چې اروپایانو دشتو، علم، تخنیک، او صنعت لاس ته راوړلو پاره نوره تحریک او تحریص شي. یو مهم علت همدا ؤ چې اروپایان او امریکایان لمړی نړی په توگه د دنیا اقتصادی، علمی، سیاسی، نبض په لاس کی ونیسي او د نړی دری برخو نه زیات انسانان دوی پاره عادی او ټیټ کارونه سرته ورسوي. دوی خپلو لابراتوارو، پروژو کی نوی کشفیات وکي او خپل قدرت نور هم پیاوړی کي؛ په مقابل کې د دریمی نړی خلک په کروندو، فابریکو، او کورو کی د خادمانو او مریو په توگه کار وکي. پدی ډول سره په نړی کی د کپتلیستی، امپریلستی، او کلو نیلیزم ناخواله کیسی -دریمی نړی ته- پیل شوي چې اثرات ئی شاید پیړی ونیسي. او ددی تاریخي کړی جوړولو طلسم چې څو پیړی پخوا چوکاټ بندی شوی په نړدی راتلونکی کی هغو ماتول د امکان څخه لری ښکاری او پدی ډول به د دریمی نړی زیاتره هیوادونه ددی خاورینی کړی دوهمی درجی اوسیدونکو په توگه ژوند کوي.

۱۶- نشنلیزم Nationalism

نشنلیزم د ملي او نړیوالو په اړیکو کې له پیاوړې انګیزې او محرک څخه شمیرل کیږي. نشنلیزم او ملي احساسات څو پیړی مخکې په اروپا کې د دې سبب شول چې عصري دولتونه را منځ ته شي. د فرانسی انقلاب او د ناپلیون قدرت اخیستنې د دې جریان په منځ ته راوستو او ودې کې مهمه برخه واخیسته. د لمړی په تیره دوهمې نړیوالې جګوی وروسته په دریمه نړی کې د نشنلیزم احساسات سبب شول چې دا هیوادونه له اروپایي استعمار او امپریلیزم څخه خپلو آزادیو غوښتنه وکي. د نړی د جدایي ریښو باندې پوهید نه دا ایجابوی چې پدې هکله څلورو مفهومو یعنی: لمړی دولت State، دوهم ملت Nation، دریم ملت –دولت Nation-state، او څلورم نشنلیزم Nationalism سره نسبي پیژندنه ولرو.

لمړی دولت State

هیواد یو محسوس هویت ګڼل کیږی څکه له خپل ځانه سیمه، خلک، سازمان، او داسې نور عیني او لیدلو وړ خصوصیات لري. چین، افغانستان، سعودی د هیوادو مثالونه دي. ټول ملکونه سره ددی چې سیمې، نفوس، او اقتصاد حیثه سره ډیر توپیر لري خو په عمومي ډول شپږو (٦) مواردو کې ګډی وجهی لري.

۱- خپلواکی Sovereinty

خپلواکي د دولت لمړنی او ډیر مهم خصوصیت دی یعنی له هری لوړی صلاحیت لرونکی او باقدرته مرجع څخه آزاد دی. او آزادی دی ته هم وائي چې که یو هیواد وړکی او کمزوری هم وی خو بیا هم د نورو هیوادو په

شان مساوي قانوني حق لري.

الف – واکمني د خپلواکي مرکزي عنصر بلل کيږي. وروسته له هغه چې د روم مقدسه ديني امپراطوري او د پاپ ديني صلاحيت مخ په کمزوري شو په منځني پيړيو کې ځيني توتې او سيمې د مستقلو او عالي صلاحيت لرونکو قوأو په توگه چې له ځانه ئې خپله سيمه او اتباع لرل بيل او د هيوادو او مستقلو هويتو په توگه ځرگند شول.

بايد وويل شي چې استقلال په مطلق ډول وجود نلري. ځيني وخت واړه هيوادونه د لويو گاونډيو ملکو په واسطې دومره کنترول شوي چې د وړو هيوادو آزادي عملي حالت نلري بلکه يواځې قانوني نوم لري. البته د ځينو نورو وړو هيوادو استقلال د سيمو او يا نړي لويو پياوړو دولتو په واسطې هم محدود شوي او يا کله خطر لاندې راغلي. لمړی مثال به د هند پاليسي نيپال په هکله، دوهم مثال به بيا هم د هند پاليسي يوه سيمه ايز قدرت په توگه، او دريم مثال کې امريکه د نړيوال لمړی پياوړي او بانفوذه ملک په ډول ذکر کيدلی شي. سره ددې ځيني هيوادونه پخپلو کورنيو چارو کې د لويو او گاونډيو هيوادو مداخلې غير قانوني بولي. او خپلو هيوادو کې د خلکو مخ په زياتيدو سياسي مخالفتونه د خپلو دولتو په ضد باندنی لاس وهنې او نامشروع توطئې بولي چې ممکن اکثراً د دوی ادعاوی صائبې وی او يا کله هم تبليغاتي خدمت پاره په کار اچول کيږي.

البته غربي پياوړي ملکونه چې نسبت نورو نړيوالو هيوادو ته خپلو منځو کې يو ځه نږدې سياسي، ټولنيز، کلتوري، او اقتصادي ارزښتونه

لري په زیاتو مواردو کی د دریمی نړی هیوادو مقابل کي ګډ دریځ نیسي. او د دریمی نړی زیاتره رژیمو صلاحیت لرونکی Authoratarian او دیکتاتوری Dictatorship چال چلند خپلو خلکو مقابل کی د بین المللی معیارو او موازینو، او بشری حقوقو خلاف او نه منونکي بولي. مثلاً د پیکینک (بیجینګ) په تیانمینن واټ کی د محصیلینو مخ په زیاتیدو مظاهری چي بالاخره عسکری مداخلی او د یو شمیر محصیلینو په مړکیدو پای ته ورسیدی د غربي هیوادو لخوا د امریکی په مشری وغندل شوی او د چین حکومت دا عمل ئی د بشر د حقوقو اصولو پښنو لاندی کول و بلل. او غربی هیوادو د امریکی په مشری د اقتصادي تعذیراتو ګډ اقدام غوښتنه ددی عمل مقابل کی وکړه. خو له هغه ځایه چي چین غربی هیوادو او کمپنیو پاره د نړیوال تجارت یوه ښه منبع بلل کیږي دا تعذیرات ډیر وخته پوری پاتی نشول خو نوره هیوادو لکه لیبیا، ایران، او عراق اقتصادي ستنو ته ئی جدي او ژوره صدمه رسولی دی.

په هر صورت د خپلواکی مفهوم دا دی چي یو هیواد د نورو هیوادو په منځ کی د ملګرو ملتو په عمومی غونډه کی قانونی برابر حق لري. پدې معنی چي هر هیواد د یوی رأی حق ولري. د سان مرینو باندینو چارو وزیر San Marino چي د نړی وړو او ډیر لرغونی هیوادو څخه دی چي د ایتالیی په منځ کی ژوند کوی د ۱۹۹۲م کال کی د ملګرو ملتو په عمومی غونډه کی وویل: «دا چي د نړی مهمو هیوادو باندینو چارو وزیرانو سره په یوه میز باندی {ناست یم} په حقیقت کی زما هیواد خپلواکی تائیدښیي».

ب- سیمه Territory

د هیواد دوهم خصوصیت هم د سیمی او فزیکی پولو درلودل دي چې د دیرو هیوادو سرحدونه (په رسمي توگه) پیژندل شوی دی. خو د سیمی موضوع لدی یو څه مغلقه ښکاري: د نړیوالو سرحدو او پولو په هکله بی شمیره مناقشی د دیرو ملکونو ترمنځ موجودی دي؛ سرحدی سیمی په جدی او ناڅاپه توگه پراسیدلی او یا وړی کیدلی شي؛ تر هغه ځایه چې امکان لري حتی یو دولت بی د سیمی درلودو هم موجود گڼل کیږی. د مثال په توگه تر څو کالو مخکی پوری فلسطین ځمکه نلرله چې کنترول ئی کي خو د نړی زیاتو هیوادو لخوا د خپلواکه دولت په توگه په رسمیت پیژندل شوی ؤ، پداسی حال کی چې فلسطنیان د نړی په نورو هیوادو کی مهاجرو په توگه خپاره شوی وو. د فلسطین دولت تعبیر د هیوادو او خلکو نظر او احساسات پوری هم تړلی دی. ځینی هیوادونه لکه امریکه او پلویان ئی فلسطنیان بی هیواده خلک بلل، پداسی حال کی چې نورو هیوادو فلسطینیان له خپلو ځمکو او وطن څخه شړل شوي خلک گڼل.

ت- نفوس Population

نفوس د دولت د ښتوالی له مهمو ایجاباتو څخه شمیرل کیږی. دولتونه د نفوس له حیثه توپیر لری، یعنی له څو زرو څخه نیولی تر (۱۲۰۰) دوولس سوه ملیونو پوری (چین) رسیږی.

ج- سیاسی رسمیت پیژندنه Diplomatic Recongnition

سوال پیدا کیږي چې که چیری یو مملکت د نورو هیوادو لخوا په رسمی توگه ونه پیژندل شی، آیا نه پیژندل شوی ملک به ډیر وخته پوری خپل دولتی ژوند ته ادامه ورکي؟ او هغه ته د هیواد خطاب کولی شوو؟ ځواب به دا وي چې نه. یو هیله لرونکی هیواد رسمیت پیژندلو پاره په اوږدی مودی کی خپل ژوند ته اقتصادی روابطو نه درلودو کبله نورو ملکو سره ستونځو سره مخامخ کیږي. مثلاً د یوه هیواد اقتصادی رکود یو مهم علت هم نورو مملکتو سره د تجارت نشتوالی بلل کیدلی شي.

بیا هم بل سوال پیدا کیږي چې څومره ملکونه باید یو هیواد په رسمیت وپیژنی چې خپل دولتی هلی ځلی په بریالی توگه پرمخ یوسي؟ ځواب به دا وی چې دا وضع د پیژندونکو هیوادو قدرت پسی تړلی دی. کله چې په ۱۹٤۸م کال کی یهودو د اسرائیلو حکومت جوړ که د لویو قدرتو لخوا سم د لاسه په رسمیت وپیژندل شو. امریکی له هغه مودی څخه تر نن ورځی پوري خپل تغیر نه خوړونکی او نه ستړیدونکی ملاتړ د اسرائیلو دولت شاته ساتلی. سره د دی چې د نړی زیاتو هیوادو تر څو کاله مخکی پوری د یهودو دولت په رسمیت نه پیژنده خو دی دولت خپل سیاسی ژوند او هویت ته د امریکی په مرسته په بریالی توگه ادامه ورکړه. نو پدی توگه د رسمیت پیژندونکی هیواد یا هیوادو نړیوال موقف د بل مملکت په هویت او بقا کی موثر رول لوبوي.

خو د سیاسي رسمیت پیژندنه کله مسئله نوره هم پیچلې کوي. په ۱۹۹۱م کال کې د پخواني یوګو سلاویا تجزیه پیل شوه. د اروپا تولنې (EC) دوه ایالته کروویشیا Croatia او سلووینیا Slovenia د جنوري میاشت په ۱۹۹۲م کال کې په رسمیت وپیژندل. په اپریل میاشت کې اروپایي تولنې EC او ځو نورو هیوادو بل اسلامي جدا شوی ایالت یعنی بازنیا Bosnia-Hergegovina په رسمیت وپیژانده. خو د عیسوی صربیانو او کرووشیا اقلیتونه چې خپلو پیاوړو دیني او نژادي پلویانو مرستو څخه نصیب درلود د څو میاشتو په موده کې له مسلمانانو څخه خپلې سیمې ونیوې او په تدریج سره ئې خبره دې حد ته ورسوله چې مسلمانانو ۷۰٪ خپله خاوره له لاسه ورکړه. ددې جګړو نتیجې د اروپایي تولنې رسمیت پیژندنې اعتبار ته هم یو څه صدمه ورسوله. د یوګوسلاویې بل ایالت مَسدَوینا -یا مقدونیه- Macedonia هم خپله آزادي اعلان کړې او ځینې هیوادو لخوا په رسمیت پیژندلې شوی خو یونان د اروپایي اتحاد غړی ددې ایالت استقلال او هم ددې ایالت اروپایي اتحاد غړیتوب سره مخالفت کوي ځکه یونان- ددې ایالت جنوبي ګاونډی- لدې ویرېږي چې ددې لرغوني نوم ایښودو سره چې یو ایالت ئې په یونان کې دې ممکن په راتلونکې کې له یونان څخه بیل او له آزادي اعلان شوي مقدونیې سره یو ځای شي. د یونان باندینو چارو وزیر په ډاګه کړې چې «ددې واړه لمسونکې ته ورته جمهوریت» په رسمیت پیژندنه باید متوقف شي.

د- کورنی سازمان Internal Organization

یو هیواد په عادی توګه باید سیاسی او اقتصادی ودانی ولري. اکثر هیوادونه ځان پاره دولتونه او حکومتونه لري، خو کله یو ملک په داسی شرایطو کی خپل موجودیت ته ادامه ورکوي چې پدی هیواد کی کورنۍ جګړی او ګډوډي او انارکي وي. پدي هکله یو ښه مثال سومالیه دی. سره ددی چې سومالیه څو کاله د بیلو پوځی ډلو کبله په ګډوډی حالت کی لاس او پښی وهلې خو قانونی حیثه خپل ژوند ته بیا هم ادامه ورکوله.

پداسی حالتو کی حتی امکان لری چې د حکومت رقیبان ادعاو کی چې دوی د هیواد اصلی استازي دي. کله جګړی او انقلابونه ددی سبب کیږی چې ځینی د هیواد نه باندی په تبعید کی دولتونه تأسیس کي او د علاقه لرونکو او مرسته کونکو هیواد لخوا په رسمیت وپیژندل شي. مثلاً طالبان د هیواد له دوُ برخو زیاته حصه د کابل په ګډون په لاس کی لری خو د ځینو مرسته کونکو هیوادو لکه روسیه، تاجیکستان، هند، او ایران لخوا د ربانی- مسعود نسکور شوی حکومت رسمیت پیژندو ته ادامه ورکوي. پدی توګه پورتنیو هیوادو د طالبانو سیاسی پیژندنې غوښتنی ته صدمه رسولی. البته د دوی پالیسو هم اکثر نور هیوادونه د طالبانو حکومت په رسیمت پیژندلو کی ځنډ مند کړی دي. کله چې نشنلستو په چین کی د کمونستو لخوا ماتی وخوړه دوی د امریکې په مرستی په تایوان کی خپل دولت اعلان که او هری ډلی ادعا کوله چې دوی د چین خلکو نمایندګی

کوي. له هغه ځایه چې د نړۍ مقتدر هیواد یعنی امریکې له نشنلیستو سره مرسته کوله د نړۍ ډیرو هیوادو د نشنلیستو بې حمایې حکومت په رسمیت وپیژانده حتی د ملګرو ملتو په سازمان کې د چین کرسی د تایوان ۱۰ ملیونی نفوس ته وسپارل شوه پداسی حال کې چې اته سوه ملیونو غړو ته توجه نه کیدله.

ذ- کورنی وفاداری Internal Loyalty

د دولت آخرنی کرکتر هم کورنی وفاداری دي. پدی معنی چې خلک خپل دولت سره نږدیتوب په هکله مثبت نظر ولري او دوی خپل دولت ته دا واک ورکي چې حکومت په قانونی توګه اجرأت پرمخ یوسي. ځکه بې د خلکو رضایت او خوښې هیڅ ډول دولت نشی کولی خپل ژوند ته ادامه ورکي که نور نه وي دولت اقلاً د خلکو غیر فعال او بې تفاوتی ته هم ضرورت لري. پخوانی شوروی اتحاد The Soviet Union او یوګوسلاویا Yugoslavia د څو ملتو تجزیې ښکاره مثالونه دی ځکه دی ملتونو د تجزیې احساسات او هیلې په زړو کې ساتلې پداسې حال کې چې ختیځ المان د لویدیځ المان دولت سره د یو ځای کیدنې ښه مثال وړاندې کوي. د شوروی اتحاد په انحلال سره د ختیځ جرمنی رژیم مشروعیت خلکو منځ کې په چټکتیا ضعیف او له منځه لاړ.

دوهم- ملتونه Nations

ملت د دولت په نسبت لږه محسوسیدونکې پدیده دی. یو سیاسي

پوه جمیز کیلاس James Kellas (۲: ۱۹۹۱) د خلکو هغه گروپ ته ملت وائی چې د تاریخی، کلتوری، او ګډو اسلافو رشتی په واسطی سره پیوند خوړلی وي. لدی تعریف څخه داسی نتیجه اخستلی شو: الف- هغه ډلی چې ځانو ته یو ملت خطاب کوي باید ګډ دیموګرفیکی شباهتونه Similarities -چې عبارت له ژبی، نژاد، او یا هم دین څخه وي- سره ولری. خو امکان لري چې دا ورته والی په لږ علني او لږو محسوسو برخو لکه عمومی تاریخی تجربو، سیاسي، اقتصادي، او ټولنیزو منظمو عکس العملو او همکاریو او عمومی ارزښتونو کی سره شریک وي. دا وروستنی عوامل اکثراً غیر متجانس خلک لکه امریکه دیوه ملت په توګه سره یو ځای کوي. ځینی پدی عقیدی دي چې د پورتنیو عواملو ترڅنګ د امریکی ملت جوړیدنه د نړی ډوډی خوړلو لویه کمپنی مکدانالد Mcdonald، د CBS تلویزیون نړیواله لویه کمپني، Valley , Forge. د امریکی ایالتو ترمنځ تجارت، د سوپر بول "The Super Bowl" لوبه، همر کمپني Hamer، او دا ډول نورو کمپینو او عواملو محصول دی.

ب- دوهم مثال چې یو ملت جوړوي د ټولنی ګډو احساساتو درلودل دي. که چیری یوه ټولنه ټوله مشترک خصوصیات ولري خو د یوی ټولنې او یووالی احساس ونلري ملت نشی شمیرل کیدلی "It is not a nation unless it Feels like one" د مثال په توګه د افغانستان او پاکستان پښتنو د یوه ملت او یووالی احساس ندی روزلی نو دی پاره د دوی د یو ځای کیدلو امکانات ډیر ګران ښکاري. پښتنو ترمنځ دومره لری توب لیدل کیږي

سیاست "Politics" د سیاسی علم په لغاتو کې د بحث او مشاجری کلمه ګڼل کیږی. تقریباً ټول خلک دا کلمه حکومت سره مترادفه استعمالوی. برسیره پدی دا کلمه په ډیره پراخه توګه استعمالیږی. فرانسوی سیاسی علم پوه برتراند دو جو وینیل Bertrand de Jonvenel سیاست داسی تعریفوی. موږ باید اجتماعی ځانګه کې هره هغه منظمه هڅه چې د نورو خلکو تحرک او بدلون پاره جوړه شوی وی سیاست Politics وبولو.

سیاست هغه فعالیت ته وایی چې د انسان نقشو او طرحو راټولولو او ساتلو پاره هلی ځلی کوي. د سیاست دا تعریف ډیر پراخه ښکاری ځکه تجارت، سپورټ، مذهب، او هر هغه څه چې په ګډه سرته رسیږی سیاست په ساحی کې راځي.

په قاطع توګه د حکومت ژوند ته ادامه ورکونه سیاست پورې تړلی دی ځکه که چیری حکومت د خلکو له مرستی او ملاتړ څخه مستفید نه وی په یوازې توګه نشي کولی ټوله دندی او وظیفی پرمخ یوسی. نو که چیری حکومت دا ثابته کی چې قادر ندی کورنی او باندنی صلح وساتی او هغه عام المنفعه خدمات چې خلک غواړی ورته تهیه کی شاید د خلکو ملاتړ له لاسه ورکی. په تیره غربی دیموکراتیکو رژیمو کی حکومتونه باید خلقی او ملی حمایه ولری ځکه د انتخاباتو جریان ددی رژیمو یوه مهمه برخه تشکیلوی نو په پراخه توګه د سیاست کلمه انتخاباتو او نورو سیاسی جریانو لکه سیاسی ګوند او فعالیتونو ته هم وایی. په غرب کی په سیاست کې مداخله کونه اکثراً کوم دفتر لکه پارلمان، ښاروالی کمیتی یا... ته ځان

چې حتی د ننه په افغانستان کې ځیني پښتانه قومونه -کله په نامعلومه او بې تاریخه اتکا او ځینې وخت په معلومه او تاریخي استناد- له نورو پښتنو ځانونه جلا او مشخص شمیري تر څو د پښتو او د افغانستان تاریخي ویاړ ځانو ته محدود او منحصر کې. ځکه د پښتنو په تیره د ځینو منورینو په منځ کې د پښتنو ملیت احساس ضعیف دی او نسبت قومي عواطفو ته د ملت احساس دوهم ځای نیولی دی. مثلاً په دراني قوم پسې منسوب یو پښتون یا په تیره محمد زي ترجیح ورکوي محمد زی یاد شي نسبت دې ته چې د پښتون نسبت ورکړل شي؛ په دوهم گام کې دا فرضي وگړي ځان د دراني ځانگې یو تن بولي؛ او بالاخره په دریم پړاو کې نوموړی د پښتنوالي احساس په هکله اندیښنه څرگندوي.

په هر صورت په اروپا کې یوه پیړی پخوا یو نامتو فرانسوي پوه رِنان (Renon, 1964:9) ملت «روح، (اویا) معنوي کیفیت» و باله. دده مطلب دا ؤ چې په یوه ډله یا ټولنه کې خلک باید شباهتونو کې سره گډون ولري او هغه خلک چې شباهتونه خپلو منځو کې درکوي باید د یوې گډې ټولنې احساس لور ته ورسیږي او هغه وروزي. او زموږ ډله "We-group" یوې پیاوړی ذهني احساس "Subjective" حالت دی خو بیا هم د سلو ک ټولنیزو پوهانو لخوا اندازه او تخمین کیدلی شي.

ج- د یوه ملت موجودیت پاره دریم ضروري عامل هم تر یوه حده پورې جذابي ته ډله ایزه تمایل ذکر شوی "Some desire to be separate" چې خپله محلي حکومت کول او یا اقلاً محدوده داخلي آزادي او

هویت درلودل دي. په متحده ایالاتو کې بیلې ډلې لکه ایټالوی امریکایان، افریقایي امریکایان، او مکسکیویي امریکایان چې په عمومي توګه ټوله د ګډ کلتور درلودو احساس لري په پورتنۍ کته ګوری کې ځانونه تشخیصوی. پدې ډول دوی په نهایت کې سره جلا ندي بلکه هر یوه ډله ځانګړی قومي Ethnic او یا فرعي کلتور Subculture تشکیلوي. امریکې کې دا توپیر زیاتره دیموکرافیکې حالت لري، پداسې حال کې چې په ځینو ملکونو لکه قبرس، سیریلنکا، او افغانستان کې -ځینې نور هیوادونه هم دې خوا ته روان دي- دا احساس د ملي جلا والي سبب شوی دی. پدې هیوادو کې ملي اقلیتونه د اکثریتو قانوني او مشروع (Legitimate) حکومت کولو ته غاړه نه ږدي (Hall & Ikenberry, 1989).

دریم ـ ملت- دولتونه Nation - states

ملت -دولت Nation-state د یوه هیواد دریم عنصر جوړوي. ملت-دولت Nation- state په تیوریکې توګه دې ته وایي چې په طبیعي ډول د یوه ملت هیله او غوښتنه دا وی چې خپل دولت خاوندوي او په مستقله توګه خپلو پولو کې حکومت وکې او ملت- دولت Nation-state په بیلو سمبولونو لکه بیرغ، ملي سرود، او ځناورو (لکه باز، زمری، اژدها) په واسطې ښودل شوی دی. دا د وطن دوستۍ او وفاداری لوړ هدف ګڼل شوی او اکثر خلک دا د سیاسي واک لوړ مقام بولي (Brass 1992).

په عملی ډول ملت- دولت Nation- State په دری موردو کی له ایډیالی مفهوم څخه عدول کوي. ځینی سیاسی پوهان ملی دولت -Nation al state تسمیی ته ترجیح ورکوي تر څو ښکاره کی چې دولت State له وطن دوستی Nationalism څخه چینه اخستی دی. د ملت- دولت Nation-state مفهوم لمړنی توافق نشتوالی دا دی چې اکثر هیوادونه خپلو پولو کی ډول ډول ملتونه لري. دوهم دا چې ځینی ملتونه د یوه هیواد له پولو باندی گاونډی هیوادو کی هم ژوند کوي او دا کار نړیوالی نا آرامی او کله شخړو سبب شوی. دریم دا چې دولتونه او ملتونه هرومرو په یوه وخت کی وده ندی کړی څنگه چې دوؤ سیاسی پوهانو (این لو Enlow او ریجایی Rejai) په اویاومی لسیزی کی دا وضع تشریح کړی. په اروپا کی په عمومی ډول لمړی ملتونه سره یو ځای شول او بیا یی دولتونه جوړ کړل. په آسیا او افریقا کی برعکس مستعمراتی Colonialism پالیسو په اساس لمړی د هیوادو سرحدونه ټاکل شوي نو ځکه زیاتره دا هیوادونه د قومی او نژادی اړوند او تمایل په اساس تشکیل نشول. نو قبیلوی، نژادی، او قومی توپیر د دی هیوادو خلکو په منځ کی د نړدی کونکی او سریښ په ډول وظیفه سرته ونشوه رسولی. ځکه دا جدایی سبب شوی چې رژیمونه بی دوامه او ملی بی ثباتی -نسبت غربی هیوادو ته- نړیوال کړکیچ او نا آرامی منځ ته راوړي. البته کله پیاوړو گاونډیو هیوادو، او یا سیمه ایزو قوي ملکو، او یا هم نړیوالو زور لرونکو لویو ځواکو خپل منځی رقابتونه او لاس وهنۍ خپلو گټو خوندی ساتلو پاره کمزورو ممالکو یووالی ته عملی چنلج پیدا کړی دی.

ځلورم- هیواد مینه Nationlism

ځلورم او آخرنی پدیده چې نړی ئی ویشلی دی وطن پالنه "Nationalism" دی. نشنلیزم هم له ایډیا Idea او هم سلوک Behavior څخه عبارت دی. یو سیاسی پوه کیلاس Kellas (۱۹۹۱م) په نظر نشنلیزم د یوی ایدیالوجی په توګه د افرادو څخه د ملت پاره فوق العاده او عالی وفاداری غوښتنه کوی. نو دی کبله د بل سیاسی پوه برچ Birch (1989) په نظر نشنلیزم د ملت، دولت، او ملت -دولت مفهومونه سره نږدی کوی- نشنلیزم د عمل تجویز او غوښتنه کوی. بلوم Bloom (۱۹۹۵م) د هویت نظریه "Identification theory" وړاندی کوي او وایي چې خلک څکه ملتونه جوړوی چې په هغه کی روحی امنیت نشتوالی د موږ ګروپ "We-group" په توګه حاصل کی. ددی دلی (ملت) غړو یو ځای کیدنه سبب کیږی چې د خپلو ګټو خوندی ساتلو او پرمخ بیولو پاره یو ځای هڅی وکی. دا ګډی ملی ګټی د یوه هیواد جوړول، پراخول، اود سیمی پیاوړی کولو سبب کیږی.

نشنلیزم جلا کونکی او یو ځای کونکی قوه بلل کیدی شي. څکه د وړو او محدودو هویتونو -چی په غرب کی یو وخت موجود ؤ او په شرقی خصوصاً عنعنوی تولنو کی اوس هم لیدل کیږي- لکه قبیلوی، کلیوالی، قومي، فیوډالیٔ وفاداری په ځای لوی سیاسی موجودیت منځ ته راوړی. پدی ډول په یوه ملی دولت کی اکثراً په وګړو باندی فشار راځي چې که د

هیواد ځینی ډلی حتی وفاداری ولري باید بیا هم خپل ملت پاره د وفاداری لوړه وکي. نژادی او قومی ډلی کله په شدت سره تګول کیږي. مثلاً په ترکیه کی کُردان او ایران کی عربو، کوردو، بلوڅو ته د نژادي او قومي "Ethnic" حق غوښتنی مقابل کی شدید کله ظالمانه ځواب ورکول کیږي. د نشنلیزم احساس ته وده ورکول کله ددی باعث کیږي چې د یوه ملت خلک له نورو ملتونو څخه ځانونه بیل -حتی کله لوړ- وبولي. بیا هم زموږ ګاونډی هیواد ایران ئی روښانه مثال دی د دوی زیاتی ادعاوی -تاریخی، کلتوری، اقتصادی- سبب کیږي چې خپلو -حتی ناروا- غوښتنو ته قانونی او شرعی بڼه ورکي. او پدی ډول د ایران یا بل هر هیواد ملت غوښتنی احساس او ملی ګټو پرمخ بیونه سبب کیږي چې داسی هیواد لمړی له ګاونډیو ملکو بیا لری هیوادو سره د دوه اړخیزه تفاهم په هکله ستونځوسره مخامخ او یا حتی لری پاتی شي.

۱۷- کیڼ، منځ، او ښی اړخ Left, Center and Right

سره ددی چې ایدیالوژی Ideology یو منظم او دقیق بیلونکی خط او سرحد نلري خو اکثره سیاسی ناظرین په لاندی تشخیص باندی توافق لري.

Left کیڼ اړخ		Center منځنی خوا		Right ښی اړخ	
Communism	Social Democrary	Reform Liberalism	Classical Liberalism	Conservatism	Fascism
کمونیزم	سوشل دیموکرسی	اصلاح غوښتونکی لیبرلیزم	کلسیک لیبرلیزم	محافظه کاری	فاشیزم

پورتنی رسم ته په کتلو سره څرګندیږي چې د خط په یوی خوا کې افراطی کیڼ اړخیزه ایدیالوژی او د ښی خوا په بل پای کی ښی اړخیز

افراطي ایډیالوژی ځای په ځای شوي. د لیکی په منځ کی منځنی ایډیالوژی ګوندونه ځای لري. د هر ګوند ایډیالوژی د نړدی ګوند سره ائتلاف کولو امکانات نسبت لری ګوند ته اسان ښکاری خو دا مفهوم نه رسوي چې لری ګوندو ایالوژی حکومت جوړولو پاره خپلو منځو کی سره ائتلاف نه کوي.

په ۱۷۸۹ م کی د فرانسی په ملی عمومي اسامبلی کی د ښی او کیڼ اړخ کلمو استعمال پیل او وروسته ددی کلمو ذکرونی متداولی شوی. هغه ډلې چې د پادشاه اصلي قدرت ساتلو ملاتړ کونکې وی د غونډو په وخت کی د اسامبلی مشر ښی خوا ته کیناستلی. برعکس هغو ډلو او خلکو چې غوښتل چې د پادشاه قدرت محدود شي د شورا مشر کینی خوا کرسی اشغالولی. افراطی ښی او افراطی کیڼ د دوؤ خواؤ په آخرو چوکیو کی ځای نیوؤ.

د دوی په منځ کی سیاسی اختلاف ډیر ژر اقتصادی او ټولنیزو مسایلو ته هم وغزیده. کیڼ اړخیزه اطلاق هغو ډلو ته پیل شو چې د ملکیت تساوی غوښتنه ئې د سیاسی اجرأتو له لاری کوله تر دی حده چې سوشلیستو د شخصی او ځانګړو مارکیټو پر ځای د ملی او عامه مارکیټو منځ ته راتلو پیشنهادونه کول چې دا پلان شوی سیستم باید سیاسی کنترول لاندي واشي.

نو سوشلیستان پدی لټه کی وو چې عامه آزادی "Popular sovereignty" له سیاسی ډګر څخه اقتصادی چاپیریال ته پراخه کي.

د کیڼ او ښی اړخ اصطلاحي مفهوم له همدی دوه گونی ابهام څخه منځ ته راځی. د عامیانه آزادی Popular sovereignty ملاتړ کونکی په نهایت کی او په ناچاره توگه سوشلیستی او تولنیز پلان غوښتنه کوی. د کیڼ اصطلاح هغه مطلب افاده کاوه چې له سیاسی لاری د ملکیت برابری غوښتنه کوله. لدی هم جدی دا دی چې سوشلیستان غواړی کپتلیزم او آزاد مارکیټ پر ځای پلان شوی مارکیټ مستقر کي. پدی ډول سوشلیستان پدی لټه کی دی چې عامه آزادی Popular sovereignty له سیاسی ډگر څخه اقتصادی صحنی ته پراخه کي.

د ښی -کیڼ اصطلاح کی ابهامات لدی دوه گوني تعبیر څخه راجگیږی. د عامه آزادی پلویان (چې یوازې سیاسی آزادی ته عقیده لري) د تولنیز او عامه پلان پیشنهاد سره موافق ندي. دوی شاید د زړه له کومی معتقد وي چې په اوږده موده کی کپیتلیزم او آزاد مارکیټ عادی کارگرو مالی وضع ته هم گټور وي.

پدی عصر کی ددی کلمو استعمال زیاتره او په عمده ډول اقتصادی جنبه تر لاسه کړی دی خو د سیاسی مفهوم په کار اچونه هم ددی شاته موجوده دی. نو ښه به وی چې د کیڼ او ښی اړخ ایدیالوژیو ته په کتنی سره د دوی تخمیني تعبیر او تساوی او نابرابریو ادعا مفهومونه د خط په ترسیم سره روښانه کړو.

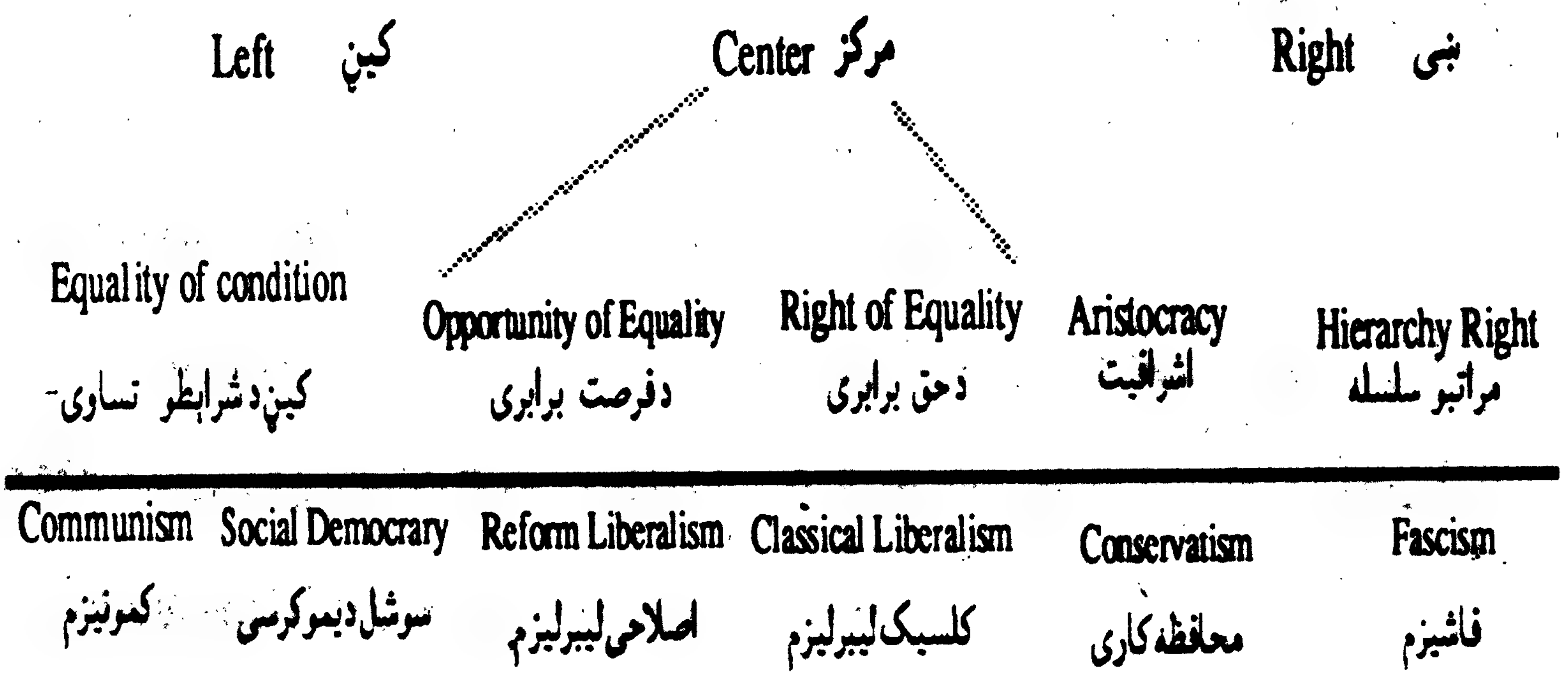

کمونیست د اوږدې مودې شرایطو برابرۍ غوښتنه کوي. پدې معنی چې رضایت او خوشحالي به د دوی نامتو شعار «له هر چا د خپل وس په اندازې او هر چاته خپل ضرورت په اندازې» په پلې او عملي شي. سوشل دیموکرات او اصلاح غوښتونکي لیبرالان د شرایطو تساوي په استثنایي او جدي توګه نه غواړي بلکه د هغه پر ځای د مترقي او پرمختللي مالیې پیشنهاد کوي او نظر لري چې پدې ډول به د شرایطو تساوي تر ډیره حده احیا شي. د کلسیک لیبرلیزم تعهد حق او تساوي ته یو څه روښانه ښکاري پدې معنی چې هر څوک باید بې د دولت له مداخلې آزاد پرېښودل شي چې د ګټې او تجارت پاره خصوصي تشبث وکي. د محافظه کار Conservative موقف کې پدې هکله یو څه ابهام لیدل کیږي. د مثال په توګه محافظه کارو لکه بورک E. Burke میراثي اشرافیت Hereditary aristoracy تولنیزه حیثه یو ګټور سازمان باله. د شلمې پیړۍ محافظه کاران د میراثي اصولو ملاتړ نه کوي اما شتمن ځیني ګټور تولنیز کارونه لکه انسان دوستي،

دولتي خدمات (په تیره لوړ مقامات) او نور داسي ډول لکه چې ارثي اشرافیت پخوا په غاړه درلودل، نن ورځ شتمند خلک هم په غاړه نیولی شي. دا نظر د کلسیک لیبرلیزم سره سمون خوري.

فاشیـــزم د حاکمه مراتبو سلسلې ته بیولوژیکي او نژادي حیثه معتقد دی. دی کبله هتلر A. Hitler د جرمني نژاد لوړ او واکمن نژاد "Master race" او یا "Herrenvolk" باله.

د حق او تساوي غوښتني ارزښتو ادعا دېوي تولني پاره په مطلقه توگه کومي خاصي ایدیالوجي پوري نشي تړلی کیدلی، خو کیڼ اړخ په نظري توگه -نه تل په عملي ډول- ځانته دا ادعا انحصاروي چې دوی د عامو خلکو حقوقو اصلي مدافعین او پلویان دي. ښی اړخ ایدیالوجي هم په ځینو مواردو کي او هم ددې پیړي عامه سیاسي شعور بیداریدو په علت ځانونه د عامو خلکو غوښتنو خوا خوږي گڼي. په (۱۹) نولسمه پیړی کی د پروس صدراعظم بیسمارک چې ښی اړخی (محافظه کار) ؤ ځینی رفاهي عام پروگرامونه لکه مشرانو ته تقاعد ورکونه دده لخوا تجویز او وضع شوه که څه هم دده پدې اقدام کې سیاسي ملحوظات خوندي وو خو بیا هم دی لمړني سیاستمدار ؤ چې پدې کار ئی لاس پوری که. سوشلستان او سوشل دیموکراتان لکه د انگلستان کارگر گوند Labour party د عامه خلکو په گټه ډیر عام المنفعه پروژې لکه تقاعد، بیکاري بیمې، صحي بیمي، او داسي نور اصلاحي پروگرامونه وړاندي او په عمل کې پلي کړل. همداسي په آلمان کې وروسته له لوی ائتلاف "Grand coalition" څخه کله چې سوشل

دیموکرات په مستقله توګه قدرت واګی تر لاسه کړی په مشابه پروګرامونو ئی لاس پوری که. د کیڼ اړخي ګوندو دا ډول نور مثالونه په اروپایی هیوادو کی موجود دي.

پدی کته ګوری کی نشنلزم ځکه نشی راتللی چې نشنلزم کله لیبرلیزم یا محافظه کار، یا سوشلیزم سره د ملی مسایلو په رابرسیره کیدو او یا بل هیواد سره په جګړی وخت کی ائتلاف کړی دی. دا چې نشنلزم ملت- دولت Nation-state ته متعهد دی دا مفهوم نه رسوي چې په اتوماتیک ډول ئی د تساوی او برابری موضوعاتو ته خپل نظر په ضروري توګه وقف کړی. البته یو نشنلست دا ادعا کوي چې د دوی ګوند د اجندا په سر کی د ملي برابری او عدالت مسایل مطرح دي. خو په عمومی ډول ځینی نشنلستی رژیمونه له ځینو نورو مشابه رژیمو څخه د خپل هیواد د پولو ساتلو، د خپلو تاریخی سرحدو احیا، کلتوري او تاریخي ویاړ ساتل حفظول -ځیني مواردو کی وده ورکول- او یا باندنی تیری مقابل کي د ملت ساتنه او دفاع، ملی روحیی پیدا کول، او وحدت ساتنی ته له نورو موضوعاتو زیاته توجه کوی او د عمومي عدالت او ټولنیزی تساوی خبری دوهم ځای نیسي. داسي مثالونه هم لیدل کیږی چې ځینی کیڼ اړخی خلک له پیاوړی نشنلستی احساساتو سره مزین شوی. حتی د مائو په مشری د چین د انقلاب یوه انګیزه هم د باندینو هیوادو پرله پسی تیریو مقابل کي د ملی احساساتو را پـ ـل ګڼل شـ ی دی. نو هرکله چې یوه هیواد نه باندنی تیري خطر مرفوع شوی د کیـ ـنی اړخو مسایل په هغه هیواد کی بیا ،

کاندیدولو په مفهوم استعمالیږی، خو داسی استعمال د سیاست یو اړخ تشکیلوي.

کله د سیاسی معقولیت نهایی ملاتړ د اقتصادی معقولیت نهایی مؤثریت څخه بیلی او مختلفی نتیجی ورکوی. د مثال په توګه اکثر اقتصاد پوهان موافق دی چې د دولت لخوا د کرایی کنټرولول په آزاد مارکیت سیستم کی د کورونو د کرایی ټیټوالی سبب ګرځی. ځکه حکومتونو لخوا د کرایی کنترول د کورو کسر او کموالی باعث کیږی پداسی حال کې چې حکومتونه تقاضا ترغیبوی او برعکس عرضه بی جرأته کوی. خو سره ددی هم په ۱۹۸۱ کال کی د کاناډا په (۸) اتو ایالاتو کې یو ډول کنترول موجود ؤ. دا پالیسی اقتصادی حیثه نا معقوله وه، اما سیاسی جهته دا پالیسی هغو خلکو ته چې غوښتل ئی انتخاباتو په واسطی دولتی پستونه تر لاسه کی په زړه پوری وه ځکه ددی پالیسی په منلو او عملی کولو سره هر ګوند د بیلو خلکو او ډلو Interest groups ملاتړ تر لاسه کولو امکانات زیات او په نهایت کې د پُست ګټلو امکانات زیاتول.

سیاست تر حده منفی شهرت حاصل کړی ځکه ددی ټولنیزی ځانګی معقولیت نورو فعالیتو سره توپیر لری. اکثر خلک چې په سیاسی هلو ځلو کی اخته دی په غربی ټولنو کی لږه ټولنیزه ستاینه ترلاسه کوی حتی تر دی ځایه چې دا شخص چالاک او متملق بولی او خلک فکر کوي چې نوموړی د بانفوذه خلکو او د بیلو ډلو حمایی د کسبولو پاره دا هڅی کوی. اما له بلی خوا واضح دی چې که سیاستمدار په غربی دیموکرسی کې د خلکو ملاتړونه

رابرسیره شوی دی او په نتیجه کی ملی حکومتونه متلاشی شوی دي. لکه ایټالیی او فرانسی کی له نړیوالی دوهمی جګړی وروسته ائتلافی حکومتونه سره بیل شول.

پداسی حال کی چې ایدیالوجی څو بُعدی حالت لري، د ښی او کیڼ اړخ په یو بُعدی خط باندی له حده زیات ټینګار نشي کیدلی. یعنی دوی یواځی د تساوی او برابري نښتوالی مسئلی سره علاقه نلري بلکه یو شمیر نوره سیاسی ارزښتونو سره هم علاقه لري. د مثال پاره به د خط په ترسیم سره د ایدیالوجیو دولتی کنټرول نقشه او پیشنهاد لاندی ترسیم شوی دی.

دولتی کنترول State control

Maximum جناکثر						Minimum حداقل
Communism کمونیزم	Fascism ناشیزم	Social Democracy سوشل دیموکرسی	Reform Liberalism اصلاحی لیبرلیزم	Liberalism Classical کلسیک لیبرلیزم	Conservatism محافظه کاری	Anarchism انارکیزم

کمونیزم او فاشیزم د دولت او ټولنې یو ځای کولو هویت په هکله مساعد نظر لري. سوشل دیموکرات او اصلاحی لیبرالان د حکومت تنظیمولو فعاله مداخله غواړي، خو دوی د خپل پیشنهادی دولت څخه غواړي چې د ټولنې ټول مسایل د دولت کنترول ته مطیع کي. کلسیک لیبرلیزم او محافظه کار علاقه لري چې دولت ته څینو محدودو مواردو کی -لکه قانونی جوړونه چې د هغه په سیوری کی ټولنه پرمختګ وکي- وظیفه په غاړه ور وسپارل شی. انارشیستو د له عقیده لري چې یوه ټولنه د حکومت

مؤلف	مأخذ
1) Chand,s	International Relations (1994).
2) Chander, Parkash & Prem Arora	International Relations since 1870 (1993).
3) Dickerson ,O. & Theomas Flagana	An Introduction to Government & Politics (1991)
4) Dahal, A. Robert	Modern Political Analysis (1984).
5) Dougherty, James E. & Robert L. PPFttz graff,Jr.	Contending Theories of International Relations (1990).
6) Ebenstein, william & Edwin Fogelman	Todays Isms: Communism, Fascism, Capitalism (1985).
7) Hagedron, Robert	Essetials of Sociolog (1983).
8) Hague, Red & Martin Harrop	Comparative Government An Introduction (1982)
9) Kebschull, G. Havey	Politics in Transitional Socities (1973).
10) Laver, Michael	Invitation to Politics (1983).
11) Mathews, Roberto. & Arthur G. Runbinoff & Ianice Gross stein	International Conflict & conflict Managemet (1989).
12) Rourke, T. Joh	International politics on the world stage (1993).
13) Smith, Micael ,& Richarad little & Michael Shackleton	International politics (1991)
14) Spero, Joan Edelman	The Politics of International Economic Relations (1990).
15) Starvianos, L. S.	Global Rift (1981).
16) Truzzi, Marcel	Sociology, the classic statements (1971).

B
4.40
HAZ
7327

دا کتاب چې تر یوه حده په لنډه
او ساده ژبه لیکل شوی دی هغو
درنو لوستونکو ته چې سیاست
سره علاقه لري او یا غواړي د
سیاست لمړنیو مسایلو سره
پېژندګلوي حاصل کړي له
ګټې خالي نه ښکاري.

په غیبت کې هم ژوند کولی شي.

د ښي -کیڼ اړخ پورتني خط هغومره ارزښت لري څومره چې عُرفي ښي- کیڼ اړخ تصنیف شوی دی، او دا خط د ایدیالوجیو بل اړخ څرگندوي. دا هم هغه وخته پورې گټور بلل کیدلی شي چې د ایدیالوجیو حدود په نظر کې ونیول شي. ښي او کیڼ عُرفي تاپې دي، دوی د ایدیالوجیو په جزئیاتو باندې د پوهیدلو ځای نه نیسي.

د څو تیرو سیستمو لکه هیجموني او تفوق، کلونیلزم او استعمار، او مپریلیزم او استثمار په هکله خطونه ندي رسم شوي ځکه هیڅ هیواد پدې عصر کې دې ته غاړه نه ږدي چې په ظاهر کې د مستعمرو نیولو او یا امپریلزم پالیسو پرمخ بولو کې- څنگه چې مخکې اشاره وشوه- تقریباً ټول ملکونه خپل رقیب او یا متخاصم هیوادونه د استعمار او امپریلیزم پالیسي پرمخ بیولو باندې متهموي. خو د هیجموني تسیمه د امریکایي سیاسي پوهانو لخوا هم خپل هیواد ته ورکړل شوی. نو په نړی کې امریکه یواځیني هیواد دی چې ددی نوم پاره مستعد او مستحق بلل شوی دی. داسې ښکاري چې د هیجموني اصطلاح هغه منفي مطلب نه افاده کوي ځکه غربي سیاسي پوهان ددی کلمې ردولو په لټه کې ندي. په هر صورت پورتني اصطلاحات د مشخصو ایدیالوجیو په توگه د خط په تر سیمولو سره توجه او څیړنې لاندې ندي راغلي.

★★★

ګټې نو خپل اصول نه شي عملي کوي.

د سیاست بل تعریف د امکان ورکولو، عملي کولو، او د مصالحې هنر ته هم ویل شوی ځکه سیاست باید خلکو منځ کې فکري اختلاف چې د نظریاتو او تمایلاتو توپیر په علت رامینځ ته شوی حل کي. که چیري څوک د خشونت او جګړي مخه نیسي نو توافق او جوړښت ته ضرورت پیدا کیږي همدارنګه هغو کسانو مقابل کې چې قانون پښو لاندې کوي او د نورو په حق تیري کوي اجبار او فشار ته اړتیا ښکاري.

سیاسي مشکلاتو ته قانع کونکې حل لار په ندرت سره پیدا کیږي. نو زیاتره د معضلې حل کول د دؤ خواؤ په مینځ کې قضاوت کول او فیصلې صادرول دي چې پدې ډول یوه خوا هم په کامله توګه نه قانع کیږي او نه خوشحالیږي، خو هره خوا دومره شي ترلاسه کوي چې د هغه په لاس ته راوړلو خپل ژوند پرمخ یوسي. انګریزي سیاست پوه برنارد کریک Bernard Circk په نظر سیاست هغو فعالیتو څخه عبارت دی چې په یوه یونټ او ټولنه کې یو تن یا یوې ډلې ته د خدمت کولو او ددې ډلې ژوندې ساتلو، بهبودي، او پخلا کولو پاره ددې ډلې اهمیت په تناسب د قدرت په چارو کې برخه ورکړل شي. کریک B. Crick د ارسطو نظر مقابل کې وایې چې سیاست یو والی "Unity" ندی بلکه هماهنګي او جوړښت Narmony ته وایي یعني د بیلو ډلو ترمینځ د تعاون او صلحې نه ډکه مرسته، یو ځای ژوند کول، او پخلا کول دي، نه د ګروپو محدودونه او منحصر کونه.

په لنډه به ذکر شي: سیاست او حکومت د انسانانو د ژوند نړیوال

فعالیتونو یوه برخه دی. حکومت هغه جریان څخه عبارت دی چې قوانین وضع کوي او ټولنې پاره دا قوانین او تصامیم عملي کوي. سیاست هغه فعالیت دی چې د حکومت کولو امکانات د خلکو حمایې او اعتبار لاس ته راوړلو په واسطې پیدا کوي. دی پاره چې انسانان په ټولنه کې ژوند وکې حکومت او سیاست دواړو ته اړتیا احساسوي، پدې توګه عمومي قانون، سلوک او مقررات په ټولنه کې مینځ ته راځي چې د هغه په واسطې خلکو مینځ کې معضلې پداسې توګه حل کې چې د ټولنې شته والې مخاطرې سره مخامخ نشي. یو دلیل چې واکمنان زور ته متوسل کیږي هم دا دی چې د افرادو زور استعمال څخه - نورو مقابل کې - مخنیوی وکې. نو اکثر غربي پوهان پدې عقیده دي چې د تمدن پرمختګ سره د حکومت او سیاست جلا والې نور هم کمیږي. حکومت د ثبات ساتلو لوی تضمین کونکی ګڼل کیږي او انساني هڅو ته په مذهب، هنر، علم، تجارت کې د ودې امکانات بخښي.

سره ددې چې حکومت د انساني اړیکو ساتلو پاره یو ضروري اړخ ګڼل کیږي خو ټوله پوهان دې نظر سره موافق نه ښکاري. د غربي نظریاتو په تاریخ کې یو تینګار ښکاري. وایې چې شاید داسې وخت راورسیږي چې انسان وکړای شي اختلاف او تصادم نه پرته په کامل توافق سره په آزاده توګه ژوند وکې چې په داسې ټولنه کې به د حکومت شتوالې ته ضرورت احساس نشي. د منځنې ختیځ ادیان خدایې حکومت ته عقیده لري چې بالاخره حق به په باطل غالب شي او نړیوال حکومت به نافذ او ټوله شخړې به

له مینځه لاړې شي. عیسویان د عیسی (ع) بیرته راتګ او حکومت کولو انتظار باسي. یهودیان هم موسی (ع) راتګ ته سترګې په لار دي. اما پدې هکله غیر دیني نظریات او هیلې هم موجودې دي. فرانسوي پوه او لمړی شوشلیست سنت سیمو Henri Saint- Simon (۱۸۶۰-۱۸۱۵) نظر درلود چې انساني اداري کولو ځای به د اشیاؤ اداري کونه ونیسي چې دا نظر وروسته نورو کیڼ اړخیزو متفکرینو لکه لینین په واسطې هم څرګند شو.

د سیاست په هکله متعدد تعریفونه د سیاسي پوهانو لخوا معرفي شوي چې هر یو یې پخپل ځای کې ارزښت وړ دي. دې پاره چې د سیاست تعریف ښه روښانه شي بیا هم نمونې به ئې ذکر شي تر څو د سیاست بیلو اړخونو ته توجه شوې وي.

یو بل نظر سیاست په هکله دا دی چې سیاست اختلاف او یا تصادم سره نږدې بولي. میلر J. D. Miller سیاست د توافق او جوړښت نشتوالي او اختلاف شمیري.

بل سیاسي پوه الن بال Alan Ball لدې هم مخکې ځي او وایي چې: سیاست په هره سطحه کې د هغه جوړښت او توافق نشتوالي څخه عبارت دی چې له ناهماهنګۍ څخه منځ ته راځي. د مثال په توګه په یوه ورکتون کې کله چې دوه ماشومان یوې لانځکې لاس ته راوړلو پاره هڅه کوي سیاسي حالت منځ ته راوړي. دبال Ball او وجوینیل Jonvenel په تعریفونو کې زیات توپیر نه ښکاري -ځکه، په دواړو کې د انسان هڅه د یوې نقشې

غوښتنې او عملي کولو پاره چې په هغه کې د نظریو اختلاف او تصادم وي او په هغه فایق کیږي سیاست تعریف په ځنګ کې نیسي.

خو سیاست تعریف پراخه ښکاري ځکه دوی هر اختلاف او کمشکش سیاست په چوکاټ کې راوستی مثلاً که چیري یو تن د دوهم تن بکس له لاسه تیښتوي او د دوی په مینځ کې اختلاف او تصادم پیدا کیږي دا حالت سیاست نشي ګڼل کیدلی ځکه پدې حالت کې ډله ایز پلان او طرح ترسیم شوی ندی. لدې پاره چې پورتنی وضع سیاسي وګڼل شي باید د بکس انګیزه یوازې غلا نه وي حتی باید لمړنی منظور ئې هم غلا نه وي. په غربي دیموکرسیو کې د یوه سیاستمدار تیښتول انقلابي هدف پاره که سیاسي وي خو بیا هم جنایي شمیرل کیږي.

د سیاست بل تعریف لاسویل Harold Lasswell لخوا پیشنهاد شوی: «څوک څه شي، کله، او څرنګه لاس ته راوړي.» پدې ډول د ځمکې د ښو شیانو لکه شته، آرامي، سلامتي، امنیت، مقام، اعتبار حاصلول سیاست جوړوي. ایستن David Easton (په سرکې ذکر شوی) هم سیاست په هکله مشابه نظر لري یعنې د قدرت او واک ارزښتو اختصاص ورکونه چې مطلب ئې د معنوي او اخلاقي ایدیال څخه ندي بلکه هغه مادي شیان دي چې انسان پخپل ژوند کې د هغو درلودو هیله لري. اما داسې ښکاري چې دلته هم سیاست پراخه تعریف شوی. د مثال په توګه شته د اقتصادي غیر شخصي راکړې ورکړې په واسطې هم حاصلیدلی شي. دا عملیه هغه وخت کې سیاسي بلل کیږي چې د پیسو راکړه ورکړه د یوې داعیې پرمختګ او

منظور پاره -لکه انتخاباتو سیاسي مبارزي پاره تولیدي اشیا اخستل یا دیوي ډلي اقتصادي پرمختګ او مالي ودي پاره د شي خرڅول- سیاسي ګڼل کیدلی شي. د ارزښتو تخصیص ورکوني مفهوم په یوه ټولنه کی سیاسي او ټولنیز ټوله مسایل شعاع لاندی نیسي او پدی توګه سیاسي بڼه اخلي. نو ځیني غربي پوهان پدی نظر دی چې حکومت باید محدود وساتل شي خو د حکومت شته والي هم ضروري دی خو په ضمن کې باید محدود رول په غاړه واخلی.

۲ - ځواک Power:

قدرت په پراخه مفهوم سره هغه ظرفیت او توانایی ته وایي چې هغه څه چې انسان غواړي سرته ئی ورسوی. دا لغت د فرانسوی کلمی "Powoir" څخه اخستل شوی چې په انګریزی ژبه کې "to be able" یعنی قادریدل دي، قدرت جسمي حالت او شکل یعنی عضلاتي توانایی ته لکه د یو شي اوچتولو او یا منډی کولو ته هم وایی، په ذهني څانګه کې هغه څه ته وایی چې فکري مشکل او معما حل کی.

خو په سیاست کې ځواک د یوه شخص هغه صلاحیت او استعداد ته وایی چې نور خلک هغه کار او عمل ته وهڅوی چې لمړی شخص د هغه اجرا کول غواړي. قدرت په سیاست کې هغه موقف لری لکه چې پیسی د اقتصاد په برخه کې رول لوبوی. سیاسی قدرت په دری ډوله ویشل شوی.

الف- نفوذ Influence هغې توانایی ته وایی چې یو تن وکړای شی بل

شخص یا ډله هغه عمل ته تشویق کی چې لمړی تن د هغه کار سرته رسولو هیله لري. مهم دا دی چې دوهم شخص یا ډله فکر وکی چې د دوی دا عمل دا وطلبانه دی او پخپله اراده او آزاده توگه ئی سرته رسولی.

ب- جبر COERCION دا دی چې د لمړی تن هیله او غوښتنه په شعوری ډول د بل چا لخوا د ضرر او تهدید په واسطی کنترول لاندی راوستل شی. د اجبار Coercion دوه ډولونه ذکر کیږی. a په تشدد یا Violence کی فزیکی ضرر رسول لکه وهل، جزا ورکول، او مړ کول شامل دی. b دا جبار بل شکل په شلمه پیړی کی تقریباً پیدا او زیات شوی چې د یوی فابریکی کارگر اعتصاب Strike په توگه فابریکه له کاره غورځوي او یا هم د کمپنی مالک خپله کمپنی د کارگرو په مخ تړي (Lockout). پدی ډول هره خوا خپلو گټو او غوښتنو پاره په بلی خوا فشار راوړي او مالی مجازات پرې تحمیلوي په نتیجه کی دواړه خواوی د خبرو اوچنی وهلو میز ته د توافق پاره کښیني. خو غربی ټولنو ددی فشار په ترڅ کی د تشدد او خشونت استعمال څخه په بلی خوا ممانعت شوی دی. کله که ددی دؤ خواؤ مینځ کی موافقه نه حاصلیږی نو دواړه خواوی د دریم تن (حکومت) منځگړیتوب غوښتنه کوی او یا حکومت پخپله د دواړو خواؤ مشکل حلولو پاره د وساطت پیشنهاد کوی. اجبار، جزا ورکول، او ضرر رسول ډیر ډولونه لري چې استعمال ئی په نهایت کی خشونت "Violence" ته رسیږی.

اجبار "Coercion" د خلکو په سلوک باندی د قیوداتو وضع کولو یوه وسیله گڼل کیږی. عصری حکومتونه پدی لټه کی دی چې د کنترول ډیر

سیاست ته کتنه

لمړی برخه

۱ - ټولنه، حکومت، او سیاست

ټولنه د انسانانو مخلوق دی. دوی (انسانان) د نورو حمایی ته ضرورت لري نه یوازې د دې پاره چې ژوندی پاتې شي بلکه د دې پاره چې په ښه توگه ژوند وکړي. په ځانگړې توگه د انسانانو ژوندانه آثار ندی پاتې شوی یا لږ تر لږه تراوسه پیدا شوی ندی. تر هغه پورې چې څرگنده دی انسانانو په ډله ایزه توگه د کورنی یا ډلی په شان ژوند کړی دی.

هیڅ‌چا ټولنه خلق یا ابداع نه دی کړی او د انسانانو بی شمیره عمل او عکس العمل، او معاملو نتیجه دی. ټولنه نه هغه فرد دی او نه هم هغه سازمان دی چې له خپل ځانه اراده ولری چې انسانان په هغه کې خپل ژوند ته ادامه ورکې. موږ کله پخپلو محاورو کې په مجازی توگه وایو چې ټولنه «داسی» کوی یا «داسی» غواړي. اما د داسی کلمو استعمال باید تحت اللفظی مطلب افاده نه کی.

شکلونه په تیره د اجبار استعمال محدود او کنترول کي. دی پاره ئی پخپلو اتباعو Subjects باندی قیودات وضع کړی تر څو یوه بل باندی حمله ونه کي او یا یوه بل شته غضب نه کړي. پرته د ځان دفاع په خاطر او یا هم د اولاد تربیه کولو پاره د اتباعو هر ډول تشدد -او جګړی- څخه په قانونی توګه مخنیوی شوی دی.

ج- صلاحیت او واکمنی Anthority

صلاحیت د قدرت هغه منبع دی چې په هغه کی خلک او امرو ته غاړه ږدی نه یواځی دی پاره چې دوی عقلی او احساساتی عواملو کبله معتقد شوی او یا هم د ویری او سرغړونی جزایی عواقب په نظر کی نیسی بلکه خلک د قدرت منبع ته احترام لري. داسی توقع کیږی چی صلاحیت لرونکی د او امرو صادرولو حق لري. او د هیواد نور خلک دا وظیفه لری چی د او امرو اطاعت وکي. د والدینو او اولادو ترمنځ اړیکی د صلاحیت یوه نمونه دی. ځینی وخت مور او پلار شاید اولاد د یوه کار سرته رسولو پاره تشویق کړي؛ او کله کله هم دی ته مجبور شي چې له فشار څخه کار واخلی. خو په عادی ډول دوی تمه لری چی د دوی امر اطاعت شی.

دی پاره چی حکومتونه خپل ژوند ته ادامه ورکړی شي تو له حکومتونه -اقلاً یو څه- صلاحیت درلودو ته ضرورت لري. نو دی پاره چی اقلاً ځینی اټکل شوي نتایج تضمین کړی شي باید نفوذ څخه یو څه زیات ولري -چی هغه فشار او اجبار دی- تر څو د خلکو اجابت حاصل کي. اما یواځی فشار څخه کار اخستنه هم ډیره قیمتی وسیله دی او د دی وسیلی استعمال بیا هم

هغه وخت کی امکان لری چی د خلکو یوه مهمه برخه ددی منبعی په واسطی- یا دی مرجع پاره سره متحد شوی وي. دی کبله صلاحیت د حکومت ناگزیره ضرورت بلل کیږي.

دا چې اکثر خلک زیاتره وخت کی د حکومت صلاحیت لرنی او واکمنی "Anthority" هیلو ته غاړه ږدی سالمه نتیجه ورکوی. د مثال په توگه خلک سرو اشارو ته موټر دروي، خپلی ټکس فورمی په غربی هیوادو کی ډکوي، او طبی خدماتو Medicare ته په خوښی فیس ورکوی. داسی کارونه ټوله په رضایت سرته نه رسوي بلکه نوره انگیزی هم پکې نغښتی دی. شاید د دوی وجدان د ناآرامی احساس وکي او فکر وکی له هغه څه چې د دوی حق ؤ دوی تخطی او تیری کړی. خو که چیری ټول خلک د واکمنی منبع ته احترام نلری نو فشار او زور Coercion له حده زیاته گټوره وسیله دی ځکه دوی د ډار احساسولو کبله د مقرراتو اجرا کولو ته مجبوریت احساسوی.

ظاهراً داسی ښکاري چی صلاحیت او واک کله د خلکو آزادی په ضد اقدام کوي، په حقیقت کی دی نظر سؤ تفاهم منځ ته راوړي. مور پخپل ټولنیز ژوند کی څو بعدی واکمنی او صلاحیت لکه کورنی، مکتب، مذهبی معابد، دولت، او داسی نورو سره مخامخ یوو. آزادی دا مفهوم نه رسوی چی مور صلاحیت لرونکي اداری څخه ځان خلاص کړو. د آزادی یو نښه دا ندی چی سړی هر هغه څه چی دی، خوشحالوی سرته ورسوي ځکه تر هغه وخته چی انسان ټولنیز موجود گڼل کیږی دا امکان عملی کید ی نشي. په حقیقت کی ځینی غربی پوهان آزادی داسی تعبیروی چی ی ـه فشـ ـه په

داوطلبانه ډول صلاحیت لرونکو مقاماتو مقرراتو ته غاړه ږدی او دا عمل داسی ثابته تولنه منځ ته راوړي چی په هغه کی فرد د خپل ژوند په هکله پلان وضع کی.

بالاخره باید د طبیعی واکمنی او اختیار او د عامه او خلکو واکمنی په منځ کی توپیر وشي. پدی معنی چی طبیعی صلاحیت او واکمنی Natural authority په هغه صورت کی موجودیت پیدا کوي چی فرد په بی اختیاره او ناخاپی توگه د بل قضاوت ته غاړه کښیږدی. واړه ماشومان د لویو په تقلید پټ پټوونکی لوبه کوی؛ د منځنی پیړیو مکتبو په وخت کی زده کونکو د خپلو استادانو لاری پسی روانیدل؛ حواریونو دا نتیجه واخیسته چی حضرت عیسی د «صلاحیت په اساس» خبری کوی. د طبیعی واک مثالونه هغه صورت کی تحقق مومی چې یو تن په ناخاپی او بی اختیاره توگه د بل قضاوت ته غاړه ږدی او درناوی کوی. هر انسان د زیاتو طبیعی صلاحیت منابعو لکه کورنی غړي، ملگري، مکتب همصفي، خپلوانو او همکارو په واسطی متأثره کیږی. په بل عبارت طبیعی واکمنی د انسان هغه تمایلاتو ته وایی چې غواړی د نورو لار تعقیب کړي او له هغو تقلید وکی او هم برعکس نورو ته لارښوونه وکی او ابتکار په لاس کی ونیسي همدا اړیکي دی چی تولنه سره نږدی ساتی.

خلقی او ملی صلاحیت Public anthority برعکس په عمده توگه د انسانانو توافق په بنا منځ ته راځي. په انگلیسی ژبه کی دا توپیر په بل ډول هم درک شوی. مثلاً د باسکتبال احصائی متخصص او ماهر ته پدی برخه

کی باصلاحیته او مؤثقه منبع ویل کیږی دی پاره نه چی دی باصلاحیته او واکمنه دی بلکه دده یونیفورم ده ته د صلاحیت او اختیار رسمی یا غیر حقیقی بڼه ورکوی. که چیری څوک د قدرت خاوند وی هغه باید دولتی موقف او یا پُست متصدی هم وي چی هغه سره د امر ورکولو حق ترلاسه کوی. عصری حکومتونو ته په کتنی سره ویلی شوو چی سیاسی علم په پراخه توګه ملی صلاحیت او اختیار هم مطالعه کوی، اما طبیعی واکمنی تراوسه هم مهم رول لوبوی.

۳-مشروعیت او صلاحیت Legitimacy Authority

د صلاحیت او قدرت کلمه کله په نادرسته او ناقصه توګه استعمالیږی که چیری په غربی ټولنه کی یو تن سره وینبتان ولری او یا دلوړ غړ خاوند وی هغه د صلاحیت منبع بولی. نو دی کبله بیځایه ندی چی صلاحیت او واکمنی Authoirty ا مروعیت او قانونیت Legitimacy په منبع کی توپیر وښو حیت ټولنیزو اړیکو په هکله دی پدی ډول هیڅوک صلاحیت نلري او دا په هغه صورت کی پیدا کیږی چی نور خلک هغه ته احترام او اطاعت وکی، نو صلاحیت Authority د اړیکو قطب یوه خوا او بله خوا ئی مشروعیت او قانونیت Legitimacy ګڼل کیږی. کله چی موږ د امر ورکولو حق تأییدو په حقیقت کی موږ د صلاحیت او واک څخه غږیږو، خو کله چی موږ یوه امر ته د ځواب په هکله خبری کوو په قانونیت Legitimacy باندی بحث کوو نو پدی توګه د دواړو شته والی یوه بل ته لازم او ملزوم

ښکاری. صلاحیت او واک په هغه چاکی متمرکز کیږی چی امر صادروی.
مشروعیت او قانونیت Legitimacy هغه احساس دی چی صلاحیت لرونکی مقام ته اطاعت کیږی او پدی ډول د واک مرجع ته د ادامی امکان برابروی دا ډول اړیکی د مشر تابه او پیروانو په منځ کی لیدل کیږی.
واکمنی او مشروعیت دواړه کلمې اخلاقی Ethical او یا روحی Moral مطالب افاده کوی. موږ احساس کوو چی هر هغه څوک چی د واکمنی په ساحه کی فعالیت کوی د امر ورکولو حق هم لری. همداسی موږ احساس کوو چی په ځان باندی د اوامرو اطاعت کولو دّین لرو او دا زموږ دنده دی او یا اخلاقی مجبوریت لرو چی د واکمنی منبع اوامرو ته اطاعت وکړو.

واکمنی او صلاحیت Authority (right of command) دواکمنی حق	—	تعهد یا مجبوریت obligation (Sense of duty) ددندی احساس	—	مشروعیت legitimacy (believe in right ness of government) د حکومت په حقانیت عقیده

څنگه چی پورتنی شکل کی ښودل شوی مجبوریت د صلاحیت او مشروعیت ترمنځ کړی دی.
موږ د اوامرو منبع ته غاړی ږدو او مجبوریت احساس هغه وخت کوو چی موږ دی ته متقاعد شوو چی هغه کسان چی اوامر تعمیلوی په درسته روان دي او دوی ته په عادلانه توگه د واکمنی واگی ورسپارل شوی.
ملی واکمنی او صلاحیت هغه صورت کی خپل ژوند ته ادامه ورکولی شی چی په ټولنه کی بنیادی مشروعی او قانونی وضع موجوده وی. دا

حتمي نده چې ټول خلک او یا کم تر کمه مطلق اکثریت د حکومت او واکمنی منبع ملاتړ کونکي وي نو بیا قانوني بنه ځانته نیسي، بلکه اقلاً د وفاداره او متحده اقلیت ملاتړ ولري چې د بالقوه مخالفت په ښکاره کیدو صورت کې د واکمنی منبع ترځنګ ودریږي. د مشروعیت Legitimacy ساتنه د سیاست فوق العاده او مهمه دنده شمیرل کیږي. که چیرې قانونیت او مشروعیت مضمحل شي نو ملي واک او اختیار هم له منځه ځي نو باید پخوانی صلاحیت لرونکی منبعی ځای بله منبع او نوی مدعی ونیسي.

جرمن ټولن پوه ماکس ویبر Max Weber (۱۸٦٤- ۱۹۲۰م) صلاحیت لرونکی او واک منبع په دری ډوله ویشلی: عنعنوی او ابتدایی Traditional، قانونی Legal، او جذابیت او کریشمی صلاحیت Charismatic. د نوموړی په نظر په سیاسی سیستم کی دا دری ډوله تل سره یو ځای شوی. د دری واړو روښایندو پاره به په لنډه توګه پری رڼا واچول شی.

۱ - عنعنوی صلاحیت او واک Traditional anthority میراثی موقف او شکل لری. د مثال په توګه میراثی پادشاهی عنعنوی واک او اختیار ګڼل کیږی -دا ماډل دارو پا په منځنی پیړیو فیو ډالی سیستم ګروپ کې راځی. د سعوی عربستان سلطنتی کورنی او د اردن پادشاهی هم په همدی ردیف کی شمیرل کیږي.

۲ - په قانونی واکمنی کی Legal anthority د ټولنی ټول غړی د قانون په رعایت او اجرأتو کی مؤظف دي (یعنی په یوه ډول ټول خلک د هیواد په

قدرت او صلاحیت کی برخه لری). قانونی واکمنی او صلاحیت میراثی ندی بلکه هر څوک په بالقوه توگه د صلاحیت او واکمنی مقام رسیدلو ته چانس لري او د تولنی تول غړی په مطلقه توگه لدی مقام څخه محروم ساتل شوی ندی. غربیان دا کته گوری مشروعی او قانونی گنی ځکه دا ډول سیستم ظاهراً څو تنو پوری ندی تړل شوی. په عصری سیاسی تاریخ کی عمده تغیر دا دی چې عنعنوی اختیار او واک خپل ځای قانونی یا مشروع صلاحیت او اختیار "Legal authority" ته وسپاره.

۳- Charismatic authority د دوارو پورتنیو ډولو یعنی صلاحیت او قدرت سره توپیر لری ځکه دا شکل نه میراثی دی او نه هم د قانونی پُست Legal office په اساس ولاړ دی بلکه د فوق العاده شخصی او ځانگړی کیفیتو personal qualities په بنا دریدلی. پورتنی پوه، ویبر Weben (کرشمه یا محبوبیت؟) Charisma داسی تعریفوی: هغه ځانگړی خصیصتونه او صفات چی یو تن له عامو خلکو څخه بیلوی او دی د مافوقو انسانی صفاتو خاوند وی او یا اقلاً ځانگړی لوړ او مشخص خصوصیات او اوصاف ولری چی له عامو خلکو څخه ئی د لاربنود په توگه مجزا کوي. پدی ډول د کرشمی لیډر Charismatic باید پیغمبر، پیر، ولی، عابد، او یا ورته دینی شخصیت دی. د داسی شخصیت اختیار او صلاحیت د عنعنی او دو د اویا قانون په بنا ندی ولاړ بلکه دده پیروان پدی نظر دی چې د دوی مشر ته د الله (ج) اویا خپل معبود لخوا دا وظیفه ورسپارل شوی. د مثال په توگه په تورات کی ذکر شوی چی د الله تعالی لخوا بنی اسرائیلو ته

پیغامونه راتلل نو دی کبله ددی قوم قدرت او صلاحیت مرجع خلک نه وو بلکه الهی او مافوق طبیعی منبع وه.

په معاصره ژورنالیستیکی استعمال کی کرشمه Charisma هغه پخوانی لوړ مقام له لاسه ورکړی دی او د شهرت نه یو څه زیات مفهوم رسوی. کینډی Kennedy په امریکی کی او ترودو Pierre Trudeau په کاناډا کی د کرشمی خاوندان مشران Charisma leaders یاد شوی پداسی حال کی چی دوی د مقام متصدیانو څخه لوړه ادعانه درلوده او خپلی واکمنی پُستونه ئی د صلاحیت او قانون په حدودو کی په قانونی توګه تر لاسه کړی وو.

٤- خپلواکی (ملی واکمنی) او هیواد Sovereignty and the state

د Sovereignty کلمه له لاتین Super لوړ او عالی څخه اخستل شوی دی او په اصطلاح کی هغه چا ته ویل کیږی چی له نورو لوړ او مافوق وی. دا اصطلاح په ١٦ پیړی کی فرانسوی لیکوال جین بودین Jean Bodin لخوا هغه وخت کی استعمال شوه چی وحشتناکی جګړی د کاتولیک او پروتستان مذهبو ترمنځ په اروپا کی جریان درلود. بودین Bodin نظر دا ؤ چی باید په هری ټولنی کی یوه مافوقه او لوړه او صلاحیت لرونکی مرجع وی چی بل چا او کومی منبعی ته تابع "Subject" نه وی. دده د ملی واکمنی "Sovereignty" نظر په ١٧ او ١٨ پیړی کی ثابت او پیاوړی شو. پدی وخت کی د مطلقه پادشاهان "Absolute monarehs" صلاحیت او قدرت ټینګ

شوی وُ دی لپاره نه چې هر هغه څه چې د دوی د خوشحالی او رضایت سبب گرځي دوی ئی سرته رسولی شي بلکه دی کبله چی د دوی واک او صلاحیت نه بله انساني لوړه مرجع موجوده نه وی.

ملي حاکمیت "Sovereignty": هغه قدرت دی چی د حکومت صلاحیت لرونکو مقاماتو سره یو ځای شوی وی "Associate"- او یا نغښتی وی لدی جملی څخه یو هم قدرت دی چې قانونی مقررات عملی کوی. د مثال په توگه د محکمو تأسیساتو قربانیانو ته د غراماتو او تاوان برابرول، متخلفینو او سر غړونکو او مرتکبینو ته جزا (لکه اعدام او حبس) تاکل لدی جملی څخه شمیرل کیږی. بل ډول قدرت هغه دی چې قانون وضع کوی دا قانون ممکن د نوُ قوانینو منځ ته راوړل او یا په قانون کی ځینی تعدیلاتو معرفی کول دی؛ ملي واکمنی هغه قدرت څخه عبارت دی چې ټوله حکومتی عادی اجرایی وظیفی هم کنترولوی. مثلاً: د مالیی ټولول او لوړول، د هیواد اردو ساتل، د پیسو سکی وهل، او ټولنی ته د عام المنفعه خدماتو وړاندی کول دی. بالاخره خپلواکی او ملی حاکمیت Sovereignty هغه قدرت معنی ورکوي چې د نورو ټولنو (واکمنو هیوادو) Sovereigns سره ارتباط او اړیکی ساتي او په ضمن کی دا حق ئی ځانته ساتلی دی چې خپلو کورنیو چارو کی بی له باندنی مداخلی په آزاده توگه اجرأت سرته رسوي.

په غرٻی دیموکرسیو کی دری ډوله دیموکرتیک بدیلونه جریآن لری چې هغه فردی Personal، پارلمانی Parliamentary، او ولسی حاکمیت

Popular Sovereignty څخه عبارت دی. دا دری حالتونه یو بل نه نفی کوي، او دا دری تر زیاته حده غربی دیموکرتیک سیستم بیانوي. د مثال په توګه په انګلستان کی ملکه په سمبولیک ډول د هیواد واکمنه دی څکه د خپل هیواد قدرت نمایندګی کوی خو په عمل کی د صلاحیت تمرین او اجرأت د دی اسلافوله لاسه ورکړی. په قانونی توګه پارلمان House of Commons ټولی حکومتی او قانونی چاری په اختیار کی لري. د کابینی غړی هم د پارلمانی اکثریت ډلی لخوا معرفی کیږي؛ پارلمانی زیاتی کرسی هغه ګوند پوری تړل کیږي چې په انتخاباتو کی زیاتی رأی وړي وي. پدی ډول په حقیقت کی د خلکو واک او نظر Popular sovereignty په پارلمان کی منعکس کیږي.

په انګلستان کی (۱٦۸۸م) د ستورات Stuart په نوم مطلقه څانګړی حاکمیت د پارلمان لخوا په یوی جګړی کی چی Glorious Revolution په نوم یادیږی ماتی وخوړه او له منځه لاړ او په نتیجه کی پارلمانی حاکمیت Parliamentary sovereignty نافذ شو چې تر نن ورځ پوری ادامه لری. پدی ترتیب پارلمان قانون جوړوي او یا ئې ردوي او د هغه هیواد لوړه صلاحیتی مرجع ګڼل کیږي.

کله چې په انګلستان کی بلک ستون William Blackstone د پارلمانی نظریی حاکمیت Parliamentary ته (۱۷٦۵ - ۱۷٦۹) وده ورکوله وئی ویل چې پارلمان هغه لوړ مقام دی چی کومی منبعی ته منقاد ندی، په فرانسی کی بل فیلسوف ژان ژاک روسو Jean Jacques Rousseau

ټولنه پېژندونکي معتقد دي چې ټولنه د انسانانو هغه ډله دی چې غړی ئی د اوامر او نواهی او قانونی انتظام او سلوک په مقابل کی ژوند کوی. د انسانانو ټولنیز فعالیتونه او کړه وړه لکه واده، کار او تفریح د پورتنی انتظام سیوری لاندی سرته رسیږی. ټولنه په هغه صورت کې خپل ژوند ته ادامه ورکوي چې انسانان د ټولنی اکثر اوامر او نواهی او تنظیم شوی سلوک او مقرراتو په واسطی قادریږی چې یوه بل سره پوه شي، د یوه بل کړه وړه درک کي، اټکل وکی، او عکس العمل وښیي. مثلاً د غربیانو په کړو وړو او مقرراتو کی مسکا د خوشحالی او لذت وړلو نمایندگی کوی، خو جاپانیان چی دی سمبول سره نا آشنا دی ممکن هغه د خطر علامه تعبیر کی. په هر صورت په خاصه توگه دا موضوع جدی او مهمه ندی چې تبسم د لذت او یا د غصی علامه دی بلکه مهمه دا دی چې په ټولنه کې له هغه څخه مشابه مطلب واخیتسل شی. پدی قوانینو پوهیدنه او د هغو په اساس افرادو ترمینځ ژوند کول د ټولنی له ضروریاتو څخه گڼل کیږي.

بې نیازی او په ځان بسیا توب Self-sufficiency یو څه مغلق او مشکل مفهوم لری. په تاریخ کې ممکن ډیری محدودی مستغنی ټولنی تیری شوي وي چې له بلی ټولنی هیڅ شی لکه واده، تجارتی اموال، او نظریه او تخنیک ترلاسه کړی نه وی او که چیری تیری شوی هم وی شمیر به یی محدود وی.

تنظیم شوی مقرراتو، کړو وړو او هم په ځان باندی اتکا کولو ته په کتنی سره داسی ښکاری چې مشکله او گرانه دی چی نننی عصری ټولنو مینځ کی

(۱۷٦۲م) پخپل کتاب کی تولنیز قرار داد "Social contract" کی ددی نظریی بدیل وړاندی که چی په هغه کی ده ولیکل چی: مافوق اختیار او صلاحیت Superme authority پخپله خلکو کی متمرکز شوی نو باید پارلماني وکیلانو او نمایندګانو ته صلاحیت ورنکړل شی. قوانین باید په دیموکراتیک او مستقیم ډول د خلکو په ګډون سره په لویو غونډو او محضرو کی جوړ شي نه دا چې د انتخابی نمایندګانو په واسطی ولیکل شي. په لویو هیوادونو کی روستیو مستقیمی دیموکرسی ایدیال Popular sovereignty جریان عملی کول مشکل ښکاري. ګر چی د عصری تکنالوجی په معرفی سره دا معضله مخ په حل کیدو ښکاری.

په امریکی کی چې فدرالی سیستم دی خپلواک او واکمن Sovereign قدرت ایالتی حکومتونو منځ کی ویشل شوی دی خو د امریکی په قانون کی د جمهور رئیس (اجرایی قوی اصلی متصدی) په واسطی ابهام پیښ شوی دی ځکه دا اداره نه د انګلستان ملکی په شان سمبولیک شکل لری او نه هم د ۱۷ پیړی ربښتني واکمنانو Sovereigns په شان حکومت کوی. د امریکی واکمنی د جمهور رئیس او کانګرس په منځ کی ویشل شوی. نو دی پاره چې قانون جوړ کي، جګړه اعلان کي، او یا بل حکومتی عمل سرته ورسوی دواړه قوی باید توافق ته ورسیږي.

واکمنی او صلاحیت Sovereignty په هکله بحث کول د دولت "State" مفهوم رابرسیره کوی. دولت د دری متحدو فکتورو شته والی او موجودیت په صورت کی تعینیدلی شی چې عبارت له نفوس Population، سیمه Ter-

ritory، او واکمنی او اختیار Sovereignty دی. دولت هغه وخت کی خپلی بقاته ادامه ورکوي چی د واکمن قدرت د معینو پولو په سیمه کی په خلکو باندی اجرا کیږی. د مثال په توګه کاناډا، انګلستان، او فرانسه بیل دولتونه دی، خو کوبیک Quebec چې د کاناډا فیدرالی سیستم یو ایالت دی او په محدوده توګه نورو ایالتو سره شریکه واکمنی او صلاحیت لری دولت نه حسابیږی. ځکه کوبیک Quebec هم نفوس او خلک لری او هم معینه سیمه، خو حکومت نلری.

پدی نوی عصر کی دولت یو نړیوال سیاسی سازمان دی چې پرته له انترکتیکا Antractica د نړی ټولی ځمکی څه د پاسه په ۱۸۷ هیوادو منځ کی ویشل شوی. په حقیقت کی نفوس، خاوره، او واکمنی یعنی دری واړو یو ځای شوی حالت ته دولت ویل کیږی. تاریخی حیثه دولت د یره پخوانی اختراع ندی. دی کلمی د ماکیاؤلی (Machiavelli) کتاب د شهزاده "The Prince" (۱۵۱۳م) په نوم څخه مخکی پراخه استعمال نه درلود.

په قبیلوی ټولنو کی حکومتی جریان بی له دولتی سازمان سرته رسیده. داروپایانو مهاجرت نه پخوا کاناډا ته سیوکس Sioux او یا کری Cree بومی ډلو ټاکل شوی سیمه په ثابته توګه سرحدونه منځ کی نه درلودل. په عنعنوی ځمکو کی دوی ښکاره کاوه او ځانو ته ئی غذا ټولوله نو د ځمکو محدود والی کلړه ددی سبب کیده چې د ګاونډیو سیمو او ځمکو ته د ښکار او آذوقی ټولولو پاره ننوځي. دا خلک تل په تګ او مهاجرت کی وو. قبیلوی حکومتونو پولیس او اردو نه درلود. دا وظیفی د قبیلو سړیو په

واسطې چې کله جګړو کې برخه اخلي د کیدی. دا خلک کله قانون جوړونکو غونډو په توګه فعالیت کوی. د بحث کولو او توافق څخه Legislative وروسته تصمیم د دوی لخوا نیول کیږي؛ دا خلک کله هم د محکمو پر ځای د مشاجرو حل کیدو پاره تصمیمونه نیسی او فیصلې اعلانوی ځینی وخت دا کار د دوی مشر چې معمولاً سړی وي پر مخ وړی.

د ښکار ټولنو په شان د کرهنی لمړنی ټولنی هم بی د دولت موجودیت څخه اجرأت سرته رسول. کروندی په آزادو کلیو Villages کی بی له تخصصی حکومتی ماشین شته والی پیل شوی. نو سوال پیدا کیږی چې دولت څنګه منځ ته راغی؟ ځواب په جګړه مارو اړیکو کی پیدا کیدلی شی. د ښکاری قبیلو په مینځ کی مسلحانه تصادمات او جګړی Armed clash-es د دولت ظهور سبب شوی ځکه جګړو کی مغلوبی قبیلی مجبوری وی چې د ښکار پیدا کولو پاره بل ځای پیدا کی. د لمړنیو کروند ګرو په هکله هم همدا خبره تقریباً صدق کوی. تر هغه وخته چې د بلی کرهنی ځمکی لاس ته راوړل مسیر وو خو که چیری د نوی ځمکی امکانات موجود نه وو په جګړو کی د غالبو او مغلبو قبیلو په منځ کی د مراتبو سلسله Hierarchy په زور منځ ته راتله. په دولت کی د حکومتی ماشین په ظهور سره د تخصصی نظامی سیستم، محاکمو، مالیی ټولولو او نورو رسمی مسایلو وده وکړه په تیره کله چی فاتحان د ماتی خوړونکو خلکو په قیمت شته مند شول. د مغلو بینو سیمی د قوی پادشاهانو ادارو لاس ته راوړلو کبله ددی سبب شو چې غښتلی دولتی سازمانونه منځ ته راشی.

کله چې دولت تشکیل شو وروسته له هغه په یوه پیاوړی پراخونکی قوی بدل شو او په آسانی سره پخپلو زراعتی گاونډیو ټولنو باندی مسلط شو پدی شرط چې ددی هیواد گاونډیو مخکی دولتونه نه وو تشکیل کړی. د یوریشیا لوړو څخه په سلگونو کلونه بربریانو Barbarians یوه قبیله وروسته له بلی قبیلی د چین، هند، اروپا، او منځی ختیځ په امپراطوریو یرغلونه وکړل. دی مهاجمو اکثراً مفتوحه هیوادونه ړنگ او ویجاړ نکړل بلکه ددی هیوادونو چاری په اختیار کی ونیوی او ددی هیوادو مشرانو په توگه ئی د مفتوحه هیوادو سیمو ته نوره هم پراختیا ورکړه، خو ځینی وخت ددی قبیلو تسخیر د حیرانتیا سبب شوی، پدی معنی چې د مفتوحه هیوادو سازمانو ماشینونه ئی داسی خراب کړل چې ډیری اوږدی مودی ونیوی تر څو دوی په خرابیو بیرته خپل هیوادونه او امپراطوری ودانی کی.

۵ – ملت The Nation

اکثراً لیکوالان عصری، قانونی، او واکمن دولت State پر ځای "Nation- state" ملت- دولت تسمیی ته ترجیح ورکوی. د ملت Nation کلمه دولت State باندی ضمیمه شوی تر څو وښودل شی چې د هیواد یا دولت State په تصمیم نیولو کی (ټول) خلک برخه اخلی "Participatory" او قدرت په اتباعو باندی تحمیل شوی نه وی.

کله ملت Nation تقریباً هیواد State سره مترادفه معنی ورکوی. ملگری ملتونه "UN" هغه سازمان دی چې یواځی دولتونه پکی غړیتوب لری.

فلسطین تراوسه دولت په توګه پیژندل شوی ندی او پدی لته کی نه ښکاري چې د امریکی او اسرائیلو توافق پرته د حق درلودو سره د یوه مستقل دولت اعلان وکی نو دی کبله ملګرو ملتو کې یواځی ناظر لري. ممکن دا وضع راتلونکی کی تغیر وکی او دا ملت هلته خپل استازی ولری. آیا که چیری امریکی د متحدو ایالتو .U.S نوم انتخاب کړی نه وی ملګرو ملتو کولی شول دا نوم یعنی "United states" ځانته غوره کی؟ ممکن نه، ځکه دولت د قدرت او واکمنی Sovereignty مفهوم هم رسوی، پداسی حال کی چې ملګری ملتونه د نړی ټولو ملتو غونډه او اتحادیه دی.

اما په ملت باندی بحث کونه مهمه مسئله وړاندی کوي هغه دا چی ملتونه له دولتو او هیوادو څخه توپیر لري. مثلاً جرمنیان، فرانسویان، او امریکایان ملتونه ګڼل کیږي. خو که پوښتنه وشی چې په خاصه توګه جرمنیان څوک دی؟ جرمنیان یواځی هغه څوک نشی حسابیدلی چې جرمنی وایی ځکه د اطریش خلک او هم د سویس یوه برخه خلک په جرمنی ژبه خبری کوی. دین هم د جرمن توب یواځنی دلیل نشی کیدلی ځکه د جرمنی خلک مذهبی حیثه په دوؤ برخو یعنی د کاتو لیک او پروتستان په پیروانو ویشل شوی دی. نو جرمن توب د خاص هویت شعور او یو ډول خاصه درکونه دی. فرانسوی لیکوال رینان Ernest Renan (۱۸۸۲) پدی هکله وایی: ملت روح دی، یعنی یو ډول معنوی اصول... په معاصره ژبه کی ملت Nation هغه هویت ته وایی چی یو شمیر زیاتو خلکو په منځ کی ځینی عوامل لکه نژاد، ژبه، مذهب، دودونو او یا حکومت کی یوه بل سره

شریکوي.

ملت په یوه دولت کې د خلکو ګډې برخې اخستنې په مفهوم د اروپایي معاصر تاریخ محصول دی. د اروپا په منځنی پیړیو کې ملت (په پورتني مفهوم) موجودیت نه درلود. هغه وخت کې اروپایانو ځانونه دوه مشخصه ډوله هویت ورکوه: له یوې خوا د یوه مسیحي په توګه ځانونه د روم مقدسی امپراطوری اتباع ګڼل، له بلې خوا ئې ځانونه محدودې سیمې پورې تړل.

د فرانسی انقلاب په اروپا کې د ملیت روح په پیدا کولو او ظهور کې لوی عامل ګڼل کیږي. نورو میلتونو هم دا روحیه تعقیب کړه او یوه ملت پسې ئې ځانونه مربوطول ګرچې اکثر نور اروپایي ملتونه تر نونسمې پیړی پورې د فرانسې او انګلستان په شان سره متحد او یو موټی شوی نه وو. د مثال په توګه د ایټالي او جرمني خلکو په وړو ایالتو او دولتو کې خپل سیاسي ژوند ته ادامه ورکوله تر څو په ۱۸۷۰ کې د جرمني او ایټالي پادشاهي تأسیس شوې خو له ۱۷۸۹م وروسته د اروپایانو یوه مهمه تاریخي موضوع د ملتونو ظهور او څرګندیدنه وه چې غوښتل ئې ملت – دولت Nation-state یا ملي دولت په جوړولو سره خپلو ځانو ته سیاسي هویت ورکي. ددې ارمان لاس ته راوړلو پاره د پخوانی یو ګوسلاویا مختلفو ملتو هلې ځلې او پخپل منځ کې شخړې یو غمناکه مثال دی. دا جریان په اروپا کې تقریباً تکمیل شوی پر ته له څو وړو ملیتو او ګروپو لکه باسک Basques، سکات Scots، او برتون Bretons چې خپلو غوښتنو پاره مبارزه کوي. خو په عمومي توګه په امریکې، آسیا او افریقا کې دا هڅې

جریان لري.

په شلمه پیړۍ کې یو عمده تحول هم چې له اروپا څخه پاتې نړۍ ته پراختیا وموندہ د نشنلزم مفکوري Nationalism خپرونه دی. پدی پیړی کې د عصری کیدو انقلاب The Wold revolution of modernization سبب شو چې ملت لرغوني عنعنوي سازمانونه لکه کورني، ټبر او قوم سیاسي قانونیت او مشروعیت ضعیف کې. دی تحول پخوانیو لویو امپراطوریو لکه د ترکانو امپراطوری بنسټ رانسکور که او د هغی خرابیو څخه ترکانو، عراقیانو، سوریانو، یهودیانو، فلسطینیانو، او نورو ملتونو سرونه راپورته کړل. په حقیقت کې دا هم د ډیرو لویو قبیلو انتشار او پراختیا وه چې د ملتو په څیری کې نوی او عصری هویت څرگند که. له هغه ځایه چې د افریقی وچه هم اروپایی ځواکو خپلو منځو کې ویشلی وه ددی وچی قبیلی د سپینو فاتحانو په خوښې سره او د دوی نسبی قدرت په تناسب ویشل شوی او یا هم دا قبیلی د اروپایی ملحوظاتو او گټو په اساس په جبری او مصنوعی توگه سره یو ځای شوی وی. باید وویل شي چې غربی امپریلیزم او کلو نیلزم دا ډول پالیسی په نورو وچو کی هم سرته رسولی.

کله چې د اروپایی استعمار دوره پای ته ورسیده او لمن ئی مخ په ټولیدو شوه د قبیلو او سیمو مصنوعی او جبری ویش معضله ئی خپلو مستعمرو ته په ارث پریښوده. خو تر اوسه هم ځینی افریقایانو مثلاً د کینیا او زمبیا خلکو ته قبیلوی هویت نسبت د هیواد هویت ته مهم شمیرل کیږي.

ددی عصر نه پنځه- شپږ پیړی پخوا انگریزانو او فرانسویانو هم د

خپلو ملي هويتونو په هکله عنعنوي نظر درلود او ځانونه ئي خاصو قبيلو ته منسوب گڼل، د وخت په تيريدو سره ځيني افريقايي هيوادونه شايد قوي ملي روحيه پيدا کې. اما په فعلي حالت کې ځيني افريقايي قبيلو ترمنځ شخړې او دردونکې جگړې رواني دي چې په ۱۹۷۵ کال کې رو وندا Rowanda د قبيلو اختلاف کبله د نيم مليون معصومو خلکو وژنې شاهده وه.

په افغانستان کې د هيواد په عصري کيدو سره د داود خان جمهوريت آخرو وختو پورې پښتنو منځ کې قبيلوي هويت په منځه تلو ؤ، خو د کمونستو قدرت لاس ته راوړلو سره او وروسته له هغي ددې احساس راژوندي کيدل پيل شوي په تيره ځينو منورو پښتنو ته ددې احساس بيداريدل په زړه پورې او گټور ښکاري ممکن يو مهم علت ئي دا وي چې د خپلو نيکونو تاريخي او لرغوني وياړ باندې له نورو قبيلو څخه ځانونه مشخص کې.

په هر صورت ملت (يا مليت) Nation يو ځانگړې هدف نه تعقيبوي بلکه د نژاد، مذهب، ژبې، او حکومت ترکيب دې چې لدې عواملو څخه يو عامل په ځانگړې توگه نه کافي او نه هم ضروري دې. مثلاً سويس د يوه ملت په توگه له پروتستان Proteston او کاتوليک Cathelic مذهبو څخه جوړ شوي او ددې هيواد خلک په جرمني، فرانسوي، ايتالوي، او رومانيايي ژبو مطالعه کوي. هر ملت ځانگړې خصوصيات او عوامل لري نو دې کبله د يوه

ملت جوړولو او موجودیت ادامې پاره کومه خاصه قاعده او قانون نشته. ملت د یوه هویت په توګه روحي Psychological او یا ذهني Subjective واقعیت دی چې په عیني او واقعي اهدافو غلبه حاصلوي.

٦- قانون Law

قانون په پراخه توګه کایناتو کې د هر عنصر د روش او سلوک نظم او قاعدې ته ویل کیږي. له خارجي فضا د لویو دبرو لویدل په ځمکه باندې د جاذبې قانون په واسطې توجیه کیږي. منظم قواعد او قوانین کاینات او ټوله هستي د درکولو وړ ګرځوي. د قانون نشتوالی په صورت کې به د ژوند، حرکت، درک او راتلونکې په هکله اټکل تصادفي وي. نو د قانون نشتوالی د ټولنې په هکله هم صدق کوي پدې معنی چې په یوه ټولنه کې انسانان د یوه قانون تر سیورې لاندې ژوند کوي.

د انسان په سلوک کې تنوع سبب کیږي چې د قانون تعمیمولو پاره ستونځې ایجاد کې. دا مشکل په بې ځانه اشیا او ابتدایي ژوندي موجوداتو کې نه لیدل کیږي خو په انساني ټولنو کې قانون دی پاره جوړیږي چې د انسانانو اعمال محدود او تنظیم کې تر څو قانوني مقررات اجرا او تطبیق شي. د قانون نه سر غړونې په صورت کې متخلفینو مقابل کې له -جبر -که ضرورت احساس شي- خشونت څخه استفاده کیږي.

د انسان څو ډولیزه سلوک او رویې څخه یو هم قانون دی چې خلک ئې تعقیبوي. زموږ روش د غریزو په واسطې رهبري کیږي چې موږ کله ترې بې

خبره او یا ورته متوجه هم نه یوو. د انسان جبلی تمایل ویده کیدنې، غذا خورنې، او زیږولو ته سبب کیږي چې د انسان سلوک په تنظیمولو کې ونډه واخلی گرچې دا لمړنی انگیزی او ناڅاپي میلانونه د قانون لوړو اشکالو په واسطې تعدیلیږی. دوامداره ځانی خالص کړو وړو ته عادت وائې. د مثال په توگه خلک باید څه وڅښی ځینی عادت په توگه چای څښی، یو شمیر نور هم ورځی څو ځلی په معین وخت کی کافی څښی. عادت په تدریج سره د یوی تولنې دودو په شکل څرگندیږي. بالغ خلک د چای یا کافي څکلو عادت له نورو نه په لیدو او تقلید سره اخلي.

عادت او دودونه د جبری قانون تعمیلولو پرته په انسانی سلوک کی د نظم سبب گرځي ځکه د دودونو او نارمو څخه عدول ځینی مجازات او فشار سبب کیږی. د مثال په توگه که یو تن د ورځی مندی وهلو عادت اخستی وی او که چیری خپل تمرین پریږدی په اتومات ډول او پخپل سر په ځان باندی روحی فشار تحمیلوی.

خو د تولنې لخوا د صلحی او همکاری ساتلو پاره په افرادو باندی څلور دوله قوانین تحمیلیږی.

۱- مکافات یا کیفر "Retribution" هغو خلکو ته جزا ورکول کیږي چې د تولنې نارمو څخه تخلف او تیری کوی.

۲- تاوان او غرامت "Restitution" هغو خلکو ته تاوان ورکول دی چې د قانون ماتونکو لخوا ضرر ورر سیدلی وي.

۳- تجدید او احیا "Rehabilitation" د هغو خلکو په سلوک کی تجدید

په واضحه توګه دا خط وایستل شي څکه د انسانانو په منځ کی په نړیواله سطحه دا ایډیاؤ او اموالو مبادله دومره زیاته شوي چي له یوه بله استغنا ء او بی نیازي تقریباً له مینځه لاړه دی. د 15 پنځلسمی پیړی، را پدی خوا د غربی ټولنو پرمختګ او په صعود سره ددی ټولنو کلتور لکه تحصیل، زده کړه، کالیو اغوستنه، په میز باندی ډوډی خوړنه، اقتصادی هلی ځلی، او نوره کړه وړه په نړۍ کې مخ په خپریدو دي. نو په یوه حساب د سیمه ایزو "Regional" توپیرونو مینځه تلو سره نړۍ یوه ټولنه ګرځیدلی. یو تن کولی شی بل ځای ته سفر وکی او حتی بلی لوی وچی او براعظم په ښار کې کار وکي بی له هغه چې د ټولنې د ژوندانه ژور خطونه او سر حدونو توپیرونه احساس کي. سیاسی پوهنی پیژندونکو ته یوه ټولنه په قضایی، سیاسی، او حکومتی پولو ندی ټاکل شوی مثلاً دوی ته امریکه، انګلستان، او کاناډا د ټولنی په توګه نه بلکه د سیاسی هویت په توګه چی د حکومت په واسطی پراخه شوی وی تشخیص کیږی. کاناډا په مجموع کې غربی ټولنه یا د غربی ټولنی یوه برخه یادیږی. خو په ضمن کې کاناډا خپل مینځ کې مختلفی سیمی لري چې هره یوه ئی په نسبی توګه تر حده ځانته د بیله اجرأتو او سلوکو نمونه هم ګڼل کیږی. اما دی کتاب کې ټولنه او حکومت یوه بل څخه مشخص شوی.

حکومت د هری ټولنی یوه برخه دی. ددی جریان جوړول او د تصامیمو عملی کول په ټولنه باندی په جبری توګه صورت مومی. هر مؤثر حکومت اقلاً باید لاندنی وظیفی په مؤثره توګه پرمخ یوسی: د ټولنی ساتنه باندنی

راوړل دی چې په راتلونکی کی د قانون سرغړونکی مخنیوی وشي.

٤- واگی نیول او محدودول "Restraint" د هغه ویرونکی حالت وضع کول دی چې قانون ماتونکی نورو -مادی یا غیر مادی- وسایلو په واسطی تحریص او ترغیب شي پدی هکله دوه مهم تکی د پاملرنی وړ دی.

١- موږ دی ته ضرورت نلرو چې باید څه دول مقررات تعقیب کړو بلکه دی ته اړتیا لرو چې څه دول عمل سرته ورسوو. مثلاً ژبه یو څه مغلق قواعد لری چې گرامری کتابو کی لیکل شوی. موږ خبری په تقلید سره زده کوو مخکی له هغه چې دا توان پیدا کړو چې په گرامری قوانینو باندی پوه شوو. همدا دول ماشومان مناسب سلوک او درست کړه وړه سرته رسوي مخکې لدی چې د عدالت او انصاف په قوانینو او مفهوم پوه شی. دوه- دری کلن ماشوم د عدالت په مفهوم نه پوهیږي خو پدی پوهیږي چې د بل ماشوم لانځکه اخستل په زور مناسب عمل ندی. ٢- قوانین په حتمی توگه په شعوری دول په بصیرت او فهم سره طرح او تنظیم شوي ندي بلکه د وخت په تیریدو سره ئی تحول موندلی او ځینی اشتباهات په تدریج تری حذف شوی دی.

پورتنی تشریح موږ سره دا مرسته کوي چې دوه دوله قانون وپیژنوو.

١- لرغونی قانون هغه دی چې په ټولنه کی په تدریجی شکل تحول موندلی بی لدی چې په کوم خاص او معین وخت کی جوړ شی چی دی ته دود یا مروج قانون Customary law وایی. ٢- دا دول قانون چی "Legislation" وایی نوی دی او په شعوری او عمدی توگه ټولنی پاره تنظیم او ترتیب شوی. دواړه دوله مقررات دا جباری تعمیل توانایی لری ځکه دواړو ته په یوه

اندازه اعتبار ورکړل شوی دی. پخوانی تنظیم شوي اولیږل شوي قوانین هغه دی چې یوی ټولنی ته د پیغمبر په واسطی معرفی شوی دی مثلاً یهودیان عقیده لري چې د دوی موسوی قانون وحی په واسطی نازل شوی نو خپلی ټولنی ژوند او ادامی پاره پدی قانون ټینګار کوی.

هر انسان ټولنه کی هر څومره وروسته پاتی هم وی د قوانینو اجباری تعمیلولو او اجرأتو پاره مقررات وضع کړي. شاید دا قوانین لیکل شوی نه وی او شاید هم هیڅوک پدی قادر نه وی چې ټوله وشمیری خو بیا هم موجودیت لری او اجرا لاندی نیول کیږي. دا قوانین د وخت په تیریدو د تجربو تر لاسه کولو سره د ژوند چارو پرمخ بیولو پاره وضع شوی. هغه قوانین او مقررات چې د ژوند ادامی او هوساینی فراهمولو پاره مرسته کړی د وخت په تیریدلو سره د منلو وړ ګرځی او په ټولنه کی پاتی کیږي. دا ډول قوانین دلیل یا منطق "Reason" ګڼل کیږی نه امر، ځکه هیچا په ښکاره توګه دا اوامر صادر کړي ندي.

د انګلستان قانون چې عُرفی یا غیر مدنی "Common law" په نوم یادیږی د امریکی قانون په څیر لیکل شوی ندی بلکه د منځنی پیړیو راپدی خوا د هغو بی شمیره دوسیو مجموعه دی چې د انګلستان محکمو لخوا پری فیصلی شوی چی ددی فیصلو مرجع لیکل شوی قانون نه بلکه د منطق او دلیل ـ ړیان دی. ځینی غربی سیاسی پوهان عقیده لری چې ددی عمومی قانون "Common law" یوه عمده ګټه ددی تغیر منل Flexibility دی. دا ډول قانون د انګلستان ځینی پخوانیو مستعمرو لکه کاناډا، آسترلیا،

نیوزیلند، او حتی تر حده امریکی کی جاری دی.

د عُرف - یا عُرفی قانون - "Common law" او وضع شوی قانون Legis-lation ترمنځ د توپیر روښانولو پاره لنده رڼا اچونه د ارزښت وړ دی. لمړنی قانون د اختلاف او دعوا پیدا کیدو وروسته لیکل شوی او نافذ شوی خو دوهم قانون په عمدی توګه سنجول شوی او په شعوری ډول وضع شوی دی. په حقیقت کی دواړه قوانین پدی ملحوظ منځ ته راغلی چې خلک عدالت څخه څه ډول مفهوم اخلی. په بل عبارت دواړو قوانینو په ټولنه کی د عدالت مفهوم منعکس کړی. اما Legal positivism (قانونی یا حقوقی قاطعیت-چې جرمی بنتام Jermy Bentham او جان آنستین J. Anstin لخوا معرفی شو- د پورتنیو تعبیر برعکس دولت یا ټولواک -که پادشاه، پارلمان، یا هم پخپله خلک وی- له ټولنی مافوق او اوچت ګڼی. یعنی دولت په یوه ټولنه کی یوه خاصه اداره او نمایندګی Agency نه بولي بلکه هغه په ټولنه باندی حاکمه شمیري، نو پدی صورت کی قانون په ټولنه باندی په زور تحمیل شوی. په عملی توګه دا وضع په هغه صورت کی عملی کیږی چې دولت (ټولواک) په خلکو باندی بې د دوی له رضایته په زور حکومت سرته رسوي چې ددی ډول حکومتونو مثالونه په دریمه نړی کی زیات دي.

دوهمه - برخه

ایډیالوژي Ideology

په تیره برخه کې د سیاست او سیاسي علم تعریف، حکومت ، واک او صلاحیت او قانونیت او مشروعیت په هکله بحث وشو، د کتاب پدې برخه کې سیاسي نظریاتو په هکله چې افلاطون او ارسطو څخه پیل شوي بحث ته به ادامه ورکړل شي.

افلاطون ۴۲۹-۳۴۷ میلاد نه پخوا سیاسي عقیدو په هکله نظریات څرګند کړي. نوموړی د بنیادي او اساسي پوهې "Episteme" او نظریې "Dogma" منځ کې توپیر قایل شو. د "Episteme" یا علم لمړی اصل دا دی چې د منطقي جریان او بحث په بنا ولاړ وي، اما "Doxa" مغه نظر ته وایي چې ممکن تر حده درست وي خو یو عقیده مند تشي کولی خپل نظر په کامله توګه توضیح کې. پدې هکله یو غیر سیاسي مثال دا دی چې تقریباً ټول خلک پوهیږي چې ځمکه لمر څخه تاویږي خو یو محدود خلک کولی شي دی ادعا ته حقیقي بڼه ورکې او یواځې محدوده تو لنه کولی شي د فیزیک لمړی اصل په بنا دا فرضیه پرمخ یوسي، نوره پاتې اکثریت یې هم

عقیدی doxa یا علمی نظریی په توگه اتکا کوي.

د سیاسی فلسفی څانگه دواړو یعنی نظریی doxa او پوهنی Episteme سره سر او کار لری. دا څانگه هڅه کوی چې پوهنه Episteme د لمړی معتبره قیاسی اصولو په بنا کشف کی او له هغه څخه نتیجه استنباط کیږي. همدا ډول نظریه او فرضیه doxa په یوی تولنه کی مطالعی لاندی نیسی او گوری چې آیا فرضیه او نظریه Doxa او پوهنه Episteme په منطقی توگه سره تړلي او هم گوري چې آیا دا دوه د تنظیم شوي پوهې شکل وړاندی کوي، Doxa او Episteme په کلی توگه سره بیل ندی بلکه د تیوری تحلیل پاره یو بل تأکیدوی او دا کار د لوړی سطحی پوهنی ادامی پاره د فیلسوفانو لمړی گام حسابیږي.

۷- د ایدیالوژی تعریف:

ایدیالوژی د ارزښتو هغه سیستم دی چې د حقیقت او واقعیت په توگه د یوې ډلې لخوا منل شوي وي. ایدیالوژی د یو شمیر هغو انگیزو او تلقیناتو څخه عبارت دی چې د بیلو سازمانو او تولنیزو جریانونو مقابل کی جوړ شوي وي. د ایدیالوژی خاوند ځان سره د نړی څیره ترسیموي چې څرنگه دی او هم باید څرنگه وي، او هم ډیره مغلقه نړی ځان پاره په ساده توگه د تفاهم وړ گرځوي دې کبله د ایدیالوژی څواړخو ذکرول خالی له گټې ندی.

۱- ایدیالوژی یواځی ځانی نظر ندی بلکه یو لوی گروپ یا تولنیزه

منل شوې عقیده دی او نورو ته د معمولی کلتوری لاری او وسایلو په واسطی نقل کیږی.

۲- ایدیالوژي د حقایقو او واقعیتونو او اخلاقی عقیدو ترکیب دی.

۳- ایدیالوژي د نړی نا محدوده مغلق مسایل په ډیر ساده شکل تعبیروی.

٤- ایدیالوژي د نظریو یو ځای کول په تصادفی توگه ندی بلکه ترحده تنظیم شوي عقاید دي چې په منطقي ډول یو بل سره ربط ورکړل شوی او سره سمون خوری. موږ خپلو نظریاتو کی تضادونه او تناقضونه لرو اما د تنظیم شوی او مرتبطو ایدیالوژیو اوبی ربطه نظریاتو ترمنځ توپیر شته.

پدی توگه په سیاست کی ایدیالوژی د منوری طبقی لکه حقوق پوهانو، استادانو، ژورنلستو او سیاستمدارانو په واسطی ترتیبیږی. دا طبقه اکثراً عام او ملی بحثونه د ایدیالوژیکی لغاتو او اصطلاحاتو په مرستې سرته رسوي. اما عامو خلکو او حتی تحصیل کړو خلکو په هکله شک دی چې د ایدیالوژی خاوندان وي. دا خلک زیاتره د مخالفو ایدیالوجیکی برخو په ترتیب او جوړولو عقیده لري. مثلا: یو تن په ځینو مواردو کی لیبرال، او په یوه برخه کی سوشلیست او په ځینو نورو ټکو کی محافظه کار وي. دوی خپلو فکری تناقضاتو په هکله پدی مورد کی اندیښنه نه ښرگندوي. یو علت ئی شاید دا وی چې دوی خپلو تناقضاتو ته سیاسی او ټولنیزو مسایلو توپیر په هکله سوالو ته توجه نه کوی او یې بی اهمیت گوري. د مثال په توگه، خلک د مالیی جگیدو نه په غربی نړی کی

گیله کوي خو په ضمن کی د عامه خدماتو مصارفو زیاتوالی، د سړکو جوړلو، مکتبو جوړولو، او متقاعدینو معاش زیاتولو تقاضا لري.

د ایدیالوجی کلمه کله په منفی تعبیر هم استعمالیږي. دا لغت اکثراً د مخالف نظر خاوندانو په ضد د اسلحی په توګه د هغو نظریو تحقیر او ټیټولو پاره په کار لویږي. په تیره په مباحثو او مناقشو لږ کی د مخالف نظر ردولو پاره لدی تکتیک څخه استفاده کیږي. ددی دلیل څرګندیدو پاره پدی هکله معلومات ارزښتناکه ښکاری.

د ایدیالوژی کلمه په ۱۷۹۷ میلادی کال کی د فرانسوی فیلسوف تریسی Antione Destutt de Tracy په واسطی د نوی ساینس پاره استعمال شوه. که مارکس او انګلس دا مفهوم استعمال کړی نه وی شاید دا لغت له منځه لاړوی. په حقیقت کی مارکس دا لغت ژوندی کړ لدی کلمی څخه ډیری مودی پوری استهزا پاره کار اخیستل کیده. تریسی Tracy یو وخت د ناپلیون ملاتړ کوونکی ؤ، خو کله ئی چې ناپلیون باندی په انتقادو پیل وکه، ناپلیون دده نوی ایدیالوجی علم Science of ideology تحقیر که او هغه ئی مبهم دکترین Doctrine وباله او هغه خلک چې ددی کار ملاتړونکي وو د ایدیالوګ Ideologues په نوم یاد کړل. مارکس او انګلس دا کلمه بیرته انتخاب کړه او هغه ئی دوهم ځلی صیقل او تعریف کړه تر څو خلک وکړای شی چی خپلې مهمی نظریی پخپل سیستم کی تنظیم کي، دوی پدی دلیل دا لغت په کار واچوه چې د دوی په نظر د انسانانو ټول افکار په اقتصاد باندی تکیه لری او هنر، علم، ادبیات، قانون، او سیاسی افکار

توله د اقتصاد مخلوق او پدی دول اقتصادی وضع منعکسوی. مارکس ولیکل چې باید د «تولید اقتصادی شرایط» چې د طبقاتی اختلاف او خصومت ضرورت دی له قانونی، دینی، سیاسی، فلسفی شکلو څخه چې ایدیالوجیکی بنه لری توپیر وشی. یعنی دا تول په اقتصادی اړیکو چې زیرینا "Foundation" دی قانونی او سیاسی ودانی "Superstructures" چې تولنیز شعور جوړوي دریږي.

مارکس هم ایدیالوجیکی مفهوم تحقیر او تیتونکی هدف پاره استعمال که ځکه ده خپله نظریه ایدیالوجی نه شمیرله بلکه خپله تیوری ئی علمی سوشیلزم Scientific socialism وباله.

۸- لیبرلیزم Liberalism

ویل کیږي چې هره ایدیالوژی د خپلې بقا او ادامی پاره ځینی تعدیلات او نوي نظریات د شرایطو او وخت په ایجابولو او یا سیاسی ملحوظاتو پاره معرفي کوي او یا هم له نورو ایډیالوجیو څخه ځینی مطالب په عاریت اخلی او ځینی نامطلوبه، بی وخته، او بی ضرورته نظریی صیقل او حذ فوی. د وخت په تیریدو سره د لیبرلیزم په ایدیالوژی کی یو لړ بدلونونه پیښ شول. پدی برخه کي به د کلسیک او اصلاحی لیبرلیزم تشابه او تضاد ټکو ته لنډه کتنه وشی.

د لیبرلیزم کلمه په سیاسي ډگر کی لمړی ځل ناپلیونی جگړو کی استعمال شوه، او په نونسمه (۱۹) پیړی کی د انگلستان لیبرال گوند په

جوړولو سره دی نوم عمومیت پیدا که. په پراخه توگه که وویل شي د لیبرلیزم کلمه په حقیقت کی د غرب قانوني عنعنې محصول دی. په خاص ډول لیبرلیزم د انگلستان د ویگ Whig گوند د قانوني آزادی پرمختگ نتیجه دی. د نونسمی (۱۹) پیړی کلسیک لیبرلیزم Classic Liberalism او د (۲۰) شلمی پیړی اصلاح غوښتونکی لیبرلیزم Reform Liberalism ترمنځ په ځینو مواردو کی ښکاره توپیر لیدل کیږي.

الف کلیسک لیبرلیزم

که څه هم جان ستورات میل John Stuart Mill د کلسیک لیبرلیزم Classic Liberalism حامیانو او مشرانو څخه شمیرل کیږی خو د اصلاحی لیبرلیزم Reform Liberalism د لاری پرانیستونکو څخه هم گڼل شوی دی، سره د دی چې نوموړی د دیموکرسی (دلته رأی ورکولو حق) زیات مشتاق نه ښکاریده خو دی ته ئی څه تمایل درلود چې رأی ورکولو حق زیاتو خلکو ته ورکړل شي. اما دی په ضمن کی متوجه ؤ او حتی اندیښنه ئی درلوده چې ممکن بی کنتروله عام خلک د رأی ورکولو حق نه د ځان غوښتنی پاره ناوړه استفاده وکي او د خلکو شتو او ملکیت نه د شخصي مقاصدو پاره یعنی د رأی ورکولو حق په اساس ضبط او مصادره کی. نو دې کبله ده پیشنهاد وکه چې تحصیل کړي پوه خلک باید د یوې رأيې پر ځای د څو رایو ورکولو حق ولري. دی نسبت خپل پلار (James Mill) ته محافظه کار گڼل کیږی. ځکه جیمز میل لمړی مشهور متفکر ؤ

چې په ښکاره توګه ئې د نمایندګانو دیموکرتیک سیستم د منلو وړ وباله.

ب- اصلاحي لیبرلیزم

اصلاحي لیبرلیزم Reform Liberalism په بنیادي توګه کلیسک لیبرلیزم Classic Liberalism سره په څلورو مواردو کې موافق غږونه لوړوي. سره ددې چې اصلاحي لیبرلیزم دا کاملاً نه ردوي چې آزادي د فشار او اضطرار غیبت دی خو د توانایي بُعد هم نشي پکې لیدل کیدلی د یوه کاناډایي ژورنالیست او لیکوال پییر برتون Pierre Berton په نظر بیوزلي خلک په واقعي او رښتني توګه آزاد ندي ګر چې دوی په فعاله توګه اجبار او فشار لاندې ندي اما په ژوند کې مالي نشتوالي توان او قدرت دوی پاره په ژوند کې فرصتونه ډیر محدود کړي او داسې ښکاري لکه چې دوی په فعاله توګه فشار لاندې راغلي وي. کلسیک لیبرلیزم ډیر محدود او بې وسه حکومت تجویزوي، پداسې حال کې چې اصلاحي لیبرلیزم حکومت څخه غواړي چې د ټولنې ناظروي او د خلکو په چارو کې مثبته مداخله وکړي؛ همدا ډول اصلاحي لیبرلیزم د کلیسک لیبرلیزم برعکس د خلکو ترمنځ د فرصتونو تساوي ته هم تر یوه حده متعقد دی؛ د کلسیک لیبرلیزم برعکس اصلاحي لیبرلیزم په ټولنه کې د رأی ورکولو حق ټولو غړو- نر او ښځې او بې شتو ته هم -تعمیم او پراختیا وړ بولي؛ اصلاحي لیبرلیزم نسبت کلسیک لیبرلیزم ته زیات دیموکرتیک اړخ لري ګرچې توپیر ئې زیاتره په درجې کې دی نسبت شکل او رقم ته پرته لدې چې په اقتصادي برخه کې دواړه سره څه توپیر لري یعني اصلاحي لیبرلیزم دشته مندو پاره د

تیري او یرغل مقابل کې: د ټولنی په مینځ کې د اوامرو او نواهی اجرأت؛ مقرراتو او سلوکو تنظیمونه او تطبیقونه؛ او د ټولنی په مینځ کې د مناقشی او شخړی حل کونه ددی وظایفو عمومی مشخصه باندنی او کورنی نظم ساتل دی. ټولنه د دوام لرونکی او ثابت نظم ساتلو پاره د ټاکلی او انتخاب شوی قوی استعمال ته ضرورت احساسوی. ددی ورو وظیفو ترڅنګ حکومت د خدماتو نمایندګی په توګه د ټولنې غړو ته نور خدمتونه هم کوي چې عبارت له پستی رسولو، سړکونو پخول، صحي خدمتونه، او مشرانو خلکو پاره د تقاعد بیمو تهیه کول دی. البته دا وظایف چې د حکومتو په واسطی سرته رسیږی اختیاری ګڼل کیږی. که څه هم صلحی ساتنه د ټولنیز نظم په چوکاټ کی د حکومتونو ضروری وظایفو څخه شمیرل کیدلی شی.

داسی حدس وهو چې د حکومت پخوانی او لمړنی علاقه دا وه چې د خپل ګروپ ژوندی پاتی کیدل تأمین کړی. دا چې باندنی یرغل مقابل کې دفاع کوله او یا یی چیری ښکار کاوه یا یی چیری آزوقه راټولوله؛ او یا یی هم بل انسانی ګروپ چوروه په بالقوی توګه د ژوند او مرګ خبره او سوال مطرح ؤ. نو دی کبله همکاری او په ګډه کار کونه په کامله توګه د افرادو بلهوسی او شخصی هیلو ته نشوه پریښودلی. په ابتدایی ټولنو کې د ښکار او جګړی په هکله د توافق او مرستی نشتوالی ددی سبب کیدی چې نه یواځی ددی ډلی ټوله غړی خطر سره مخامخ کی بلکه ددی ګروپ په مینځ کې د صلحی وخت منل شوٌ قوانینو اجرأت (لکه واده او شتو لرل) په مخاطری کې اچوی. که چیری ددی مقرراتو څخه تخلف صورت وموني د ګروپ له مینځه وړلو

زیاتو مالیي او ټکس تجویز کوي او هم د دولت مثبته پراختیا غواړي تر څو د خلکو ترمنځ د شرایطو نابرابري محدوده شي او بیوزلو ته د حد اقل ژوند معیار تضمین شي؛ خلکو ته د آزادي په ورکولو کی نوی او اصلاحی لیبرلیزم د کلیسک په شان معتقد دی او حتی آزادی ته نور وده هم ورکوی.

۹- محافظه کاري Conservatism

محافظه کاري یعنی د یوه شی ساتنه. نو په سیاسی اصطلاح کی محافظه کار هغه سړي ته ویل کیږي چې ټولنه پخپل شکل او حالت وساتي او هر ډول تغیر او بدلون ته د شک او تردید په سترګه ګوري. د انګلستان یو سیاسی تیوریسن په نظر پدی توګه «محافظه کار نسبت نا آشنا او نه پیژندل شوې وضعې ته آشنا او پیژندل شوی وضع، نه آزمویل شوی وضع ته امتحان شوی وضع، اسرارو په نسبت حقایقوته، ناممکنو په نسبت واقعیتونو ته، نامحدود په نسبت محدودو ته، لری په نسبت نږدی ته، پریمانی او خورا ډیروالی په نسبت کافی او بسیا ته، کامل په نسبت هوسا او مناسب ته، او خیالی اجندا په نسبت واقعی اجندا ته ترجیح ورکول دي. »
هر نوی نوښتون څه په پوهنه او ساینس، ایډیا، هنر، او یا تجارت کی وی باید د بی شمیره مستقلو خلکو نقد لاندی راشی او دوی ټول باید د هغه په منلو، اخستلو، یا تقلید کی تصمیم ونیسي ځکه هر یو په ځانګړې توګه ممکن په یوه نوښتون کی غلط او ناقصه قضاوت وکي، په کلی توګه دوی دا وایې چې د وخت په تیریدو سره درست تصمیم او معقول عمل منځ ته راځي.

داسې ښکاري چې يو محافظه کار د خپل سرى بدلون پاره له حده زياته حوصله او صبر تجويزوي او له خلکو غواړي چې يوه بدلون ته په هره برخه کې چې وى منتظر ووسى تر څو هغه د ټولو -يا تقريباً ټولو- لخوا د منلو وړ وگرځى، خو بيا هم دى په دقيقه توگه نه څرگندوي چې يوه بدلون پاره څرنگه او په کوم وخت کې شرايط محدود او وتاکل شي او پدى هکله ځينى سؤالونه مطرح کيږي. د مثال په توگه که چيرى د يوى کمپنى کار گران غواړي د خپلو نسبى حقوقو غوښتنو پاره د کمپنى خاوند يا خاوندانو څخه د کارگرو اتحاديى جوړولو غوښتنه او تقاضا کوي يو محافظ کار په مقابل کې شايد ورته ووايى چې د اتحايى جوړولو وخت ندى رارسيدلى، او څو لسيزى وروسته بيا هم د اتحاديى جوړولو وخت ورته معين نه کى. د محافظه کار دليل د کارگرو د اتحاديى جوړلو مقابل کى شايد دا وي چې بايد د ټولنى ټول خلک د کارگرو سره پدى هکله موافق وي. داسى دليل د کارگرو غوښتنو مقابل کى نورى ستونځى او خنډونه پيدا کوى ځکه شايد کار کوونکى د محدودو او ساده وسايلو لکه پرمختللى مخابراتى وسايلو، کافى بودجى نشتوالي له کبله ټولو خلکو سره په سختى تماس ونيسى او خپل غږونه او غوښتنى دوى ته ورسوى او د ټولنى افکار خپلو ځانو په گټى د فابريکى خاوندانو مقابل کى جلب کى او ضمنا ټولنه قانع کړي چې د دوى غوښتنى د ټولنى گټو سره تناقض نلري بلکه يوائى د پانگه والو گټو سره په تضاد کى دي.

په ۱۷۹۱م کى د آيرلند پارلمانى محافظه کار غړى، ليکوال او

سیاستمدار، ادموند بورک Edmund Burke د چتټک بدلون مخالفت وښوده او د فرانسي انقلاب په هکله ئی ولیکل چې خپل سری او ګډوډی او استبداد Turmoil and despotism به د پخوانیو دودنو او کلتورو سره د مقاطعی کبله منځ ته راشي. د ده په نظر خلک دومره هوښیار ندي چې په یو ځلی ټولنه جوړه کی. نو لدی کبله خلک باید خپلو پخوانیو ټولشوی تعقل، هوښیاری او بصیرت باندی چې په هغه کی عنعنی، دودونه، او تجربی یو ځای شوی اتکا وکی. د بورک E. Burke په نظر له سیاسی حیثه محافظه کاری هغه تعصب ګڼل کیږي چې د دولت هغو اجباری هڅو او غوښتنو مقابل کی چې غواړی په ټولنه کی بدلون راولي په غاړه نیولي او هغه پرمخ بیایی نو محافظه کار ئی مخنیوی کوي. د سیاسي حیثه بورک د Whig ویګ ګوند (د هغه وخت لیبرل ګوند) پوری تړلی ؤ چې په عمومی توګه د پارلمان پارهٔ ئی زیات حق او صلاحیت غوښتنه کوله اما اقتصادی پلوه لیبرل او ټولنیز حیثه محافظه کار ؤ خو ایدیالوژیکی حیثه ده اقلاً ځینو ټکو کی د توریزم Toryism نمایندګی کوله.

په بین المللی ساحی کی محافظه کاران د خپلو هیوادو ګټو مخته بیولو هڅی کی دي. دوی نظر لری چې پدی خصمانه نړۍ کی باید د خپلو هیوادو نظامی پیاوړتیا د نورو هیوادو مقابل کی زیاته کړی. د امریکی جمهور رئیس رونالد ایګن خیریه او عام المنفعه پروګرامونه د پوځی بودجی زیاتوالی په قیمت کم کړل چې پدی توګه ددی هیواد بیوزلی خلک زیات متأثره شول. د انګلستان صدراعظمی مارګریت تا چر هم د خپل

هیواد پوځی پیاوړتیا ته پاملرنه وکړه او په هغې کې زیاتوالی راوست په تیره د ارجنتین ماتې وروسته د فاک لند په جگړې کې خپلې ملاتړونکو هیوادوالو ته وښوده چې هغې د هیواد ملي حیثیت او تقویې سمه لار پرمخ وړې دې.

عصري محافظه کار دوه اړخیزه مشکل سره مخامخ دی. ځکه له یوې خوا ئې نا آرامه ائتلاف د عنعنوي اخلاقو ځمکو خاوندانو، اشرافي طبقې، محافظه کار فیوډال -چې شمالي امریکې کې توریزم Toryism په نوم یادیږي-، او د کلسیک لیزه فیرلیبرلیزم Laissez- Faire عناصرو سره یو ځای شوې؛ له بلې خوا محافظه کارو ځینې هغه خلک چې د پخوانی ځمکو خاوندانو اشرافي طبقې څخه ندې هم غیږې کې نیولي. له هغه ځایه چې اقتصادي لیبرلیزم او سیاسي او فلسفي توریزم Toryism د انساني نا موافقه تولنیز طبیعت اوریښې څخه اخستل شوې، نو ددې ډلې هر څغه ځوک که هڅه کوې چې دا دواړه غیر متجانس ارزښتونه سره گډ او یو ځای کې ممکن یونه درک شوې تشنج او خړپړ تیا په حالت سره ئې پای ته ورسوي.

واقعي اخلاقي نظم An objective moral order

د توري محافظه کار د نظر اصلي جوهر Quintessestial شاید د نړیوال موجودیت او شتوالی اخلاقي نظم او دایمي او تلنې، لکه صحیح او غلط، باندې اتکا او د هغو منل وي. یعنې هغه څه چې درست دي ځکه مهم دی چې تل پاره صحیح وو او د تل د پاره به همداسې وي. یو تالیتریانیزم

Utalitarianism د نسبي ارزښت هغه سیستم دي چي په هغه کي د یو عمل ارزښت نتیجه د ځای او وخت او هم د خپلي خوښي -Do- you- own "thing" په اساس تاکل کیږي، محافظه کار ته دواړه باندني او پردي ښکاري. محافظه کار علاقه لري چي طبیعي قانون ومني دي پاره نه چي د تولني پرمنځ ته راتلو سره د افرادو حق غواړي بلکه هغه (طبیعي قانون) د نړیوالو ارزښتو تحمیلي وظایفو سرته رسولو په شکل قبلوي.

د محافظه کارو یو مهم شخصیت لارډ هاګ سیسیل Lord Hugh cecil بلدي او آشنا لاري ته د انسان تمایل په هکله وایي: طبیعي محافظه کاري Natural conservatism د انسان فکري تمایل دي او انسان د بدلون نه بیزار دي دا تر یوه حده دي کیله دي چي انسان ناپیژندل شوي پدیدي باندي بی اعتماده دي او نسبت تیوریکي دلیل ته په پیژندل شوي او تجربه شوي مسئلي باندي اتکا کوي. د انسان فکري توانایي توافق تر یوه حده خپل محیط او چاپیریال سره دي. پدي دول بلدیت نسبت نابلدته زیات د زغملو وړ ګرځي. په نا آشنا او ناماُنوسه باندي اعتماد نشتوالي او نسبت تیوري ته د تجربي ترجیح ورکونه د انسانانو په شعور او ذهنیت کي ژور ځای نیولي.

دا نظر داسي افاده کیدلی شي چي خلک خپلو محافظه کاري پاره شاید بیلي انګیزي ولري- شته مند او قدرتمند خلک شاید دي پاره محافظه کاري ته تمایل ولري چي هغه څه چي دوی په اختیار کي لري وساتي. دوی شاید لدي ودار شي چي هغه شته او امتیازات چي دوی په

اختیار کي لري په تغیر کي له لاسه ورکي. له بلې خوا د بر بیوزلي هم شاید لدې په ویره کي وي چې بدلون سره ممکن د دوی وضع نوره هم خرابه شي- ځکه تجربو داسي ښودلي. نو هغه بې ارزښته لږ شته له لاسه ورنکي ځکه د نور لږ شي له لاسه ورکولو عهدې څخه نشي وتلی.

داسي باید تعبیر نشي چې محافظه کاران اصلاً د بدلون سره مخالف دي، حتی افراطي محافظه کاران هم تر حده په تولني کي تغیر ته عقیده لري. خو بدلون باید د نوښتون او تعهد ثابتونه په غاره واخلي ځکه تغیر د منل شوي او تأسیس شوي نظم څخه عدول ته وایي. هغه څوک چې غواړي هر څه څرنګه چې دي باید همغه ډول پاتې شي د خپلو ادعا توجیه کولو پاره ستونځې نلري بلکه هغه څوک چې بدلون په لټه کي وي باید ثابته کي چې موجوده نظام د فساد او شر په رنګ لړل شوی نو اصلاحات او تحول د جل یوه مهمه لار ګڼل کیږي. محافظه کاره ایدیالوژي د دې مشکل څخه دومره نه خبريږي تر څو پاندني مبارزې او اعتراض Challenge سره مخامخ شي. له هغه ځایه چې محافظه کاري Conservatism د بدلون او ابتکار مخالف دي نو د بر ورو بدلون ته غاړه ږدي پدې شرط چې اشد ضرورت ورته احساس شي.

د دودونو اخلاقي قوه او روحیه د عمومي او ملي قانون Common law په مفهوم کي هم منعکس شوې چې اساس ئې په دواړو هیوادو یعني انګلستان او کانادا کي ایښودل شوی دی. عمومي یا ملي قانون Common law د قضایي سیستم ستون فقرات ګڼل کیدلی شي او د انګلو

ساکسون Anglo-Saxon د قبیلو له دودونو څخه ریښې اخلي. دی قبیلو ته قانون د خلکو د رسمونو او کلتور مقدس شته شمیرل کیدل چې په هغه کی د یو لړ دایمی حقوقو اصول او ظایف پکی وو چې دا قبیلی ئی سره یو ځای ساتلې وي. د دوی په نظر دا قانون جوړ شوی نه ؤ بلکه په کامله توګه تل موجود ؤ. د وخت په تیریدو سره او په خاصو مواقعو کی د ځینو وظیفه دا وه چې دا قوانین کشف، تعبیر، او تفسیر کي او په خاصو مواردو کی په کار واچوی. شاید د قضا مجریانو سره دا اندیښنه او شک ؤ چې که دا قوانین ونه لیکي په راتلونکي کې به خلک د ابهام سره مخامخ شي نو ځکه د پخوانیو محکمو دنده دا وه چې هغه ولیکي او راتلونکی نسل له ابهام څخه خلاص کی ځکه کامل قانون موجود وو. پدی ډول د قانون اهمیت د پارلمانی فیصلی Act of parliment او یا لیکل شوی قانون Written code څخه زیات ؤ. دا وروستني قوانین د پخواني قانون په اساس منځ ته راغلل او حقیقت کی د تیر حالت او وخت او هم د حال پاره لازښود ؤ پدې ډول د تیری زمانی اثر په موجوده زمانی کی پروت دی او د ماضي اثرات په حال باندی د توري "Tory" محافظه کاره نظریه دی.

اورګانیکه ټولنه Organic society

که لیبرال فردی اصل Individnalism ته معتقد دی، محافظه کار توری "Tory" برعکس ارګانیکی ټولنی -د ژوندی عضوی موجود په شکل عقیده درلودل- ته متعقد دی. ددی ډلی په نظر ټولنه یو بشپړ ترکیب دی چې له ځانه خپل ژوند لري او افراد ئی د خپل غړی په توګه پدی کی

وظایف سرته رسوي. دا نظر د وسطی پیړیو فیلسوفانو چې ټول کاینات د جنت او دوزخ په ګډون دالله تعالی د لوی ارګان جز باله، وړکی او نړیوال ارګان یعنی کلیسا او د کلیسا هیواد د دی لوی ارګان یوه برخه وه. ددی واړه نړیوال ارګان یعنی کلیسا وړی برخی لاس لاندی هیوادونه او نوری کلیسا وی وی د هر قسمت برخه د بلی لوی متحدی برخی او هغه بیا پخپل ځای کی د نورو وړو برخو لوی جز شمیرل کیده. دا یو والی یوائحی په مکان کی نه محدودیږي بلکه زمان ته هم غزیږي. د بورک Burke په نظر: «دولت د ادامی هغه ایډیادی چې په مکان، شمیر، او فضا کی پراخه کیږي. » ټولنه هغه یو ژوندی هویت دی چې ماضی، حال، او راتلونکی سره وصلوی او نښلوی.د هغی ټولنی چې زه ئی د ژوند برخه یم مخکی له هغه چې زه تولد شم پخوا موجوده وه او خپل شته والی ته ادامه ورکړی او په ډیر لری راتلونکی کی چې زه مړ هم شم ادامه ورکوي. پدی ډول د بورک په نظر ټولنه د اتومونو مؤقتی تنظیم شوی ودانی څخه زیات مفهوم رسوي.

له هغه ځایه چې ټولنه عضوی سازمان Organic organization دی باید ټولنه یوائحی د اجزاؤ ترکیب نه بلکه له هغه زیات وی او هم باید ددی برخو یو ځای کیدنه پر مختللی شکل او تنظیم شوی ودانی ولری. باید د مراتبو سلسله، طبقه، مرکز، او ...اسی نوری برخې لکه ټیټي او لوړې طبقی ولری. په بل عبارت محافظه کار د طبیعت نابرابری او ناسمون ته په ټولنه کی عقیده لری. په عمنو... توري "Tory" نظریی کی د متحدی ټولنی معنی دا وه چې صنی په ... کی ...وه اړخیزه اړیکی موجودی دی. هغه

څو ک چې تیت او بې ارزښته کارونه کوي مسؤلیت او مشکل هم په غاړه نلري، برعکس هغه طبقه چې د امتیازاتو څخه مستفید دي ډېرې لوړې او درنې وظیفې پرمخ بیایي او پدې توگه زیات مسؤلیتونه په اوږو کش کوي.

د نولسمې(۱۹) پیړۍ په آخرو کې بردلې F.H.Bradley (۱۸٤٦-۱۹۲٤م) د «زما مرکز او د هغه وظایف» یا "MY Station And Its Duties" نظر وړاندې کړه چې په هغه کې د فردیت اصل Indi-vidnalism بې مفهومه بولي ځکه توله افراد د یوې تولنې غړي دي او یوه بل سره اړیکې لري او پرته له تولنې د دوی شتوالی بې معنی دی او د تولنې هر غړی د خپل موجودیت دَین تولنې څخه په غاړه لري او د تولنې په شتوالي یوه بل سره روابط ساتلې او تینگولی شي. توري Tory د وظیفې "Duty" په لغت باندې تأکید کوي خو لیبرالان خپله توجه د افرادو په حقوقو "Rights" باندې د تولنې په مقابل کې متمرکزوي یعنې د افرادو حق څخه د تولنې په ضد بحث کوي.

د نابرابرۍ منل The acceptance of inequality

توري Tory د نابرابرۍ حقیقت مني او حتی تمایل لري چې نه یواځې د تساوي نشتوالی په عاید کې وگوري بلکه په تولنه کې د قدرت او رتبې توپیر ته هم معتقد دی. د محافظه کارو تولنه د تساوي تولنه نشي حسابیدلی ځکه دوی برابري او یو شانته والی د سیاسي او تولنیز هدف په توگه ردوي حتی دوی یو گام مخکې اخلي او وایي د یو شانته والي امکانات په تولنه کې نه لیدل کیږي پدې دول د طبیعي نشتوالی تساوي ته

عقیده لري او هغې ته قانوني بڼه ورکوي. په انګلستان کې د عامو خلکو او لارډانو Lords ترمنځ توپیر او د اشرافو میراثي القابو ساتنه د طبیعي تګ لارې منل دي چې په نهایت کې د ټولني مجموع ته ګټور ګڼل کیږي. توري "Tory" محافظه کار دې واقعیت ته بې توجه دي چې هغه خلک چې ټولنیز عالي موقفونه ئې په ارثي توګه حاصل کړي په حقیقت کې دا امتیازونه دوی ته اختصاص شوي بې لدې چې دوی خیل ځوند کې هغو مقاماتو او موقفونو پاره هلې ځلې وکې او یا ددې کار پاره ذاتي استعداد ښکاره کې.

سوشلستان پدې هکله توري سره په یوه ټکي کې یو نظر لري. دوی معتقد دي چې د طبقاتي مراتبو سیستم په ټولنو کې موجود دی او په نړۍ کې ادامه لري. خو د توري سره دا نظر نه مني چې ددې سیستم ودانې مطلوبه او یا دایمي دی. دوی د موجوده طبقاتي سیستم ودانې نړولو په فکر او لټه کې دي.

مثبت او عملي دولت The Positive state

د دولتي پلان او د اقتصاد مرکزي لارښودنه، او د اقتصادي او ټولنیزو ستونځو حلولو پاره حکومت ته مراجعه کول د نړۍ ارګانیکي نظریې Organic world view سره بې ربطه ندي. نو دې پاره د توري "Tory" ایدیالوژۍ خاوندان نسبت محافظه کارو لیبرالانو ته زیات متمایل دي چې د دولت مثبت رول د هیواد په چارو کې ومني. یو مهم او عمده اختلاف د محافظه کارو ګوندو په منځ کې همدا موضوع تشکیلوي. هغه محافظه کاران چې په واقعیت کې کلسیک لیبرالان Classical Liberals

امکاناتو زمینه برابروي. دی کبله اجباري او جزایي مقررات سر غړونکی پاره په ابتدایي -او هم په عصري ټولنو کی- ضروري ښکاري.

خو ولی قانوني اجرأتو او مقرراتو تحمیل ته ضرورت پیدا کیږي؟ ولی انسانان دا مقررات نه مراعاتوی؟ نسبت حیواناتو ته د انسانانو په مینځ کې د قانون مراعاتولو او تابعیت مشکل د دوی ذهني هوښیاري او ذکاوت درلودو کبله ډیر مغلق دی. انسانان نه یوازې قانون تعقیبوی بلکه هغه باندی پوهیږي، هغه جوړوي، هغه باندی فکر کوي، او هڅې کوي چې خپلو ګټو پرمخ بیولو او خوندی ساتلو پاره په هغو تسلط پیدا کی. کله چې د قانون اجرا کولو په هکله په خاصو شرایطو کې د نظریو توپیر څرګندیږي د درستو او غلطو اصولو په هکله انسانانو په مینځ کې د نظر توپیر پیښیږي. احیاناً که مورد مطلقو مسایلو په منلو توافق ته ورسیږو بیا هم د هغو عملی کولو په هکله مشکل او د توافق نشتوالی پیدا کیږي. مثلاً یوه ټولنه کې دا معمول دی چې سالم او قادر خلک باید خپل کلي او قبیلي څخه دفاع لپاره وجنګیږي. داسې قانون د دې ګروپ ژوندی پاتی کیدو پاره ضروري ګڼل کیږي. که یو تن ځان سره ووایي چې که زه جګړې کې ګډون ونه کړم نور خلک برخه اخلي او پدی توګه د ده ګروپ ممکن خپل ژوند ته ادامه ورکړي. نو د مرګ له خطر ساتلو او ژوندي پاتی کیدو پاره باید په جګړې کی له برخی اخستو پټ شم. که چیری دا فرضی سړی پوه شي چې نور هم شاید همدا نظر ولري، دی شاید ځان پټ نه کړي ځکه په هغه صورت کې به دده ټولنه له مینځه لاړه شي، همدا دلیل د غلا په هکله هم صدق کوی. غل نه

او یا پانگه وال Capitalists دی اقتصادی لیزه فیر Laissez-faire دُ کترین ته معتقد دی حتی که ټولنی ته، په لوړه بیه هم تماميږي. د توری محافظه کارو دا ډله په آسانی دی ته معتقد شوی چې اخلاقی او ټولنیز تعهدات کله کله باید د پانگه والو او لویو خاوندانو اقتصادی گټو او ملاحظاتو ته ارجحیت ورکی.

که چیری ټولنه یو ارگانیکی جوړښت لري نو باید په منځ کی داخلی تضاد ونلری یعنی د افرادو او د ټولنی گټو ترمنځ توپیر نه وی ځکه دواړه د یو والی برخه جوړوی. توری Toryد دولت قدرت څخه نه ویریږی ځکه د دوی په نظر همدا خلک د دولت مالکان حسابیږی. د طبیعی مشر تابه په قانون کی دوی د (لویو) کمپنیو ظرفیت پاره تر خپل وس پوری د خپل ملت هدف پرمخ وړي. د سوشلستو په شان دوی هم دا نظر مني چې دولت درسته جمعی او ټولنیز هدف پرمختگ پاره ښه وسیله دی. خو پدی ټکی کی له سوشلستو سره توافق نلری چې ټولنیز هدف کومې خوا ته او په څه سلوک او کړو وړو سره وټاکل شي. دوی (توري) علاقه لري چې ټول فعالیتونه د خصوصی پانگه والو او بزنس خلکو په ابتکار پرمخ لاړ شي خو که چیری هغوی د هیواد پرمختیایی پروژو کی برخه نه اخلی نو بیا باید حکومت دا کار په غاړه ونیسی.

توریزم Toryism چې د پخوانیو فیوډالو نظر څخه چینه اخلی د ټولنی د هوساينی او رفاه پاره زیات مسؤلیت په غاړه نیسی. گر چی د فیو ډالیزم په دوران کی د بیوزلو ژوند ډیر خراب ؤ خو دوی د بیوسه او بیوزلو

ژوند اخلاقي مسؤلیت منی، پدی هکله څو پیړی پخوا اقدامات شوی چی بی کوره خلکو ته الماستی (ویده کیدو) ځای او لوږو ته ئی خواړه تهیه کول. البته د هستوګنی ژوند ډیر سخت ؤ خو بیا هم د ویده کیدلو ځای ګڼل کیده او هغو بی وسه لوږو پاره چې ئی نشول کولی ځانو ته ډوډی پیدا کي غم خوړل کیده. البته څنګه چې ذکر شوه دا غمخوری ډیر نا آرامونکی او سخته وه خو اقلاً داسی تولنی اخلاقي حیثه ناجایزه ګڼله چې خلک له لوږی مړه شی.

محافظه کارو ته د عامه هوساینی خدمتونه پلرنی لطف او پاملرنه تعبیر کیږي. یعنی دوی د تساوی او عدالت نظر ته معتقد ندي. پدی هکله کوم اصل نشته چې ټول خلک په متساوی توګه د ځنیی مادی معیارونو مستحق دی. د دوی پاره لارښودونکی او مهم اصل دا دی چې ممتازه طبقه چې خپلی ګتی او امتیازات خوندي ساتي دا مسؤلیت هم لري چې بی وسه او بی امتیازه طبقو ته د ژوند او معیشت حد اقل شرایط برابر کي، ددی پر ځای چې محرومو خلکو او طبقو ژوند معیار تر هغه ځایه لوړ کی چې دا خلک وکړای شي خپل مقدرات په خپل لاس کی ونیسي او پدی ډول خپل سیاسی اقتصادی امنیت تأمین کی. توری Tory شاید ووائي چې: «هغه څه چې له پخوا په ژوند کی درته مقدر شوی ومنه، او موږ -په طبیعی توګه له تاسو مافوق- به د تاسو غم وخورو. پدی هکله یو توری شاعر او لیکوال کولیریج Samuel T. Coleridgeد توری دیموکرسی "Tory democracy" په هکله وائي: «د حکومت کولو بصیرت او توانایی

د محدودو خلکو ملکیت دی؛ خو دا محدود کسان باید خپل قدرت داسي په کار واچوي چې د زیاتو (خلکو) مشقت او نا آرامی کمه کړي. »

لیبرلیزم د مسؤلیت پخواني نظریه یعنی د ارګانیکي ټولنی Organic community عامه رفاه اصل پریښوده. د لاک J. Locke دلایلو په تعقیب پانګه والو فابریکو خاوندانو خپل دلیل داسي وښوده چې دوی د کارګرو کار چې د دوی لخوا په خپل رضایت پیشنهاد شوی اخلی. هغه څه چې مالکان اخلي یوائې کار دی نو دی پاره خاوندان د کارګرو مقابل کی کوم اضافی مجبوریت او تعهد په غاړه ندی اخستی. پدی توګه لیبرلیزم Liberalism د خلکو ترمنځ د معاملی کولو او چنی وهلو نظریی وړاندی کولو سره د یوی ارګانیکي ټولنی نظریه چې په هغی کی د ټولنی غړو یوه بل مقابل کی ځینی مجبوریتونه او تعهدات درلودل نسکوره کړه. دا موضوع هم بله مسئله دی چې په غربی نړی کی د محافظه کارو ګوندو ترمنځ څه توپیر پیدا کړی. یوی خوا لیزه فیر لیبرالان Laissez-faire liberals دی چې غواړي د دولت مداخله په اقتصادی چارو کی محدوده کړي، له بلی خوا، Paternalistic, welfare - oriented tories (پلرنی توجه او لطف په عامه رفاه نظر مزین شوی محافظه کار توری) دی چې علاقه لری د دولت مداخله د ټولنی په مسایلو کی زیاته او پراخه کی تر څو د ټولنی بی عدالتی او بی رحمی اړخ ملایم کي. په کاناډا کی هغه توری خلک چې پلار دولیزه سلوک Paternalistic د بیوزلو خلکو مقابل کی لري د سره توری "Red tories" په نوم یادیږي.

۱۰- سوشلیزم Socialism

دا ښکاره او واضحه ندی چې لمړی ځل سوشلزم کله څرګند شو. ځینی د افلاطون په«جمهوریت» کی لمړی ځل لپاره لولی چې په هغه کی واکمنانو او پوځی مشرانو شته نه درلودل او د دوی ټول شته سره شریک وو. سره ددې چې ځینی غربیان سوشلستی قانون تورات ته رسوي، خو اکثرو غربی فیلسوفانو د افلاطون Plato لیکنو سره زیاته علاقه ښودلی ځکه د لرغونی یونان فیلسوفانو په تیره سقراط Socrates افلاطون Plato او ارسطو Aristotle څخه معاصر سیاسی نظریات متأثر شوی نو ځکه دا دری فیلسوفان د دوی په لیکنو کی ذکر او مؤثر ښکاری. د رونسانس او اصلاحاتو The Renaisance & the Reformation په دوره کی د شتو او تساوی نشته والی په ضد اعتراضونه لوړ شول. په ۱۵۱٦ میلادی کی د تامس مور Thomas more په فاضلی مدینی کتاب "Utopia" کی د مادی عقیدی سره نوی تعقل Rationalism یو ځای شو.

نو که په دقیقه او خاصه توګه د ټولنیزو بی عدالتیو مقابل کی اعتراض لټوو نو سوشلیزم د مؤثر او منظم جریان په توګه د صنعتی انقلاب مولود دی. سوشلیزم د سیاسی عمده ځواک په توګه د عصری صنعتی کپتلیزم Capitalism په نتیجی کی منځ ته راغی. کمونیزم Communism په هغو هیوادو کی سر راښکاره که چې د کامل صنعتی انقلاب اثراتو کبله ښکاره کیدل ئی ممکن نه وو. سوشلیزم Socialism برعکس زیاتره په هغو ټولنو کی معرفی شوی دی چې په هغو کی صنعت د

توجه وړ مرحلو كې گام اخسته. مثلاً په پخوانې شوروي اتحاد او چين كې چې صنعتي وده نسبتاً كمه وه كمونيزم سر څرگند كه، پداسې حال كې چې انگلستان، جرمنى، جاپان، او ځينو نورو هيوادو صنعت نسبت لمړنيو دوْ هيوادو ته زيات پرمختگ وكه او بيا ئې ځينې عام المنفعه پروگرامونه او اصلاحات خپلو ملكو ته راوستل. البته په غربي اروپا باندې رونسانس، صنعتي انقلاب، د فرانسي انقلاب، او نورو سياسي جرياناتو هم د سوشليزم په څرگنديدو كې اثر درلود.

سوشليزم او كپتليزم ځينو مهمو ټكو باندې توافق نلرې چې له هغې جملې څخه يو هم خلكو ته له حده زياتو رفاهي سهولتو تيارولو متود او لار دى. سوشليزم عمومي او ټولنيز شته او ملكيت او هڅې تائيدوى پدې مفهوم چې بايد ټولنه د ټولو خلكو هوساينې او نيكمرغى لور ته گام واخلى نو پدې توگه افراد هوساينې لورته يو قدم پرمخ ځي. كپليزم برعكس فرد ته اصالت وركوي او غواړى چې د هر وگړي او يا كورنى شته او توليدى وسايل وساتل شي نو پدى توگه ټولنه په نهايت كى نيكمرغى خواته گام اخلي.

خو دواړه سيستمونه Systems يعنى كلسيك ليبرل كپتليزم -Clas-sic liberal capitalism او ديموكرتيك سوشليزم -Democratic so-cialism دى ته معتقد دي چې بايد په نهايى توگه د شتو حق په كار، هڅې، او زيار باندى لاس ته راوړل شى نه د زيږيدلو امتياز، رسمي قانون، او يا هم دود په اساس.

د سوشلیزم نړیوال نظر: طبقه

د سوشلست نړی یوه ارگانیکی ټولنه چې یوه او متحده دی او خپل ځان پاره ژوند لری مفهوم ورکوی. د ځانګړو او افرادو معاشرت او ګډون چې د لیبرلیزم ملا تیر جوړوي د سوشلستو نظر برعکس لیدل کیږی. د سوشلستو دا نظر د ژوند په هکله توری Tory سره د ارگانیکی ټولنی په هکله شریک دی او د توری عنعنوی نظرئی پدی هکله اخستی. دیموکرتیک سوشلیزم د یووالی نظر چې د اصلاحی توریزم ReformToryism څخه ریشه اخلی د انسان غوښتنی عدالت عناصر چې د وروستنی حمایوی لیبرلیزم برخه دی سره یو ځای کړي. دیموکرتیک سوشلیزم هڅه کوي چې د انسان غوښتونکو او خیر خواهو اندیښنه د مادی رفاه او ټولنیزی تساوی خلکو ترمنځ د لیبرال نظر نه پخوا د متحدی ارگانیکی ټولنی په هکله په متناسبه توګه سره یو ځای کي. د یوه سوشلست نظر خاوند ته د ملي او خصوصي ګټو ترمنځ طبیعی او یا حتمی تضاد اړیکی نه لیدل کیږی ځکه د افرادو ګټی هغه وخت کی په ښه توګه خوندی کیږی چې د ټولنې غړیتوب ولري. د افرادو ځان غوښتنې اندیښنه د ټولنې عمومي ګټو مقابل کی تابع کوي ځکه ټولنه د افرادو ډله ایزو اعمالو او هڅو کبله د ځانګړو افرادو حد اکثر ګټو ښه وسیله شمیري. افراد ټولنی پاره او هم په ټولنه کی کار کوی ځکه ټولنه افرادو پاره خپل موجودیت ته ادامه ورکوي.

خو د ټولنیز یو والی په جوړښت کی اکثر سوشلستان د طبقاتی

موجودیت کبله حساس دی دوی دا لغت کله په غیر دقیق ډول استعمال کړی. داسی ښکاری چې د هرې طبقی په منځ کی ګټی درک کیدلی شی خو د څو بیلو طبقو او ډلو ترمنځ نه جوړیدونکی او حتی خصمانه اختلافات او اړیکی موجودی دي. د دوی په نظر د دوو لویو طبقو یعنی شته مندو او بورژوازي طبقې Bourgeoises او زیار کښو Proletariate طبقی په منځ کی نه پخلا کیدونکی اختلاف دی. دا نظر چې د دی دواړو طبقو اتحاد دوه اړخیزه ګټی لری د سوشلستو لخوا رد شوی او هغه ئی د بورژوازی طبقی یوه تبلیغاتی وسیله ګڼلی چې پدی توګه غواړي خپل تسلط او کنترول ته ادامه ورکی. دا د مارکس ادعا ده چې هر څومره زیارکښ تولیدات زیاتوي په همغه اندازه بورژوازي Borgeoisise زیاته ګټه تر لاسه کوي نو د کارګر غربت او فقر په نسبی توګه زیاتیږي.

مارکس پدی هکله وائی: یقیناً چې زیارکښ او مزدور شته مندو پاره عجایب تولیدوي، خو ځان پاره فقر جوړوي، خاوندانو ته مانۍ ودانوي، خو ځانته جونګړې جوړوي، خپل کار په نتیجه کی ښکلا رابرسیره کوي، اما ځان پاره بد ډولی خلقوي، د کارګر هځی ماشین معرفی کوي، خو خپل ځان بیا بیرته پخوانیو شاقه کارو ته غورځوي، او بالاخره ذکاوت او پوهه تولیدوي، خو کارګرو پاره حماقت او نقص وړاندی کوي.

تر څو یوه ډله بله طبقه استثماروي د ټولنیز توافق او سموالی منځ ته راتلل ناممکن ښکاري. محافظه کار برعکس چې د طبقو شته والی یو عینی واقعیت بولی موجوده سیستم چې په هغه کی امتیازات او قدرت د

شتو خاوندانو ته منسوب شوی طبیعي او عادي او د منلو وړ ګڼي. خو سوشلستو ته چې خپل پام او د عدالت غوښتنې هڅې تېتې طبقې په تیره ښاري کارګرو ته وقف کړې د موجوده طبقاتی سیستم ادامی قطع کیدو په لټه کې دی. دی کبله دوی غواړی د طبقي پیاوړی لوړه شوی ودانی له بیخه ونړوي او پدې توګه ټولنیز اقتصادي اتکامحو او ټولنیز تحرک منځ ته راوړی، د سوشلستو په نظر تساوی د طبقو برابریو ته وایی چې بالاخره د بی طبقي ټولنی "Classless societyt" په څرګندیدو سره پای ته رسیږي. مستضعفه طبقه د طبقاتی سیستم قربانی دی او په بی طبقي ټولنې کی دا ډله خپل مقررات چې پخوا تری اخستل شوي وو بیرته حاصلوي او دشتو هغه حق چې دوی خلق کړی او تری سپمول شوی ؤ بیرته لاس ته راوړي.

سوشلستان خلکو ته د خدمت او کار کولو په مقابل د ټولنیزو بیلو انعاماتو او مکافاتو لاس ته راوړو په هکله اعتراض نلري. شوشلزم په نظر Doctrinاو یا عمل کی پدی هکله چې ځینی خلک چې کار کوی ممکن له ځینو نورو کارګرو زیاد عاید حاصل کی د ردولو وړ نه بولی. دوی له مارکس څخه دا لارښوونه چې هر څوک خپل وس په اندازی کاروکی او هر چاته د خپلی اړتیا په نسبت ورکړل شی اخستی دی. خو دا چې کاملی تساوی حالت ته رسیدل ممکن نه ښکاری دا مفهوم نه ورکوي چې سړی باید د موجوده نا برابریو کمیدو پاره هڅه ونکي. هر ډول سوشلستان پدی ټکی کی سره موافق دی چې په یوی ټولنه کې پرته له افراطی نابرابریو منځه وړلو د وروړګلوی تصور امکانات نه ښکاری. د دوی عمده اعتراض دا دی

چې ارثي طبقي شته والي، پانګې اچوني او سرمايه ګذاري، او ټولنيز موقف امتيازات او مکافات بي له هڅو او زيار يوې طبقې ته اختصاص شوي چې دا بيعدالتي د کپټلستي او پانګه والو ټولنو يوه بې انصافه خصيصه دی.

عام يا ملي شته Public ownership

يو سوشلست ته دا تيرې ښکاري چې يو تن د بل کار د زيات زيار حاصل څخه ګټه واخلي. د دوی اعتراض پدې هکله ندی چې پانګه لرونکي لدې شتو لذت وړي بلکه دا دی چې دا شته ئی څه ډول لاس ته راوړي. سوشليستان د کپټليزم بنيادی او مهم اصلونه ردوی او هغه عبارت دی د صنعتي ظرفيت قانوني او رسمي شته والي په خصوصي ملکيت کی او د زيار کښو سره د خرڅونکي امتعې په ډول سلوک کول دی. کپټليزم تل تر تله په حتمي توګه د کارګرو د زيار حاصل په ارزښت باندې سترګي پټوي.

دوی ته په ټولنه کی د ملي ملکيت بحث مؤثريت په خاصه توګه د فردي مالکيت په مقابل کی بی ربطه ښکاري ځکه د احصائيو په اساس سوشليستان پدی کاملاً ندی قانع شوي چې خصوصي کمپنی او پروژې تل مؤثرې او په ګټه کی دی، او برعکس ملي پروژې او سکتورونه Sectors تل د نواقصو او بې کفايتي کبله په ضرر کی دی. دا هم درسته ښکاري چې ملي پروژې Enterprises نسبت خصوصي پروژو ته په نامؤثره توګه اداره کيږي او د بودجې يوه مهمه برخه بې مور ده ضايع کيږي. په ځينو عامو او ملي

خدماتو برخه کی لکه د نقلیې وسایلو تهیه کونه، روغتیایی خدمات، ځینې علمي او تحقیقاتي څېړنې چې بالفعله او آنی گټې پکې نه لیدل کیږي خصوصي کمپنۍ هغو ته زړونه نه ښه کوي او علاقه نه ښيي چې پکې پانگه واچوي. خو د معاصرو دولتو څخه دا توقع کیږي چې پدې ډول عام المنفعه بې گټو پروژو جوړولو پاره گام اوچت کې او مثبت اقدامات لاس لاندې ونیسي.

په هر صورت د عامه او یا خصوصي ملکیت په هکله د مؤثریت او مادي منابعو اتلاف بحث گټور او کاملاً دقیق مطلب نه څرگندوي. ځکه چې سوشلیستان د عامه ملکیت دفاع د اقتصادي مؤثرې اداري کبله نه کوي بلکه دوی پدې عقیده دي چې ځانگړې ملکیت اساساً نادرسته اصل دی. نو دوی له ټولنې څخه غواړي چې په چټکتیا سره دولتي ملکیت ته کم تر کمه په تولیدي، توزیعي، او تبادلي عمده وسایلو برخه کې پراختیا ورکي. دیموکرات سوشلیستان د عمده وسایلو په ملي کولو باندې ځکه تأکید کوي چې په ځینو نورو برخو کې خصوصي ملکیت ادامې ته معتقد دي. دوی د غربي دولتو کلونو تجربو په اساس گډ اقتصاد Mixed economy کولو وړ او ټولې ټولنیزې هڅې او اقتصادي هلې ځلې غیر عملي او نامطلوبه نه بولي. په عمومي توگه دیموکرات سوشلیستان د صنعت ملي کونه یوه وسیله گڼي نه هدف. سره د دې چې ځینې سوشلیستان د دولتي ملکیت کلکه دفاع کوي اما سوشلیزم یوازې دې ته نه وایي. دا اقدام سوشلیزم پاره ضروري خو کافي ندی. دفابین سوشلیست Fabian

غواړي هغه مقررات چې د ده شخصي د ارایې او شته تضمینوي له مینځه لاړ شي. دی یوائې ځانته دا امتیاز غواړي؛ دی خپله د ارایې غواړي خو د نورو په شتو کې هم سهم غواړي.

پدې توګه د انسان موجودیت په هکله تناقض لیدل کیږي. له یوې خوا انسان ژوندی پاتې کیدو پاره ټولنې ته اړتیا لري او ټولنیز ژوند هم د عمومي قانون په مراعاتولو سره تضمینیدلی شي. او له بلې خوا همدا قانون ځیني خلک دې ته تحریص او هڅوي چې خپلو خاصو ګټو پاره قانون مات کې. پداسې حال کې چې باید نور د قانون مراعاتول او اجرأت ومنې. دا کار د قانون ماتونکو پاره په اورده موده کې په ګټه تماميږي ځکه ټولنه شاید خپل ژوند ته ادامه ورکي، اما لنډې مودې کې د قانون ماتونکې په ګټه هم دې ځکه دده ګټې خوندې پاتې کیږي خو پدې شرط چې نور خلک قانون مراعات کي.

دې دوه اړخیزه مشکل ته یو ځواب اخلاقي روزنه دې او بل ځواب هم حکومت کول دي. داهځې د هغو په مقابل کې چې قانوني مقررات پنبو لاندې کوي د فشار استعمال دې او پدې توګه متخلفین دقانون منبت ته غاړه ږدې. د انسانانو دا ذکاوت او بصیرت چې په ټولنیزو قوانینو باندې پوه کړی دي دې ته ئې هم هڅولي چې دا قوانین او مقررات تر پخو لاندې کي. په ضمن کې انسانان دې ته هم تشویق کړي چې حکومت ته تحول ورکې تر څو سرغړونکې تنبیه کړي. نو پدې ډول متخلفین د سرغړونې په عواقبو پوهوي.

لیکوال هبو برت بلند Hubert Bland عمومي تولیدي او تبادلوی وسایلو کنترول چې د ټولنی ټول غړي په مساوي توګه تري استفاده وکړای شي ګټور بولي. خو بیا هم یوازې پدی اصرار نه کوي څکه د نړیوالو دښمنو موانع او ستونځو ایجادول سوشلیستو پاره لوی خطر شمیری.

د شملی پیړی په آخرو کی شرایطو ته په کتنی سره ډیر دیموکرات سوشلیست دی ته معتقد شوی چې د زیاتو لویو صنایعو او تولیدی وسایلو ملی کول نا مطلوبه او نامرغوبه دی. هغه زیاته پخوانی خوش بینی د منتخبو لویو صنعتی پروژو او کمپنیو ملی کیدو په هکله چې عامو خلکو ته به ګټور تمام شی نن ورځ سوشل دیموکراتو لخوا ورته په شک لیدل کیږی. د ټولو وسایلو او یا کم تر کمه د یوی مهمی برخی وسایلو ملی کونه برسیره پردی چې سیاسی حیثه بی شهرته او نامحبوبه ښکاره شوی د هغو اداره او بیوروکرسی Bureaucracy له هغه څه چې دوی اټکل کاوه اضافی او بی کفایته ثابته شوی تر هغه ځایه چې د زیار کښو اقتصادی او ټولنیز حالت پوری اړه درلوده، د دوی په ژوند کی هم د صنایعو ملی کولو مهم او د پاملرنی وړ بدلون راښکاره نه که. خو په عمومي ډول دشلمی پیړی په آخرو کی -نسبت ددی پیړی لمړیو وختو ته -د کارګرو شرایط په دواړو سکتورو (شخصی او ملی) کی ګټور بدلون حاصل که. د صنایعو ملی کولو سره د زیار کښو او اداری آمرانو په منځ کی د توافق او جوړتیا فضا څرنګه چې د سوشلستو لخوا اټکل او تصور کیده برسیره نشوه. د مثال په توګه په(۱۹۸٤-۱۹۸۵م کال) په انګلستان کی د ملی سکتور په یوی

برخه کې د کارکوونکو او مینجرانو منځ کې اړیکې خړې شوې. منیجرانو بیا هم کنترول په لاس کې درلود او د نورو غربي ملکو په شان ئې خپلو کارګرو سره په آمرانه او پوارخیزه توګه سلوک وکه.

ګرچې د تولیدي وسایلو ملي کولو اتکل او خوشبیني چې د منیجرانو او زیارکښو په منځ کې به تعاون راولي حاصل نشو، خو د ملي کولو ضد ادعا هم تر یوه حده خپل پخواني شوق او وجدله لاسه ورکه. د وروستني نظر ځینو پلویانو دا ادعا کوله او دار ئې خپروه چې ملي کولو جریان به یو بشپړ اقتصادي او ټولنیز مصیبت سبب وګرځي. د دې ادعا ملاتړکونکې په انګلستان کې ټولو محافظه کارو حکومتونه تر مارګریت تاچر Margret Tather پورې پدې لته کې وو چې لوی صنایع او پروژې خصوصي پانګه والو ته ورپه غاړه کې. تاچر د اورګاډو، کانونو، او ځینو نورو عمده وسایلو او کار پورشنو خصوصي کولو باندې پیل وکه. ګرچې پخوانیو محافظه کارو حکومتو هم د صنعت په خصوصي کولو کې ونډه اخستې وه خو تاچر پدې هکله دومره ګامونه پرمخ واخیستل چې د اوبو خرڅلا پروګرامونه ئې د ګټې کولو انګیزې په اساس خصوصي برخې ته سپارلو پاره طرح کړل.

خو د صنایعو خصوصي کول انګلستان ته محدود نشول. په ۱۹۸۰ او پدې لسیزې کې د نورو هیوادو محافظه کارو ګوندو په جدي ډول د تاچر اقتصادي پالیسي تعقیب کړه. تر دې حده چې حتی په فرانسې کې د شیراک دوه کلن صدارت دوره کې هغه ملي کمپنې چې مالي ماتې سره هم

مخامخ نه وې په پانگه والو خرڅې شوی. مثلاً د دوسالت کمپنی په شخصی پانگه والو باندی وپلورله.

محافظه کار حکومتونه په انگلستان کی کم تر کمه د میرمن تاچر وخت پوری سره ددی چې د معدنو، رېل پټليو، او نورو عمده وسايلو ملی او عامه کيدو په ضد وو، خو بيا هم ددی نه پخوانی محافظه کار حکومتونه متردد وو چې لويو ملی کار پورشنو Public corporations په ضد اقدام وکي او هغه خصوصي پانگه والو ته منتقل کي. ددی خبری اصلی مانع دا ؤ چې خصوصی پانگه وال او ځانگړی سکتور Sector د بیا پانگی اچونی په هکله پدی برخو کی بی میله وو. تراوسه ډیر دقیق څرگندونی چې د خصوصی پانگو گټورتیا پدی برخو کی ثابته کي او ټول مشکلات ئی حل کړی وي نه لیدل کیږی. څنگه چې پخوا ذکر شوه په ۱۹۸۰ لسیزی کی ښی اړخی حکومتونو په انگلستان، امریکی، کانادا، نیوزیلند او په ۱۹۹۰ لسیزی کی حتی ځینو کیڼ اړخیزه حکومتو هم د دوی په تعقیب او تقلید تقریباً ورته اقتصادی پالیسو باندی پیل وکه. که څه هم ددی هیوادو په کلنیو ملی بودجو کی مثبت بدلونونه ځینی برخو کی لیدل شوي خو بیا هم په اوږدی مودی کی به د هغو پالیسو اثرات ددی ټولنو د اکثرو خلکو په اقتصادی ژوندی باندی په ښه وضاحت سره برسیره کي. او ضمناً به دا ښکاره شئ چې په راتلونکی کی به په غربی دیموکرسیو کی اکثر رأی ورکونکی به ددی پالیسو څخه تر کومه حده ملاتړ وکی خو یو ټکی نسبتاً

زيات جوت شوي چې د دې ټولنو پانګه والو او کارګرو په منځ کې اقتصادي بې ساري تاريخي توپير نور هم مخ په زياتيدو دی.

عامه خيريه او هوساينې چارې او آزادي Welfare and liberty

د ديموکراتو سوشليستو بيکاری بيمې يوائې، د سياسي ملحوظاتو، او د هغو عواقبو، او يا هم دې پاره چې د دوی کورني او د نورو بې کاره خلکو رأی ترلاسه کې نه تجويزوي بلکه د دوی په نظر په عادلانه ټولنه کې بايد دولتي خدمات خلکو ته وړاندې شي او هيڅوک لدې امله چې په هيواد کې وزګار دی نو دې پاره بيکاره فرد هم بايد رنځ متحمل شي بې مورده او نامعقوله ګڼي. سوشليستان خپل دا نظر اخلاقي روحيه بولي چې په عمومي توګه يوه ټولنه بايد د ټولو غړو نيکمرغي او هوساينه په نظر کې ونيسي. د انګريزانو د لاردانو يو غړی لارد بيوريج Lord Beveredge چت نه بلکه د فرش نظر "A floor not a ceiling" دا ؤ چې په هره متمدنه ټولنه کې بايد د ژوندانه معيشت حد اقل شرايط مهيا وي تر څو خلک د وقار، عزت نفس احساس وکي او هيڅ فرد پرې نه ښودل شي چې ځينې له چت څخه فرش ته په حقيرانه توګه لاندې ولويږي بلکه ټوله -کم تر کمه اکثريت- په فرش باندې ژوند وکي.

نو د ديموکراتو سوشلستو له نظره دولت اقلاً له يوه حيثه د خلکو د آزادي دښمن نښې ګڼل کيدی، بلکه دوی د خپل هدف عملي کولو پاره په يوه ټولنه کې د خلکو د واقعي آزادي مصؤنولو په فکر کې دي. يعني د عام

المنفعه او عمومي هوساینې Welfare state پروګرام څخه د دولت هدف باید دا وي چې په ټولنه کې اکثریت د جهل، بیوزلی، او بې امنیتی فشار او استبداد څخه آزاد وي، پدې ډول دوی آزادی ته پراخ او نړیوال مفهوم ورکوي.

پدې هکله مشابه نظر د کار Edwand H. carr په واسطې وړاندی شوی او پدی برخه کی د دولت مثبته مداخله Positive intervention تجویز کړې دې. دی د میل Mill سره پدې هکله چې پدی عصر کی باید ټولو پاره آزادی د سیاسی عمل او د سیاسی هڅو هدف وګرځي موافق نه ښکاری. میل Mill پخپل نامتو فارمول کی آزادی ټولو پاره غوښتې. نو وائی چې آزادی له تساوی او برابري نه منځ ته راغلی. د کار په نظر د میل آزادی سیاسی او منوری طبقی ته محدوده شوی. هغه څوک چې آزادی ټولو پاره غواړی -څرنګه چې میل وایی- په حقیقت کی آزادی ځینو پاره غواړي.

کله چې میل د لویو تولیدی وسایلو کنترول او منابعو ځیره کونه ، او رشن Ration، او مالیاتو غوښتنه کوی نو په حقیقت کی دا ضرورت احساسوي چې ټوله د احتیاج څخه آزاد وي او ځینی چې د آزادی له نعمت نه مستفید وي په طبیعی توګه دی تجویز سره دا احساس ورته پیدا کیږي چې دا نوی آزادي د دوی پخوانیو آزادیو ته پراختیا نه ورکوي بلکه برعکس د دوی آزادی کمه شوی نو د کار په نظر د آزادی پراخول ټولو خلکو ته باید ځینو ته د آزادی محدودولو په بیه تمام شي نو پدی ډول د زیاتی آزادی

اجرأت میسر کیږي.

د فابین سوشلیزم له نظره تدریجي دیموکرسي

Democratic grandualism

د فابین Fabian سوشلیزم نورو دیموکراتو سوشلیستو په شان نظر دا دی چې د ټولنی بدلون باید دیموکرتیکی او د خلکو په خوښه وي او پدی ډول د خلکو د منلو وړ وګرځي. یعنی تغیرات د عامه افکارو څخه ډیر مخکې ګامونه اوچت نه کي ځکه دوام لرونکی او مؤثر ټولنیز بدلون هغه صورت کی راتللی شي چې ټولنه د تغیر منلو پاره چمتو شوی وي. ددی اصل په اساس دیموکرات سوشلستان له انقلابی سوشلیستو څخه جلا کیږي. د فابین په اساس هغه بدلون چې د انقلاب په واسطی منځ ته راغلی وی بی اخلاقه ګڼل کیږی. هغه انقلاب چې د آزادی غوښتنی او آزادولو په نوم په هغو خلکو باندی چې بدلون ته چمتو نه وي او پر دوی باندی تحمیل کیږی په حقیقت کی د یوه مستبد پر ځای د بل مطلق العنان راتلو پرته بل څه ندي. تغیر د خلکو وینو تویولو او د له ایزو وژنی په واسطی منځ ته نشي راتلی بلکه دایو تدریجی جریان دی چې د خلکو روزنی او د دیموکرتیکو اورګانو په واسطی ټولنی ته وراندی کیږی. هغه نا آشنا او پر دې سوشیلزم چې په خلکو باندی په زور تحمیل او منل شوی وي د ادامی امکان ئی نه لیدل کیږي. افراطی تغیراتو عملی کونه په هغو ټولنو کی چې بد اخلاقی او فساد ګڼل کیږي نشي بریالی کیدلی. پورتنی نظر په افغانستان باندی د پخوانی شوروی اتحاد تحمیلی سوشلیزم ناکامیدل تر ډیره حده ددی

نظریی عواقبو اهمیت ونبوده.

دا ډیره آسانه ښکاری چې په یوه ټولنه کی تغیر راشي بی لدی چې انقلاب وشي او په نتیجه کی د هغی ټولنی رژیم نسکور شی نسبت دی ته چې یو نوی ثابت او دوام لرونکی انقلابی نظام چې د هغه په اصولو نوی ټولنه را برسیره کی منځ ته راشي. دا هم درسته معلومیږي چې تدریجي بدلونه حتی که په ټیټه سطح کی هم وی ډیره هڅه او زیار غواړي چې محلي دولتونه هغه ټولنی ته معرفی او بیایی پری وپلوري. د غربي هیوادو په ولس والیو کی د ریل پټلی غزولو پاره خورا وخت مصرفیږي چې له کومه ځایه پیل شی، او څرنګه، او په کومو شرایطو، او په څومره بودجی جوړه شي. شاید د هری وړی سیمی خلک ترجیح ورکي چې دا پټلی دوی پاره ودانه شی چې د دوی ستونځی په ښه وجه د امکان حده پوری رفع شي. عمده او مهم تغیرات خو لاپریږده چې ډیره فکری انرژی، مادی وسایل، او زیات وخت مصرفیدل غواړي. ...دیموکرتیک سوشلیزم د موجوده سازمانو او قوانینو په چوکاټ کی د بدلونو منځ ته راوړلو پاره هڅې کوي. نو د غیر دیموکرتیک او جابرانه بدلونو مخالف دی ځکه د دوی په نظر په اوږده موده کی هغه بیرته ناکامیږي- د شوروی تجزیی ونبوده چې د کمونستو (سوشلستو) هیوادو په خلکو باندی جبری عملی کول له ۷۵ کلو وروسته خلکو ته د نسبی اختیار ورکولو سره ناکام او رد شو.

په دیموکرتیکو او [illegible]جي بدلونو باندی اصرار او ټینګار کونه یعنی تغیرات باید د [illegible]لکو پاره منلو وړ وي. اصلاحی سوشلیزم او

انقلابی سوشلیزم نه یوائی د وسایلو په هکله اختلاف پیدا کوي بلکه لدې ژور بحث ته داخلیږي. د دوی بحث د ښې ټولنې څرنګوالي او هدف او طبیعت په هکله پیل کیږي. انقلابی سوشلیستان د اصلاح غوښتونکو تدریجی نسخه د کارګرو پاره ګمراه کونکي بولي ځکه دا نسخه د زیار کښو اوږدی مودی ګټی د لنډی مودی منافعو پاره قربانوي. اصلاح غوښتونکي سوشلیستان په غیر شعوری توګه د پانګه والو امپریلیستو پرمخ وړلو وسیله شمیرل شوی چې پدی توګه تدریجی سوشلیستان د کپتلیستی نظام ژوندی ساتلو یعنی ادامی پاره زمینه جوړوي او په مقابل کی د زیار کښو په طبقی فشار کموی او په نتیجه کی کار ګري انقلاب وروسته غورځوي. دوی کار ګري طبقی ته په ځینو محدودو او سطحی امتیازاتو ورکولو سره - لکه د دوی اقتصادی سطحی نسبی معیار لوړول او یا بیکاری او تقاعدی بیمی ورکول - ددی سبب ګرځی چې د کارګرو کامل حق واخیستل شي. د مارکسیستو په نظر دیموکرات سوشلیستان د پانګه والو Capitalists متحدین او ملاتړونکی دي نو دی کبله د زیار کښو Proletariat دښمنان شمیرل کیږي. نو پدی دولت عامه او رفاهی خدمتونه ددی پر ځای چې سوشلیزم پرمخ یوسي په حقیقت کی کپتلیزم غښتلی کوي او د هغی ادامی ته خدمت کوي. نو دیموکرات سوشلیست ګوندونه تل باید دی موضوع سره مخامخ شي چې یا د دوی هدف کپتلیستیی ټولنې پراخیدل وي چی په هغی کی تولیدی محصولات په پراخه توګه ټولنې منځ کی شریک وي، او یا دا چې انقلابي سوشلیزم سختو او افراطی خط باندی پل کښیږدی او ټولنه له

سره جوړه کي.

د دیموکرات سوشلیزم دوهم عنصر چې باید تدریجی وي سبب شوی چې انقلابي او تدریجي فاصله نور هم زیاته کي. تدریجی سوشلیزم غواړي واړه اصلاحات ورو ورو او بی مقاومته معرفی کي. د سیدنی ویب Sidney webb په نظر لوی بدلون باید د وړو او تدریجی اصلاحاتو یو ځای کیدو په نتیجه کی منځ ته راشي تر څو خلک وکړای شي چې هغه درک کي. که چیری څوک دا غواړي چې د ټولنې بدلون د خلکو په خوی او عاداتو کی په مؤثره او دوام لرونکي توګه پاتی شي نو باید هر نوی بدلون د راتلونکي تغیر پاره زمینه، ذهنیتونه، منطق او توضیحات برابر کي. نو دا اقدام باید ورو او ګام په ګام پرمخ لاړ شي. ټولنی له هغه څه چې افراد ئی آماده نه وي زیات پرمخ نشي تللی او دې پرمختګ پاره باید قانع شوې وي. پداسي شرایطو کی د حکومت وظیفه دا دی چې خلکو ته لارښودنه وکي، ابتکار په لاس کی واخلي، پیشنهادونه وړاندی کي، خوله هغه څه چې عام خلک ئی نشی تحملولی مخکی لاړ نشي. یو دیموکرات سوشلیست حکومت باید خپل تشریحات، راپورونه ، یادداشتونه په دومداره توګه مخکی کړي او خپل پیشنهادونه رأی ورکونکو ته وړاندی کي. پدی ډول تدریجی اصول "Gradualism" مصلحتی "Tactical" بڼه نلري بلکه د بدلون اړیکو څخه نیولی تر اورګانیکی یو والی پوری اخلاقی پایه لري.

د تدریجی اصولو په بنا یو تن کولی شی توافق وکي، د خپلو سهوُ څخه انتباه واخلي، د شرایطو غوښتنو سره ځیني تعدیلات راولي، او که

ضروری وی شاته گام واخلی. تدریجی بدلون نسبت خشونت او انقلابی تغیر ته زیات ثابت او دوام لرونکی دی. د ویب S. webb دُکترین تدریجی اصلاحات تجویزوي بی له انقلابه او بی له هغه چې څوک ئی درک کړي. دده په نظر په ټولنه کې د بدلون منځ ته راوړلو آسانه لار دا دي چې د موجوده وضع ملاتړ کوونکي قانع کي چې دا ټول نوښتونه په حقیقت کی پرته د موجوده نظام له ادامې څخه بل څه ندي.

تدریجی سوشلیزم د انسان طبیعت په هکله

د تدریجی سوشلیزم عمده ترکیب دا دی چې تمایل لري د رقابتی فردی اصل Competative individnalism په ځای تعاونی ټولنه Co-operative community معرفي کي. د فرانسې انقلاب پخوانی الهامی شعار - آزادی! برابری! ورورگلوی! - چیغه تراوسه ډیره وهل شوی دی. ورورگلوی چې د آزاد ملگریتوب او معاشرت او یا د انسان غوښتنی الهام په توگه پیشنهاد شوی په ښایسته او مناسبه ډول د سوشلیزم ساه پوری اړه لري.

دا عقیده چې د رقابت اود شتو ټولنو ، Acquisitiveness اکتساب، او فطری طمع د انسان تغیر نه منونکی طبیعت او فطرت دی د سوشلیستو لخوا رد شوی. د لیبرلیزم دا ادعا چې ټول انسانان یواځی د ځان غوښتنی او خودخواهی غریزی په اساس تحریک شوي تر څو خپلی گټې او ملحوظات پرمخ یوسي د طبقې تعصب حد نه زیات ساده کولو په نوم رد شوی. پدې

بل تنافض هم پدې هکله موجود دی. که چیرې حکومتونه د قوانینو په عملي کولو کې بیحده بریالی وي، په هغه صورت کې د پرمختګ امکانات له مینځه تلل. د ټولنو تغیر یو علت دا دی چې د یوه سلوک او یا قانوني مقرراتو پر ځای بل منځ ته راځي پدې ترتیب ددې تحول پیشقدمان او منډوهونکي قادروي چې په نوؤ طریقو سره دا کار سرته ورسوي او نوي لاري چې د پخواني ځای ونیسي غوره کي. که چیرې ټولنې پرمختګ کوي یا باید حکومت کامل نه وي او یا هم د ټولنیز ژوند ځیني ساحې قانوني مقرراتو څخه باندي وساتل شي. وروستنۍ حالت یعنې لږ یا محدود حکومت د غربیانو لخوا حل لار ګڼل شوی. چې په خصوصي ساحو کې افرادو ته دا آزادي ورکړل شوی چې موجوده قانون او مقرراتو کې خپلو ځانوته تصمیم ونیسي پدې شرط چې د نورو په حق نه تیری وکی او یا یې نه تخریب کی.

نو د زماني په تیریدو سره حکومتي فعالیتونه پراخه شوي دي. اوس ددې وخت را ورسیده چې د حکومت په وداني او جوړښت او د هغو کسانو په هکله چې دا فعالیتونه پکې کوي او تنظیم شوي تصامیم نیسي خبری وشي. سیاسي علم یا "Political science" یو عمده برخه د حکومت ساختمان او جوړښت تشکیلوي. که څه هم د حکومت جریان په ټولو ټولنو کې نږیوال دی خود حکومتونو ساختمان سره توپیر لري.

په قبیلوي ټولنو کې چې په اصطلاح ابتدایي حکومتونه یادیږي تخصص پکې نشته که احیاناً پکې وي ډیر لږ پکې لیدل کیږي. پداسې ټولنو کې معمولاً ضروري هڅې د مشرانو او سپین ږیرو په واسطې سرته

کی شک نشته چې ډیر خلک د ځان غوښتنې پاره د ګټې حاصلولو په لټه کی دي خو دا ادعا نه ثابتوي چې د ځینو خلکو کړو وړو ته په کتلو سره هغه د انسان ذاتي اعمالو او غریزو ته نسبت ورکي. په بل عبارت دا چې ډیر خلک اکثر وخت د خودخواهی په توګه هلې ځلې کوي دا نه ثابتوي چې ټول انسانان باید هرومرو ځان غوښتونکي وي. سوشلستان د انسان په پروګرام او تنظیم شوي طبیعت باندی عقیده نلري په تیره هغو خصوصیاتو باندی چې د انسان ځان غوښتنی هڅی Egoistic اکتسابی سلوک ته محدودوي، دوی یواځی د بیولوژیکي په محدود مفهوم انسانی تنظیم شوی طبیعت ته معتقد دي. ددی پر ځای چې د کپتلیزم اقتصادی او سیاسی نظر چې په تیره د انسان طبیعی خود خواهی په غریزو ځواب د پاره په مناسب ډول تنظیم او ترتیب شوي نو یواځی په هغه صورت کی باید تغیر ورکړل شي چې ټولنه خطر سره مخامخ وي، د سوشلیستو په نظر کپتلیستی سازمانونه او مؤسسی داسی طرح شوي چې رقابتی سلوک Competitive behaniour ته انعام او مکافات ورکول کیږي نو پدی توګه خلک تشویقیږي چې دا ډول سلوک ځانو ته غوره کي. که چیری داسی مقرره شوی وی چې بل ډول خوی او سلوک ته انعام مختص شوی وي، خلکو به بل ډول کړه وړه او خصلت زده کړی وی. د ټولنیز ساختمان Structure په بدلون سره به خلک همدومره د تعاونی او مرستې روحیی څخه راضي وی لکه نن ورځ دوی یوه بل سره له رقابت نه خوشحال دي او دوی به ټولنیز او سیکالوجیکی قناعت پدی هکله حاصل کړی وی. لکه نن ورځ دوی زده کړی په اساس معتقد شوي چې باید

له نورو څخه د رقابتی اجرأتو او وړنی په واسطې هر څه ترلاسه کې. په ښه نیت سره یو تن کولی شی چې د خالصی ورورګلوی احساس په ټولنی کی ایجاد کي. لیبرالان فکر کوي چې ټولنیز مقررات د انسانی طبیعت عکس العمل ښکارندوی دی، پداسی حال کی چې د سوشلیستو په نظر انسانی سلوک د ټولنیزو مقرراتو نتیجه دی.

په پای کی د سوشلیزم مهمو ټکو ته پدی برخه کی په لنډه کتنه کیږي:

سوشلیزم قانوني او مشروعی Institutonalized, legitimized procedure جریان ته معتقد دی؛ انقلاب د تدریجي تغیر پاره ردوي؛ اقتصادی تساوی ته عقیده لري؛ تعاون ته د رقابت په ځای ترجیح ورکوی؛ د شخصی ملکیت پر ځای، په تیره، عمده تولیدی، توزیعي، او تبادلي وسایلو ملکیت استقرار غواړي؛ او له هغه ځایه چې ټولنه اورګانیکی سازمان بولي نو دی پاره په مجموع کی ټولنه د خپلو غړو هوساینی مسؤله ګنی.

۱۱-مارکسیزم Marxism

تاریخ د مارکس څخه پخوا په څو ډوله تفسیر شوی ؤ. د دین Religion تعبیر دا ؤ چې تاریخ د پروردګار مشیت دی او په کایناتو کی هم تاریخ د الهی نقشی Design یوه برخه شمیرل کیږي. ځینی غربی ټولن پوهو ته یوه ستونځه دادی چې هم د تاریخ تعبیر په هکله د الله (ج) اراده

نامعلومه او هم د تجربي جهت نامعلوم دی او د خدای (ج) نقشو په هکله انسانانو پاره مخالف او متضاد نظرونه موجود دي. یعنی هر سیاسي او فلسفي اړخ کولی شي هغه د خپلو ګټو او ملحوظاتو پاره تفسیر او د مخالفو او متضادو مفکورو ردولو او ټکولو پاره تعبیر کړی.

د مارکس څخه پخوا د انساني تاریخ پوهیدو په هکله دوهم مسلط نظرسیاسی ؤ پدی معنی چې لوی امپراطوران، پادشاهان، قانون جوړونکي، اونظامیان د تاریخ په جوړولو کی قاطع او مؤثری قوی ګڼل شوي دي. پدی نظریی کی د سیاسی کړو وړو په هکله له حده زیات تأکید شوی دی. نو دا غیر معمول ندی چې پدی نظریی کی د سیاسی مشرانو او سیاسی فیلسوفانو رول د انسانانو په اړیکو کی له ټولو مهم عنصر یاد شوی دی، ځکه د انسانانو د ستونځو حل او جوړولو پاره سیاست له ټولو مهم او لوړ درمان شمیرل شوی. خو په دقیقی کتنی سره داسی ښکاري چې د انسانی طبیعت، اړیکی، او ستونځې د سیاسي یوائینی نسخي له تجویز څخه ډیر مغلقی او کړکیچنی دي، او سیاست د ډیرې و حل لارو څخه یوه وسیله بلل کیدلی شي.

د تاریخ دریمه حل وسیله هم اتل توب "Heroism" چې د کارلایل Carlyle په واسطی شهرت پیدا که شمیرل شوی دی. او دا تفسیر سیاسی اړخ سره نږدی اړیکی لري چې ددی مفکوری په اساس اکثر اتلان او قهرمانانۍ د لویو امپراطورانو، پادشاهانو، جنرالانو، قانون لیکونکو، د نوؤ دولتو تأسیس کونکی، د اصلاحاتو منډوهونکی Poineers او انقلابیونو

 څخه رامنځ ته شوي دي. د تاریخ نه د اتل والي تعبیر سبب شوی چې په یوی ټولنه کې د کلتور، دین، ټولنیز، او اقتصادی شرایطو په بیه د قهرماني په رول باندې زیات تأکید او ټینګار شوی دی. دا چې لیډران د تاریخ پیښو ته شکل ورکوي ممکن هغومره صحت ولري څومره چې تاریخي پیښې د لیډرانو او مشرانو په کړو وړو او مقدراتو کې رول لوبوي.

د مارکس څخه پخوا د تاریخ څخه مفهوم اخستنه د ایډیا Idea تأثیر او نفوذ باندې اتکا درلوده. د هګل Hegel په نظر ایډیاوې (اندیشی او تصورات) د تاریخی جریان اصلی عوامل بلل کیږي. د ټولنی مادی شرایط (لکه: ټولنیز، اقتصادي، تکنالوجیکي، او نظامي) اصلاً د ایډیا څخه مشتق او هم د لویو ایډیاؤ نتیجه دی. په ایډیاؤ باندی تر زیاته حده تأکید پدی دلالت کوي چې د تاریخ تحول د اصلي او مهمو ایډیاؤ (لکه آزادی او دیموکرسی) درکول دي. دا نظریه معتبر اړخ لري، خو په ایډیاؤ باندی کامل ټینګار یعنی ایډیاوې د تاریخ اصلی تاوونکي قوی په توګه داسی ښیي چې ایډیاوې نه یواځې پیښې خلقوي بلکه هغه منعکسوي. دا چې ایډیاوی په منفرده توګه د انسانی اعمالو اصلی محرک ګڼل شوی د شرایطو قالب ته پاملرنه ندی شوی. شرایط د ځینو ایډیاؤ معرفی کولو پاره زمینه میسروي او یا ئی له ځینو حذفوي، او کله هم ایډیاوی شرایطو څخه خپل پیاوړتیا او صلابت اخلي.

د تاریخ مطالعه کله هم په جګړی باندی متمرکز شوی. د پیښو اصابت پدیده The phenomenon of conflict د انسان ژوند د تحول په

هر پړاو کې موجوده دی د هیوادو زیږیدنه، لوړیدنه، او ټیټیدنه اکثر وخت په مستقیمه توګه جګړو سره اړیکې لري. پوځي تعبیر له تاریخ څخه دا نیمګړتیا برسیره کوي چې جګړې ئې د پیښو نتیجې پر ځای د هغو علتونه ذکر کړې دي. دا څرګنده دی چې جګړه زیاتره وخت د ملتو او تمدنو په ژوند کې بدلون او عطف ټکې دی. خو بیا هم د جګړې قاطع او چټک نتایج باید زمونږ توجه د دی موضوع څو بُعدی اړخ -سیکالوجیکی، ایدیالوجیکی، او مادی عوامل- څخه چې جګړې او مغلقې وضعی منځ ته راوړي یوی وړی خوا ته ونه ګرځوی.

د مارکس تحلیل د ټولنی تاریخ څخه په اقتصادی تعبیر کی نغښتی دی. تولیدی او خدمتی محصولات goods and services چې د انسان ژوند حمایه کوي د ټولو سازمانو او جریانو بنا او اساس ګڼل شوی. نوموړی دا ادعا نه کوي چې یواځې اقتصادی عامل تاریخ جوړوي، خو له ټولو ډیر مهم عامل اقتصاد یعنی زیر بنا او بنسټ Foundation دی چې په هغه باندی د کلتور، قانون، او حکومت ودانی Superstructure دریدلی ده او د سیاسی، ټولنیز، دیني، ادبي، او هنري موافقو ایدیالوجیو په واسطی حمایه کیږي.

مارکس د خلکو مادی ژوند شرایط او د دوی ایډیاؤ په هکله وائي چې: دا د انسانانو شعور Conscionsness ندی چې د دوی ژوند تعینوي، بلکه د دوی ټولنیز ژوند دی چې د دوی وجدان Consciousness ټاکي. د مثال په توګه د کوچیانو ډلو په منځ کی هغه څوک چې ډیر آسان لري د ډیرو

شتو او نورو وسایلو لاس ته راوړلو اصلي منبع شمیرل کیږي. نو د کوچیانو ژوند دا بنسټ Foundation د حکومت، قانون، او مسلطو ایډیاؤ سرښنا او ودانی Superstructure پاره کلید (کیلی) حسابیږي. هغه څوک چې پداسې ټولنه کی د ډیرو آسانو خاوند وي په همدی ټولنه کی به هغه سیاسي مشر ګڼل کیږي چې ټولنی پاره قانون تعبیروي او پدی ترڅ کی دا مشر له بل هر هغه چا چې لږ یا هیڅ آسان نلري زیات درناوی او تعظیم حاصلوي.

د زیاتو آسانو خاوندانو مسلط موقف به د دوی په ټولنیز او کلتوری مفاهمو او تصوراتو Concepts کی منعکس شي تر دی حده چې حتی په دین کی به هم د مسلطی اقتصادي طبقې ټولنیز موقف مشهود او ښکاره وي. خدای د یوه چتک او با قدرته سپور په توګه تصور کیږي او الهی عدالت او حکومت کونه به د انساني عدالت او یووالي مفهوم ته چې د آسانو خاوندانو قبیلی مشرانو په واسطی مشخیص شوی وی پراختیا ورکوي. همدا ډول په یوی متوطنی او ځای په ځای شوی کروند ګری ټولنه کی د زیاتی ځمکی ملکیت به سیاسي، قانوني، ټولنیز، او کلتوري سازمانو او مفاهیمو ته شواهد او کلید تهیه کوی. د مارکس په نظر په داسی ټولنه کی د ځمکو خاوندانو طبقه په ملت او ټولنه باندي حکومت کوي حتی که بل قانونی او رسمی مرجع هم موجودیت ولري. ضمناً د ځمکو خاوندانو طبقه ټولنی پاره مسلط ټولنیز معیارونه او ارزښتونه ټاکي.

د مارکس په نظر بالاخره په تیرو دوه سوه کلو کې په عصری صنعتی ټولنه کی عصري صنعتي تولیدي وسایلو او صنعتی تولیداتو ملکیت د

برتری کلید او عامل گڼل کیږي. پدی عصر کی پانګه وال نه یواځی د ټولنی اقتصادي مقدرات ټاکي، بلکه په ټولنه حکومت هم چلوی، او برسیره پدی ټولنی پاره معیارونه او اخلاقي ارزښتونه وضع او معرفي کوي. د قانون، روزنی، مطبوعاتو، هنري، او ادبي آثارو خلقولو څخه د دوی نهایي هدف دا دی چې داسی ایدیالوژي جوړه او د ټولنی په منځ کی وروزي چې په هغه کی د پانګی لرلو او شتو ملکیت مناسب، عادلانه، او مقدس ښکاره شي.

په شلمه (۲۰) پیړی کی د تاریخ په پیژندنه کی د مارکس اقتصادي تعبیر او تفسیر ډیر زوړ اثر درلود. تر دی حده چې، سیاسی او پوځي شخړو او نړیوالو مسئلو ته د اقتصادي قواؤ پیوند ورکولو پرته تاریخ لیکنه ناممکنه ښکاري. د غربی زیاتو سیاسي او اقتصادي پوهانو په نظر مارکس اقتصادي قواؤ باندی له حد نه زیات ټینګار کوي. د مارکس نظریه انسان د ځمکی یو حیوان او ځناور ته چې د الهی لوړوالی پکی نشته را ټیټوي. د مارکس ځینی مخالفین برعکس انسان د آسمانی پریښتو څخه هم لوړوي چې ښه والی ئی الوهیت حده پوری پورته وړي. د نورو په عقیده انسان اکثره وخت کله چې اخلاقي لوړ غږونه او دینی جملی اوري نو خپله خود خواهي پټوي.

د دی پوهانو په نظر د مارکس اقتصادي تعبیر له تاریخ څخه تقریباً هغه کمزوری سره مخامخ شوی دی کوم چې نورو نظریو د تاریخ اصلی، عامل په یوی پدیدی کی ګڼلی، یعنی له حده زیات تعمیمولو او یا ساده

کولو "Excessive generalization and simplification" څخه کار اخستی هر ځانگړی عامل (اتل توب، جگړه، دین، اقلیم، نژاد، جغرافیه، او (... نورو) لپاره دا کار له حده زیات لوی بار ښکاری چې په یواځی توگه ئی په اوږو نقل کړي. نو مشکل او تقریباً ناممکن ښکاري چې یوه عامل په ځانگړی توگه تاریخ تاکلی وي.

په هر صورت د څو عواملو یو ځای کوته چې د تاریخ په جوړلو کی په مختلفو درجو برخه اخستی سخته دی چې هغه په د ټیقه توگه سره بیل شی او په یوه تن باندی ددی اجزاؤ ترکیبی عوامل په دقیقه مشخص شي، ځکه دا عوامل اکثراً متضاد او د منطق له حیثه بی ربطه ښکاري. حتی لدی هم گرانه دا دی چې د مشخصو او مسلطو اجزاؤ ترکیب په یوه گروپ کی سره بیل شی. همدا رنگه مشکله ښکاری چې لویو عمومی اعمالو او جریانو ته تاریخی عمومیت ورکړل شي.

د مطلب روښانولو پاره د مارکس تعبیر د تاریخ څخه پدی عصر کی دا دی چې امپریلیزم imperialism د اقتصادی گټو او رقابتو نتیجه دی او په کپیتلستی مرحلی کی جگړې ددی هیوادو ترمنځ د ځانگړو امپریلستي رقابتونو او گټو کبله ضروری ښکاري. څو پیړیو شاته په کتنی سره دا څرگندیږي چې د هغه وخت استعماری څواکو لکه هالیند، هسپانیه، پرتگال، برتانیې، او فرانسی رقابتو عمده علت اقتصادی عواملو کی پیدا کیږي او د مارکس نظر تر ډیره حده پدی هکله صدق کوی. خو د شلمی پیړی دوهمی نیمایی ته که کتنه وکړو کپیتلستی «امپریلستی» هیوادو ترمنځ

اړیکی نسبت پخواني وخت ته ډېرې دوستانه ښکاري. برعکس که چیرې د پخواني شوروي اتحاد او چین چې دواړه کمونست هیوادونه شمیرل کیدل په نظر کې ونیسو ددې دوؤ هیوادو خصمانه اړیکې بالاخره په ۱۹۶۹ کال سرحدي جګړې ته ورسیدې. سره ددې چې د کپتلستي هیوادو په منځ کې د ۱۹۶۰ کلیزو په شان اړیکې ګرمې ندي خو د اړیکو خرابوالي نشانې زیاتې نشي پکې لیدلې. حتی دا ادعا هم کیدلې شي چې د شوروي له تجزیې وروسته د ناتو (NATO) تړون غړو شمیر -د پولنډ، چک جمهوریت، او هنګري په یو ځای کیدو -نور هم زیات شو او په راتلونکي کې د روسیې په ګډون د څو نورو هیوادو یو ځای کیدو توقع لیدل کیږي. باید وویل شي چې د ناتو اجندا یوازې پوځي موضوعاتو ته نه محدودیږي؛ د ناتو وده د غربي نړۍ نژادي او دیني تشخیص یعنې سپین نژاد او د عیسویت دین او کلتور مشترکې وجهې هم د دې هیوادو نږدې کیدو عاملو څخه ګڼل کیدلی شي.

یوازینی لار: انقلاب

مارکس د کمونیست په مانیفیست Manifesto کې وائي چې شدید او قاهر انقلاب Violent revolution د ټولنیز بدلون یوازیني اساسي لار دی. کله چې تخنیکي پوهې "Techonological know-how" یعنې تولیدي قواوې "Force of production" غواړي د موجوده ټولنیزو، سیاسي، قانوني سازمانو یعنې تولیدي اړیکو "Relations of production" بنسټ ونړوي، دې کبله د تولیدي وسایلو خاوندان آرامه نه کښیني چې تاریخ خپل عادي او بدلون نه منونکې مسیر ته ادامه ورکي نو دوی

تاریخ د خپلو گټو خوندي ساتلو پاره پرمخ بیایی. دده په نظر له هغه ځایه چې موجوده اقتصادی سیستم د حاکمی طبقی ایډیالوژی تمثیلوي، د تولیدی وسایلو خاوندان په رښتیا او ټینگه عقیده مند دي چې د طبیعت قانون او د الله (ج) رضا په اساس موجوده نظام اقتصادی حیثه مؤثر ترین، ټولنیزو اړیکو جهته مساویانه ترینو، او فلسفی پلوه له هر بله نظام څخه متوافق او مطابق ترین سیستم دی.

مارکس عقیده لري چې د حاکمی طبقی مقاومت د ټولنیز بدلون په مقابل کی دومره غښتلی دی چې بالآخره د انقلاب منځ ته راوړل په مسلم واقعیت باندی بدلیږي ځکه دا طبقه خپل ارزښتونه د نړی ارزښتو سره یو او مطابق بولي. نو دا طبقه خپل ټول قانونی، سیاسي، او قضایی و دانی او سربنا Superstructure په تحرک اچوی تر څو هغی قوی چې په بالقوه توگه د پرمختللی اقتصادی سیستم نمایندگی کوی مخنیوی وکی. دی کبله د ټولو ټولنو موجوده تاریخ د طبقاتي مبارزی څخه جوړ شوی دی. نو داسی عمده تاریخی نمونه نه لیدل کیږي چې په هغه کی ټولنیز او اقتصادي سیستم بدلون په آزاده او د اوطلبانه توگه راتلونکو ته وسپارل شی.

مارکس کاملاً په واضحه توگه نه څرگندوي چې له کپټلیزم څخه په کمونیزم ته سیاسي انتقال په څه ډول صورت مومی خو په ۱۸۷۲ میلادي کال کی د امستردام په غونډه کی اعتراف کوي چې د قدرت واگو ترلاسه کولو پاره کارگره طبقه کولی شي بیله لاره غوره کي. باید د بیلو سازمانونو شتوالی، د خلکو عادات، او د هرن یمي دودونو ته توجه وشي مثلاً په

رسیږي، مشران خلکو د عواؤ ته غوږ نیسي او هغه حل کوي، تصمیم نیسي چې د ده کلیوال کله په سفر لاړ شي او څه وخت ویده شي، قانون ماتوونکو ته جزا ورکي او خپل تیر څخه دفاع وکي یو مثال به د شمالي امریکې د Great plain سیمې د تورو پښو "Black Foot" او سیوکس "Sioiux" انډین قبیلې دي. ددې قبیلو مشران د نن ورځ حکومتو په شان ټوله قدرت لاس کې نه درلود. د دوی وظیفه تشویقول وو نه په زور خپلې ارادې تحمیلول په نورو باندې. یواځینی وخت کې چې د دوی حکومت تخصصي شکل ته ورته ؤ یو عمومي عمل سرته رسولو پاره د کورنیو ټولیدل وو. لکه د وحشي غویو او غژګاو ښکار کولو وخت کې وو. وروسته لدې خلکو د مشرانو څخه غوښتل چې نظامي ټولنه جوړه کې چې په مؤقتي او داوطلبانه توګه ئې د پولیسو وظیفه سرته رسوله او د دعوا فیصله ئې صادروله او هم یې د ښکار کولو پاره ضروري اقدامات کول لکه د وخت حدود ټاکنه.

د سیاست تاریخچه

ښه به دا وي چې د سیاسي علم تعریفونو څخه مخکې ددې علم تاریخچه په لنډه ذکر شي. په (۱٦) شپاړسمه پیړۍ کې فرانسوی لیکوال جین بودین Jean Bodin د سیاسي علم یا "Le Science Politique" اصطلاح لمړی ځل استعمال کړه ځکه په معاصر وخت کې دا شهرت دده په برخه شو. دا اصطلاح وروسته لده د (۱۹) نونسمې پیړۍ تر پایه استعمال نشوه. لدې وخته وروسته دا اصطلاح په سیاسي څانګه کې د علمي مضمون په توګه ظاهره شوه.

ځینو هیوادو لکه امریکه، انګلستان، او هالیند کی کارکونکی ممکن وکړای شي صلحی نه دکو او غیر مسلحانه وسیلو سره خپل اهداف حاصل کي خو دا دول فعالیتونه په ټولو هیوادو کی میسر ندي.

خو دا تشخیصونه په کامله توګه تعقیب شوي ندي. نو د مارکیسزم- کمونیزم ارتودوکسی او بنیادی نظر پدی هکله پاتی او ثابت دی چې په ټولنه کی د اقتصادي اساسي بدلون پرته او د طبقاتی جګړی، اخ دب، او انقلاب څخه ناممکنه دی پدی هکله ثابت پاتی شوی وی.

د مارکس تأکید په طبقاتی جګړی او اخ دب نه د ک انقلاب باندی د ځو تیرو لسیزو را پدی خوا په کمونیستی او غیر کمونیستی هیوادو کی سبب شوی چې دی ایدیالوژی ته په پراخه توګه تاوان ورسوي. په کمونیستی هیوادو کی د ستالینستی دیکتاتوری تجاربو حساسو او انسان دوستو خلکو په تیره نوي نسل ته دا وښوده چې هغه دکترین چې نفرت پکی ځای شوی وي په آسانی کیدلی شي په نفرت او بربریت بدل شي او داسې واقعي ټولنه چې په هغې کی دښمني او خشونت دومداره وی انسان دوستی او صلح منځ ته نشي راتلی. ځو پر مختللو کمونستو هیوادو کی پرمختګ د ډیرو زیاتو انساني او مالی تلفاتو په بیه ترلاسه شو. له بلی خوا دا تګی هم د پاملرنی وړ دی چې په یوې ټولنی کی د ځینیو وراستو او وروسته پاتی کونګو دودونو په شتنه والی سره مهم ټولنیز بدلونونه چې د یوی ټولنی پرمختګ پاره ضروری ګڼل کیږي نشي عملی کیدلی. په تیره محافظه کاری ټولنې د خپلو زړو دودونو ساتلو پاره د هر تحول مغرفی کولو مقابل کی جدی مقاومت ښیی.

۱۲- فاشیزم Fascism

د فاشیزم سابقه

کمونیزم چې د شلمې (۲۰) پیړۍ یو عمده کارګرۍ دیکتاتوري انقلاب د غربي کپتلیزم په ضد یادیږي، فاشیزم هم دوهم عمده جریان بلل شوی دی. فاشیزم حکومتي دیکتاتوري، یو ګوندي افراطي نشنلستي، نژادي تفوق، پوځي کوني، او امپریلیزم ته عقیده لري. په اروپا کې ایتالیه لمړی هیواد ؤ چې فاشیستي کړن لارئی په ۱۹۲۲ میلادي کې غوره کړه؛ جرمني دا بهیر په ۱۹۳۳ کال کې تعقیب که. ځینو نورو هیوادو لکه هسپانیه، جاپان، او لاتینو هیوادو کې هم فاشیستي حکومتونو د قدرت واګې په لاس کې ونیوې.

په ښکاره او نمونه ئی توګه د کمونیزم ظهور وروسته پاتې او بې شتو هیوادو (لکه روسیه په اروپا، او چین په آسیا کې) سره نږدې اړیکې لري فاشیزم برعکس په مقایسوی ډول صنعتي حیثه په پرمختللو او شته مندو هیوادو کې (لکه اروپا کې جرمني، آسیا کې جاپان) وده وکړه. په لاتیني امریکې کې ګواتیمالا Guatemala چې له ډیرو بې شتو او وروسته پاتې هیوادو څخه شمیرل کیږي کلونه ئی د کمونیزم پرمختګ تشویقوه تر څو د جمهور رئیس آربنز President Arbenz کمونیزم ملاتړونکې رژیم د جون په ۱۹۵٤م کې د امریکې مداخلې او نظامي کودتا په واسطې نسکور شو. کیوبا هم بل مثال ګڼل کیږي چې د بې شته والي او وروسته پاتې کیدو

کبله ئی کمونیزم ته مخ واړوه.

البته باید وویل شي چې یوائې وروسته پاتی کیدنه او اقتصادی کمزوری او بی وسی کمونیزم خپریدو پاره لاتینو هیوادو کی لاره تیاره نکړه، بلکه د امریکی یو اړخیزه او استثماری پالیسی ددی هیوادو په مقابل کی سبب شوی چې دا هیوادونه د نړی نورو بی شتو هیوادو په نسبت د کمونیزم راتګ پاره زیات چمتو والی ښکاره کي. د امریکی پرله پسی سیاسي، نظامي، اقتصادي، او کلتوري مداخلی پدی هیوادو کی دوی ته داسی ښکاره کړې چې کپتلیزم استشمار سره نږدی اړیکی لري او پدی هکله یی د مارکس په نظریی د صحت ګوته کیښوده. د امریکی پرله پسی لاس وهنی او تیری په لاتینی امریکی کی تر دی حده دی چې د پانامی پخوانی جمهور رئیس نورئیګا د یوه جنایی محبوس په توګه د امریکی په سیاسی محبس کی د ۱۵۰ کاله قید فتوا کبله شپی او ورځی سبا کوي. د امریکی دی عمل نه یوائې لاتینی امریکی هیوادونه نا آرامه کړل بلکه امریکی ته نږدی هیوادو لکه کاناډا هم دا عمل تقبیح که.

په هر صورت فاشیزم هغو هیوادو کی سرپور ته کړی چې دیموکرسی سره ئی یو څه آشنایی درلوده. پداسی ټولنو کی دیکتاتوري په پوځی، دفتری، او یا هم کله دیکتاتور د ځانګړی پرستیز Prestige، په اتکاء نفوذ، او اعتبار ځنګ ته راغلی. اما په فاشیزم کی عمومی ملاتړ او عموی اشتیاق عناصر لږ لیدل کیږي. د فاشیزم ودی پاره بل ضروری شرط هم تر حده صنعتی پرمختګ بلل شوی. کم تر کمه دوه عمده ټکي دي چې فاشیزم او یو

څه پرمختللی صنعت سره نږدی تماس نیسی. لومړی، فاشیزم د کنترول پاره د پروپاګندو تخنیکی سازمانو او پوهې ته ضرورت لری. دوهم، دایمی جګړی تیار سی او تحرک پاره بې له کافی صنعتی مهارت او صنعتی منابعو درلودو بریالیتوب هیلی نشی تر سره کولی.

فاشیزم مرستی غوښتلو پاره دوو ډلو ته مخ اړوي. چې هغوی عبارت له صنایعو خاوندان او د ځمکو مالکان دي. دا دوی طبقی هم پدی هیلی فاشیزم سره مرسته کوي چې د کارګرو آزادۍ اتحادیی د حکومت په واسطی منع او له منځه یوسي. په هغو هیوادو لکه جاپان، جرمنی، او ایتالیی کی چې غربی دیموکرسی نسبتاً ضعیفه وه د (صنایعو) ځینو مالکانو او ځمکو خاوندانو د فاشیزم بهیر پرمختګ پاره کافي مرستی وړاندی کړی.

فاشیزم په تیوری او عمل کی

سره ددی چې فاشیزم د کمونیزم په شان یو پاڅون دی چې په ډیرو هیوادو کی موجود دی، خو د کمونیزم په شان مشخصه با قدرته اصول او مرجع Autoratative نلري، او هم په نړۍ کی هیڅ هیواد د فاشیزم پالیسی په ډاګه پرمخ نه بیایی. که څه هم په فاشیزم کی کومه خاصه اعلامیه چې د ټولو فاشیستو منلو وړ وي نشته خو بنیادی ټکي به ئی په لنډه ذکر شي:

۱- منطق او استدلال باندی اعتماد نه کول Distrust of reason دي پداسی حال کې چې غربی عنعنه چې له لرغونی یونان څخه اخستل شوی دی په استدلال باندی اتکاء کونه د غربی کلتور یوه برخه ګرځیدلی دی. فاشیزم

برعکس انساني اړیکو کی د تعقل او استدلال پر ځای غیر تعقلی او احساساتی نه کنترولیدونکو عناصرو باندی اتکا ءلري.

۲- د انسان اساسی تساوی ردونه The demial of basic human equality د فاشیستو جریانو او هیوادو ګډ مشخص کرکتر بلل کیږی. سره ددی چې غربی دیموکرسی د انسان د تساوی ایډیال او ارمان په عملی توګه سرته ندی رسولی، خو اقلاً په ظاهر کی دا هیله څرګندوي چې په لری اوږدی مودی کی هغه عملی شي، او د سیاسی آزادی په برخه کی د منلو وړ ګامونه ایښی دی. پدی مفهوم چې د رأی ورکولو حق بیوزلی طبقی ته هم ورپه برخه شوی دی.

۳- فاشیزم په عمومی ډول انسانی اړیکو کی او په تېره هیوادو ترمنځ تشدد او دروغ Violence and lies نه ردوی. فاشیزم سیاست د دوست -دښمن اړیکو په توګه تعریف کړی. سیاست پیل او پای لری. پدی توګه د دښمن کاملی نابودی، امکانات نه ردوي.

٤- یو فاشیست معتقد دی چې باید حکومت د نُخبه ګانو Elites په واسطی اداره او کنترول شی پدی ډول د غربی د دیموکرتیکی سهوی او غلطیو Democratic fallacy پیښبیدلو او سرته رسولو مخالف دی. یواځی د خلکو کوچنی ګروپ چې زېږېدونه، یا د ښوونی، او یا هم ټولنیز حیثه ښایسته او مستحق وی کولی شی حکومت وکي ځکه دوی پوهیږی چې د ټولنی په خیر او صلاح کوم پروګرامونه اجرا کولو وړ دي، نو هغو ته د عمل کالی ورواغوندي. د مشر تابه Leadership Principle نظر په فاشیزم کی په

افراطي توګه ښکاره کیږي چې د فاشیزم غیر تعقلي تأکید ښکارندوی دی. په فاشیزم کې لیډر او مشر له سهوې نه مبرا دی ځکه لیډر ته په مرموزه توګه بصیرت هدیه شوی.

۵- په انساني اړیکو کې توتالیتاریانیزم (د دولت اختیار په ملي شتو او د ژوند په ټولنیزو چارو کې) Totalitarianism د حکومت یواځیني سیستم په توګه نه بلکه د ژوند تګ لارې په ډول ګڼل شوی دی. دا اصل په تیره د لاتیني امریکې په مطلقه رژیمو کې توجه او پاملرنې وړ ګرځېدلې دی. ددې سیمې زیاتو مطلق العنانو رژیمو دا منله چې که چیرې خلک سیاسي پلوه د دوی حکومتو ته سر خوږ نه پیدا کوي او د حکومت او دولت په چارو کې لاس نه وهي، د دې رژیم خلک کولی شي نسبتاً په آزاده توګه خپله زده کړه، مذهب، تجارت، او کرهنه په خپلې خوښې پرمخ بوسي.

۶- امپرلیزم او نژادي توپیر racism and imperialism د فاشیست د نابرابرۍ او تشدد inequ. lity & violence -چې د فاشیزم دوه بنیادي اړخونه بلل شوي- عملي کول غواړي. د فاشیست دکترین په اساس د یوه ملت په منځ کې نُخبه په خلکو باندې لوړ او برتر دی او کولی شي چې په خلکو باندې حتی په زور خپله غوښتنه او اراده تحمیل کې. همدارنګه د ملتونو په منځ کې نُخبه ملت The elite nation نسبت نورو ټولو ملتو ته لوړ اوفوق دی نو کولی شي په نورو حکومت وکي. د جرمني نژادي برترۍ نظریات جرمن نوردیک German Nordic تفوق او لوړوالي ته رسیږي چې په هغه کې حتی د ځینو وروسته پاتې ملتو نابودي هم ځای په ځای شوې وه.

د جاپان نژادی تفوق نظریه په عملی توگه ددی هیواد امپریلستی سیاست کی د دوهمی جگړی نه پخوا د یو ځای شته مند کیدو "Coprosperity" په نوم پرمخ تله چې د هغی په اساس ئی د لری ختیځ هیوادونه خپلی گټی پاره تسخیرول. د نژادی نظریی تعلیم ته معتقدو جاپانیانو فکر کاوه چې د ایشیا او اطلس بحر په استشمار سره د دوی هیواد نور هم پرمخ ځي.

جالبه دا دی چې د ایتالیی فاشیزم (۱۹۲۲-۱۹۳۸م) د نژادی نظریو مبالغو څخه آزاد ؤ: په ابتدا کی ایتالوی تبلیغات د لرغونی روم امپراطوری ایډیا ژوندی او احیاء کولو باندی معطوف کړې وه خو په (۱۹۳۸) کی موسولینی Mussolini دا په ډاگه کړه چې ایتالویان د خالص نورډ نژاد څخه دي او ده د هیتلر Hitler سره اړیکی نږدی کړې.

د نژادی تفوق نظر یوائی فاشیزم ته نه محدودیږي. دا نظریه یو شمیر توجه وړ هیوادو کی په عملی ډول -نه یوائی په نظریاتی توگه- لیدل کیږی. په آسترلیاکی تر ۱۹۶۰ لسیزی آخرو پوری ددی هیواد بومي او اصلي اوسیدونکی د رأی ورکولو حق څخه محروم شوی وو. بالاخره نړیوال انتقادو ددی هیواد سپین پوټکی واکمنان دی ته مجبور کړل چې د نړیوالو سیاسی انتقادونو څخه خلاصولو پاره دی خلکو ته د رأی حق ورکي؛ د پخوانی شوروی اتحاد کمونیست رژیم چې په ظاهر کی د نژادی تبعیض سره زیات مخالفت ښوده خو په عملی توگه په نورو جمهوریتونو باندی د مسکو واکمنان د روسی کلتور تسلط په پالیسی باندی بوخت وو؛ حتی

کاناډا ته تر ۱۹۷۰ لسیزو پورې په لمړۍ ګام کې سپین پټکي انګلو-ساکسون نژادي خلک او یهودیان مهاجرت پاره په پراخه توګه منل کیدل. دې اولویت اقتصادي اړخ ته هم لار ورکړې. یعنې هغه څوک چې په معینه اندازه شته ولري کاناډا او امریکې ویزې اخستلو ستونځو سره نه مخامخ کیږي البته یو څه محدود شمیر خلک سیاسي ملحوظاتو پاره پدې هیوادو کې منل کیږي.

د دریمې نړۍ په ځینې هیوادو کې هم نژادي تبعیض لږ او ډیر په جوته توګه لیدل کیږي. مثلاً ترکان د نړۍ په هر ګوټ کې باید د خپل تُرک ځخه که په نادرسته د غیر تُرک په مقابل کې ادعا لرې هم دفاع وکړي. د ترکانو امپراطورۍ په آخرو کې د ضعف یو علت هم همدا ؤ چې ځینو بانفوده اقلیتونو لکه یهودیان، ارمنیان، یونانیان، او وروسته عرب ددوی (ترکانو) پالیسي څخه بیزاره شول. ایرانیان خپل لرغونی تاریخ په هکله دومره مبالغه کړې او پخپل تاریخي ویاړنی کې دومره ډوب شوی چې هڅه کوي د خپلو ګاونډیو هیوادو څخه ځانونه متمایز کي. نو د توپیر پیدا کولو پاره په ترکانو، عربو، او افغانانو تحقیرونکی تسمیی او نومونه ایښي دي.

په غربي ډیموکرسیو کې عنعنوي تبعیض او نژادي تفوق مسئله متداوله وه. د مثال په توګه نژادي تبعیض د امریکې ډیموکرسي ایډیال ته جدي ستونځه پیدا کړې وه. سویډنی سیاسي پوه میرډال Gunnar Myrdal دا مسئله د امریکې ستونځې "The American dilemma" په نوم یادوي.

یعنی د نژاد مسئله په نهایي توگه د امریکي دیموکرسي مقدرات ټاکي . تر (۱۹۵۰) نونس سوه پنځوسو لسیزو پوري د امریکي ځینو سپین پوټکو اوسیدونکو په ډاگه د سپین نژاد تفوق څخه ملاتړ کاوه او د ورکتون نه نیولي تر دفتره پوري د سپین او تور نژاد بیلتون غوښتنه ئي کوله.

۷- فاشیزم نړیوال قانون او نظم ته -چي زیاتره غربي انگلو- ساکسن ریښې لري- جدي اعتنا نلري او ددې کار پر ځای جگړې، خشونت، د تساوي نشتوالي، دنُخبه توب اصل، نژادي توپیر، او امپریلیزم ته عقیده لري. البته پرته له فاشیزم نوره ځیني ایدیالوژی هم جگړه تل نه ردوي او د خپلو ځانگړو هیوادو پاره حتی کله مصلحت بولي او هغه باندي تر ښه واقعیت نوم ږدي، خو فاشیزم په ډاگه پدې هکله خپل نظر څرگندوي. موسولیني Mussolini وائي چې: یوائې جگړه په هیجاني او تشخص حالت کي د انسان ټوله انرژي راپاسي او په هغو خلکو باندي د اشرافیت او نجابت مهر وهي چې پداسي حالاتو کي له خپل ځان نه جرأت او شهامت ښکاره کي. فاشیزم له یوي خوا نړیوال معیارونه او قوانین د ضعیفو نژادو او نسلونو په گټه بولي، له بلي خوا هم هغه د نورو امپریلیستي لویو قدرتو لکه انگریزانو، امریکایانو فرانسویانو، او روسانو په گټه شمیري.

نو د ایتالیي او جرمني فاشیستو رژیمو د ملتونو ټرون او اتحاد "The League of Nations" بي ثمره او بي گټي وباله. په نتیجه کي په ۱۹۳۳ م کي جرمني او په ۱۹۳۷ م کي ایتالیي خپل غړیتوبونه له هغه سازمان څخه واخیستل. ایتالیي پدي پلمي لدي سازمان سره مقاطعه وکړه

کله چې دی هیواد حبشه ونیوه د دی سازمان غړواکمندو هیوادو د ایټالیی په تیری انتقاد وکه او ایټالی هم د دوی په ځواب کی دا سازمان پریښود. د ایټالیی، جرمنی، او جاپان دلیل هم یو داؤ چې نورو قدرتونو لکه انګلستان، فرانسه، روسیه، امریکه... هم و اړه او کمزوری هیوادونه او ملتونه په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه خپل توان حده پوری کنترول او استثمار لاندی راوستی دي او دا -"امپریلستی"- هیوادونه د فاشیستی هیوادو سره په استثماری لوبه کی مخکی او په ګټه کی دی نو، ځکه امپریلستی هیوادونه فاشیستی ملکونه په تبلیغاتی ډګر کی ردوي.

مثلاً امریکی متحده ایالاتو خپل هیواد د بډیا په زور او په جګړی سره ننني جغرافیاي او اقتصادی پراختیا ته ورسوه. تقریباً پوه نیمه پیړی پخوا دی هیواد په مکسیکو یرغل وکه او د مکسیکو ځینو ایالتونو په نیولو سره ئی خپل هیواد ساحه په یوی میاشتی کی تقریباً دوه چنده پراخه کړه؛ فرانسی هم د لاتینی امریکی براعظم څخه نیولی تر افریقی، آسیا، او الکاهل بحر پوری په استثماری پالیسی تعقیب سره خپله امپراطوري وغزوله؛ انګریزانو د خپلو نورو سپینو اروپایی رقیبانو په شان خپله امپراطوری ته دومره پراختیا ورکړه چې دوی به په ویاړ سره ویل چې د انګلستان په امپراطوری کی لمر نه لویږی. دا جمله وروسته د ځینو روسیی پلویانو له خوا په نورو هیوادو حتی افغانستان کی هم په ویاړ سره استعمالیده.

په هر صورت د دوهمی جګړي وروسته په جرمنی او نورو هیوادو کی

د سیاسی علم تعریف

د سیاسی علم تعریف له هغو وظیفو څخه دی چې په ظاهر کی ساده خو په حقیقت کې مشکل او په کاملی وجهی ناممکن ښکاری. سره ددی باید تعریف له یوه ځایه پیل شی حتی که کامل تعریف هم نه وی. تیرو کلو کې ډول ډول روشونه پدی هکله پیشنهاد شوی اما ښه دی چی لمړی تعریف ئی د یکشیزی سره شروع کړو. څنګه چې له تسمیی ښکاری سیاسی علم "Political Science" له دؤ لغاتو جوړ شوی: سیاست Policatal او پوهنه Science. د یکشیزی کی دا معنی ورکوی چې سیاست دولت او حکومت سره اړیکی لري. نږدی تعریف ئی دا دی چې پوهنه "Science" هغه منظمه پوهه دی چې د کتنی، مطالعی، او تجربی څخه مینځ ته راغلی وی تر څو هغه څه چې مطالعی لاندی نیول شوی دی اصول او طبیعت ئی تعین شي. نو پدی توګه ویلی شو چې سیاسی علم "Policatal Science" په منظمه او واقعی توګه د حکومتونو مختلفو طریقو مطالعی ته وایی. د مارج په میاشت په 1886 کال کی د "Science Quarterly" سیاسی مجله د سیاست پوهنه داسی تعریفوی: "د سیاست علم په تحت اللفظی ډول د دولت پوهنی ته وایی. پدی توګه د سیاست علم د دولت سازمانونه، وظایف، او د یوه هیواد اړیکی له بل هیواد سره هم احاطه کوی. د دیویدایستن David Easton په نظر سیاسی علم هغی منظمی مطالعی ته وایی چې د حکومتونو تولیه اړخونه او نهځي چې د واک او صلاحیت ارزښتونه ځاي په ځاي کوی خوندی ساتی. د مثال په ورکولو سره به ذا تعریف یو څه زیات روښانه شي.

پاڼې	عناوین	شماره

دوهمه برخه

۷- ایدیالوژي ۴۳

داید یالوژي تعریف

۸- لیبرالیزم ۴۷

کلسیک لبرلیزم

اصلاحی لبرلیزم

۹- محافظه کاري ۵۰

واقعي اخلاقي نظر

اورگانیکه ټولنه

دنابرابری منل

مثبت او عملي دولت

۱۰- سوشلیزم ۶۳

د سوشلیزم مرنړیوال نظر: طبقه

عامه او ملي شته

عامه سوساینی چارې او آزادي

دفابین سوشلیزم له نظره تدریجي دیموکرسي

تدریجي سوشلیزم د انسان طبیعت په هکله

۱۱- د مارکس تیوري (مارکسیسزم) ۸۱

یوائیني لار انقلاب

۱۲- فاشیزم ۹۱

شماره	عناوین	پاڼې
	فاشیزم په تیوري او عمل کی	
۱۳	امپریلیزم	۱۰۱
	دلینین نظر امپریلیزم په هکله	
	مارگنتا د امپرلستي نظریې ردلو په لټه کې	
۱٤	هیجیمونی	۱۱۱
۱۵	کلونیلیزم	۱۱۵
	د مستعمرو نیونه په درې لویو وچوو کې	
۱٦	نشنلیزم	۱۲۱
	دولت	
	ملتونه	
	ملت-دولتونه	
	وطن پالنه	
۱۷	کینې، منح، او سبنی اړخ	۱۳٤

سـریـــزه

څنګه چې له عنوان څخه ئې ښکاري دا کتاب د سیاست او هغو پسې تړلو مسایلو په هکله په لنډه توګه لیکل شوی او په دوو برخو ویشل شوی دی. لمړۍ برخه کې دسیاست، حکومت، او صلاحیت په هکله بحث شوی؛ دوهمه برخه ئې ایدیالوژیو معرفی کولو ته وقف شوې دی.

د سیاست په هکله -څه په ګروپي او یا فردي ډول- مختلف تعبیرونه موجود دي ځینې سیاست د ټولنیزو علومو یوه مثبته، ښه، او ګټوره څانګه بولي. ددې نظر په بلې خوا کې سیاست، تزویر، او دروغو سره مترادف بلل شوی دی. د دوی ترمنځ یو شمیر نوره سیاست ته نه هغه شیطاني بڼه ورکوي چې لومړي ډله ادعا کوي او نه هم سیاست پاره هغه ملکوتي مقام غواړي چې د علومو په تخت باندې جلوس ورکي.

له هغه ځایه چې سیاست، حکومت، او صلاحیت خپل مینځ کې نږدې اړیکې لري سیاسي چارو کې مداخله کونه موږ د واک او حکومت پوښتنې سره مخامخ کوي. د حکومت کولو په هکله زموږ په ټولنې کې دوه بېل نظرونه موجود دي: یو اسلامي نظر دی چې حکومت ئې له دین سره یو ځای کړی دی. د حکومت کولو اندیښنه د افلاطون په لیکنو کې هم څرګنده شوی

ده. نوموړی دا پوښتنه د مناسب او ګټور حکومت په هکله کوی یعنی څوک باید حکومت وکی؟ په اسلامی سیاسی فلسفی کې د حکومت کولو پاره مستحق سړی هغه دی چې د الله (ج) او رسول الله (ص) په لار روان وي او د پوهی او تقوی خاوند وي. پدی یو واکمن نه یوائی روحانی مقام لري بلکه هغه دنیوی امورو پرمخ بیولو پاره هم مستحق او مناسب شخص ګڼل کیږی. ځکه هغه د ځان غوښتنې، مادی هوسونو، او مقام غوښتنې څخه باید منزه وي نو دا ډول وګړی کولی شي د ټولنی هیلی، ضرورتونه، او غوښتنی بی له ځانګړی ملحوظاتو وساتی او وده ورکي.

له بده مرغه دا ډول عالی ټولنی په اسلامی نړۍ کې محدود شمیر دی. د حضرت رسول اکرم (ص) او دڅلوریو راشده خلفاؤ حکومتونه ئی ښه مثالونه دي. خو وروسته له هغه داسی ایډیالو ټولنو سره نه مخامخ کیږو. مشتاق واکمنان د اسلامي ارشاداتو او دفاع کونی پلمو په بنا د قدرت په کرسی تکیه کوي او هغه ځانو ته منحصروي. خو پدی ترڅ کی هر بی مسؤلیته قدرت غوښتونکې رقیب دی ادعا د پاره هڅی کوی. که څه هم قرآن شریف کې په صراحت سره د الله تعالی، پیغمبر (ص) او د (صالح) واکمن اطاعت غوښتنه شوی خو مشتاقو حکمرانانو د اسلام په تاریخ کې خپلو ځانګړو ګټو پرمخ بیولو پاره سؤ استفاده کړی او ځینو مقولو او روایاتو څخه - لکه السلطان ظل الله فی الارض - نهایی حده پورې کار اخستی. د افغانستان مجاهدینو څو تیرو کلو قدرت غوښتنی هلی ځلی سبب شوی چې پدی عصر کې زموږ هیواد بی ساری بدبختیو سره مخامخ

شی.

دوهم په غربی سیاسی فلسفی کې سیاست برعکس له خپل لاهوتی مقام څخه ناسوتی نړی ته راټیټ شوی دی. پدی توګه هغه څوک چې د حکومت واګی په لاس کې نیسی د معنوی امتیاز درلودو په اساس حکومت نه کوي بلکه دده واک او صلاحیت د خلکو په ارادی او غوښتنی کې نغښتی دی. که چیری یو واکمن وکړای شی یوی انتخابی دوری- معمولاً له ٤ تر ٧ کلو- کې د یوه هیواد اکثریت رأی وګټی خو- د ځینو دلایلو په علت ونکړای شي- د خلکو اعتماد او ملاتړ ځان شاته وساتی نو دا فرضی شخص د حکمرانی چانس دوهمی دوری ته له لاسه ورکوی.

دی نشی کولی د هیواد پوځی قدرت څخه د خپل حکومت ادامی پاره ناوړه استفاده وکي او یا هم جبری او قهریه وسیلی نه کار واخلي او د زرګونو او حتی لکونو- اکثراً معصومو- وطنوالو په وینو تویولو سره خپل لاسونه سره کي بلکه دا وګړی مجبور دي چې د خپل ملت ارادی او غوښتنی ته سرټیټ کړی او بل منتخب فرد- یا ډلی- ته د حکومت کولو پاره ډګر پریږدی.

پدی توګه د حکومت انتقال بی له وینو تویولو، ګډوډی، بربادی، او بی امنیتی له یوه شخص یا ډلی څخه بل وګړی ته سپارل کیږي. ضمناً د لمړی ډلی حکومت ګټو لار کاملاً ندی تړلی شوی بلکه په مثبتو او مؤثرو کړو وړو خلکو ته د منلو وړ خط مشی په وړاندی کولو سره بیا هم د سیاسي واک اخستلو امید لری. که څه هم په غربی دیموکرسیو کې د قدرت واګی تل

نوی متصدی ته په کاملاً عادلانه او منصفانه توگه نه سپارل کیږی او انسانی ضعف او نقص پکې لیدل کیږی، خو د افغانستان تیرو څه کم دوو لسیزو په عملی توگه وښوده چې غربی سیاسی سیستم عملی کیدنه زموږ په ټولنه کی ممکن ډیر لږ مضر تمام شی او له بیځایه او بی موجبه وینو تویولو څخه مخنیوی وشی. نو څر چیل بیځایه ندی ویلي چې لویدیځ دیموکراتیک نظام سره ددی چې نیمګړتیاوی لري خو پدی عصر کې یواځینی عملی سیستم په نړۍ کې شمیرل کیدلی شي. باید دا ټکی هم په نظر کې ولرو چې اسلامی حکومتونه هم د خلکو رضایت او ارادې ته ضرورت لري او پرته له ځینو غیر مشابه ټکو نور کوم تناقض د لویدیځ او اسلامی سیستم تر منځ دعامه رأی په هکله نه لیدل کیږی. هغه ډلی چې خپل قدرت ساتلو په لټه کی دي ممکن ددی ډول سیاسی نسخی تجویز رد کی.

د حکومت کولو بحث سره دایدیالوژی او د حکومتونو متودونه هم چې د کتاب دوهمه برخه جوړوي اړیکی لری. په شلمه پیړی کی د رقیبو ایدیالوژیو مؤثریت او رقابت ادعاوو جدی څیره غوره کړه. که څه هم تقریباً د ټولو معاصرو ایدیالوژیو ابتدایی ریشی له ماتریالیزم څخه نیولی تر ایدیالیزم او کمونیزم... پوری د لرغونی یونان په فلسفی کی پیدا کیدلی شي خو د تکنالوژی، ساینس، او ټولنیزو علومو پرمختګ سره ایدیالوژیو هم تقریباً موازی وده وکړه. دی پاره چې خپل حقانیت ثابت کی هره ایدیالوژی د فلسفی په راغونو، منطق او دلیل په باغونو، او د علومو په

سیاست ته کتنه

لیکوونکی:
محمد سرور حازم
کال ۱۳۷۶

د ګرونو کې قدم وهي او هر څه چې د دوی دلایلو پخیدو پاره ګټور وي په عاریت اخلي او خپلې ایدیالوژۍ پاره ئې د هضمولو وړ ګرځوی بیا څومره چې دوی ته ممکن وي ددې نسخې په تبلیغ او ترویجولو سره ځانو ته د زیاتو مشتریانو پیدا کولو په لټه کې دي. د هر سیاسي مکتب ملاتړ کونکی د خپلې لارې حقانیت دفاع کوي له بده مرغه د هیواد دننه او هم په نړیواله سطحه د ایدیالوژیو مباحثې کله یواځې منطق ته نه محدودیږي.

یواځې پدې پیړۍ کې د ایدیالوژیو حقانیت ثابتولو پاره په میلیونو معصومو انسانانو وینې تویې شوې بې له هغه چې دوی د یوې ایدیالوژۍ څخه دفاع کړې وي حتی ددې ناوړو پیښو زیات شمیر قربانیان شاید ددې کلمې مفهوم سره څنګه چې انتظار ویستل کیږي په پراخه او دقیقه توګه بلدیت ونلري. یوه نمونه ئې هم زموږ هیواد بیوزلي او کم بخته وطنوال دي چې خپل اولادونه ئې پدې ستونځو کې لوی کړل او په زرګونو نورو کورنیو خپل ماشومان ددې کلمو خپل منځي رقابت کولو پاره له لاسه ورکړل. یواځې د شهیدانو شمیر څه کم دوه میلونه اټکل شوي دي. سوال پیدا کیږي چې آیا پدې هکله سیاست، حکومت، او ایدیالوژۍ تقصیر لري؟

د پوښتنې روښانه ولو پاره به ایدیالوژۍ چاړې ته تشبیه کړوو. که چیرې موږ خپل غرایز او ځان غوښتنې له انساني حالت نه شیطاني وضع ته تیتې کړو نو له ایدیالوژۍ څخه به د چاړې په توګه ژوبلولو او وژلو پاره کار واخلو، خو که چیرې مونږ د یوه نورمال انسان په توګه خپل امیال او هوسونه تر یوه حده کنترول کړو نو لدې چاړې څخه به ډول ډول دوډۍ خوړلو پاره استفاده وکړو نو په نهایت کې به د انسان مادي او معنوي ودې او تقویې پاره ترې کار واخلو.

د هرې ایډیالوژۍ پیروان له سیاسي او ټولنیزو محافلو څخه د درک او درناوي توقع لري او د ضرورت احساس په صورت کې د ممکنه وسایلو څخه د هغو تطبیقولو پاره کار اخلي. زیاتره وخت دوی دا امتیاز او تمجید ځانو پاره یوائځي ثواب لار شمیري. ځیني په دگماتیکه توگه د بشریت نیکمرغي او هوساینه او په نهایت کې د انسانانو د نجات هدف پخپلې لار کې لټوي؛ یو شمیر نور خپله ایډیالوژۍ ځکه معقوله گڼي چې دوی هغه د عملي پروگرامو تطبیق، د اقتصادي ودې او ټولنیزو هوساینې اصلي، او کله هم یوائیني لار شمیري پدې مورد کې دوی دومره ټینگار او مبالغه کوي چې د ایډیالوژۍ پلې کولو هدف لوړ مقام ته رسیدلو سره موازي بولي.

شاید ددې سیاسي مکتبونو یوه ډله له بلې سیاسي ډلې څخه په ځینو مواردو کې مزیت ولري خو دا گرانه دې چې یوه ایډیالوژۍ په مطلقه یا د منلو او یا هم د ردولو وړ وگڼو. په نسبيّ ډول او په اوږدې مودې کې ځینو ایډیالوژیو نسبت نورو ته د عمل په ډگر کې د انساني معقولو غوښتنو پاره مثبت او موثر گامونه اخستي دي. خو سره ددې هم د دوی په نیمگړتیاوُ باندې د توجه گوته اېښودل کیدلې شي هغه لار به ډیره مؤثره ثابته شي چې د وخت په تیریدلو او د عملي تجربو سرته رسولو سره ځینو جدي تعدیلاتو څرگندولو پاره تیاري وښیي. تراوسه اجباري او تحمیلي سلوک څخه تشویقي او ترغیبي متود زیات مؤثریت ښودلې دی. تاریخ نور هم د ایډیالوژیو دی نسبي بریالیتوبونو او ناکامیو ته انتظار باسي او گوري چې په راتلونکي کې به دوی په سیاسي ډگر کې ځانو ته زیرې ولري او که ناوړه نتایج خلکو ته ور په برخه کي- پدې هکله به زه قضاوت د لوستونکو په غاړه واچوم.

یـــادونـــه

ددی کتاب لیکلو وخت کې ځینو سیاسی اصطلاحاتو او کلمو سره مخامخ شوم چې زموږ په ژبه کې د هغو پاره دقیقو معادلو لغاتو کمبودی احساس راته پیدا شو ځکه چې اکثر سیاسی لغات باندنی ژبو څخه پښتو ته معرفی شوی او په هغی کې په کار اچول کیږی. ددی نقصان دلیل په دوّ علتونو کې لټولی شم. یو دا چې زه هم په پښتو ژبه کې دلیکنی کافی توانایی نلرم او پدی هکله، ما د سیاسی ادب نیمګړتیاؤ احساس کړی دی. پدی منظور ما اکثراً د باندنیو ژبو هغه سیاسی لغاتونه او اصطلاحات چې په پښتو ژبه کې نسبتاً زیات مروج دی استعمال کړی. کله می د مطلب روښانولو پاره څو مترادف یا متشابه او نسبتاً آشنا لغاتو څخه کار اخیستی تر څو هغه درانه لوستونکي چې سیاسی اصطلاحاتو سره زیات بلدیت نلری د مطلب درکولو ستونځو سره مخامخ نشی.

بله وجه ئی دا دی چې په پښتو ژبه کې هم د ځینو سیاسی لغاتو فقدان موجود دی له نیکه مرغه دا خلا د مربوطه ځانګې پوهانو او نظر خاوندانو لخوا مخ په ډکیدو دی ما دا صلاحیت له خپل ځانه سلب کړی چې د معادلو لغاتو پیدا کولو په لټه کی شم.

که څه هم یو شمیر محدودو پښتنو ورونو لخوا دا هڅی پیل شوی دی چې په پښتو ژبه کی نوی لغات وضع کي او یا هم پکې نوښتون راولی پدی

نیت چې پښتو ژبه کې غنا راوړي. خو دا ویره شته چې ددې ډلې پښتنو ورونو خالصانه هڅې له ځانه منفي اثر پریږدي. شاید د دوی دا ابتکار د منلو او تحسین وړ وي خو موثره لار به ئې دا وي چې د ادبي پوهانو کمیتې په تائید او مشورې نوې لغات پښتو ژبې ته وړاندې شي ځکه ددې ځانګې نظر خاوندانو یا کمیټې وروسته له کلونو څیړنو دا صلاحیت حاصل کړې چې پدې هکله تصمیم ونیسي نو ګټوره لار به دا وي چې دا مسؤلیت د دوی په غاړه واچوو. په تیرو څو کلونو کې څو لغات پښتو ژبه کې مروج شوي چې د ټولو پوهانو لخوا تائید وړ ندي ګرځیدلي او پدې هکله داسې اندیښنه ښکاره شوې دې چې ممکن ځیني بې ریښې، بې شکله، او یا بې تناسبه نوي لغات زموږ ژبې ته معرفي شي.

نو د پښتو دقیقو لغاتو استعمال کیدو او یا د نوؤ لغاتو نه ویستلو نه ډډې کولو په عذر سره ماته دا فرصت پیدا شو چې خپل متواضع نظر هغو پښتنو ورونو ته چې دوی د پښتو ژبې ودې پاره هڅې کوي وړاندې کړم او هم د کتاب نواقصو کبله هم درنو لوستونکو ته پدې هکله خپل عرض وړاندې کم چې پدې کتاب کې به لفظي او ګرامري غلطي منځ ته راغلي وي ګرچې ماتر خپل وسه پورې سعي کړې چې په ساده او واضحه توګه ئې ولیکم.

ممکن دا کتاب نه یواځې د اجتماعي علومو محصیلینو پاره ګټور تمام شي بلکه هغو لوستونکو ته چې غواړي د سیاست په سیمه کې د ایدیالوژیو په باغونو او راغونو کې قدم وهي هم خالي له جالبو ټکو نه وي. دوی به لدې سفر څخه کله د ایدیالوژیو بوټې، یا ګلان، او یا هم نیالګي تر لاسه کي پدې امید چې د نړۍ سیاست په بازار کې هغو سره نسبي آشنایي حاصله کي.

سیاست ته کتنه

PROPERTY OF
ARIC
Established
1999

لیکوونکی:

محمد سرور حازم

کال ۱۳۷٦

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

د کتاب پیژندنه

د کتاب نوم : سیاست ته کتنه

لیکونکی : محمد سرور حازم

د چاپ کال : ۱۳۷۶ لمریز کال

چاپ او کمپوز : صبور لیزیر کمپوزینگ

۱۲۲ گل حاجی پلازه ارباب رود ، تیلفون: ۴۵۳۱۸

تیراژ : ۱۰۰۰ توکه

د گل محمد صاحب ښخه د کتاب چاپولو او فرهنگي مرستې په هکله مننه کوم.

زما ورونو انجینر عطا الله او حشمت الله ته.

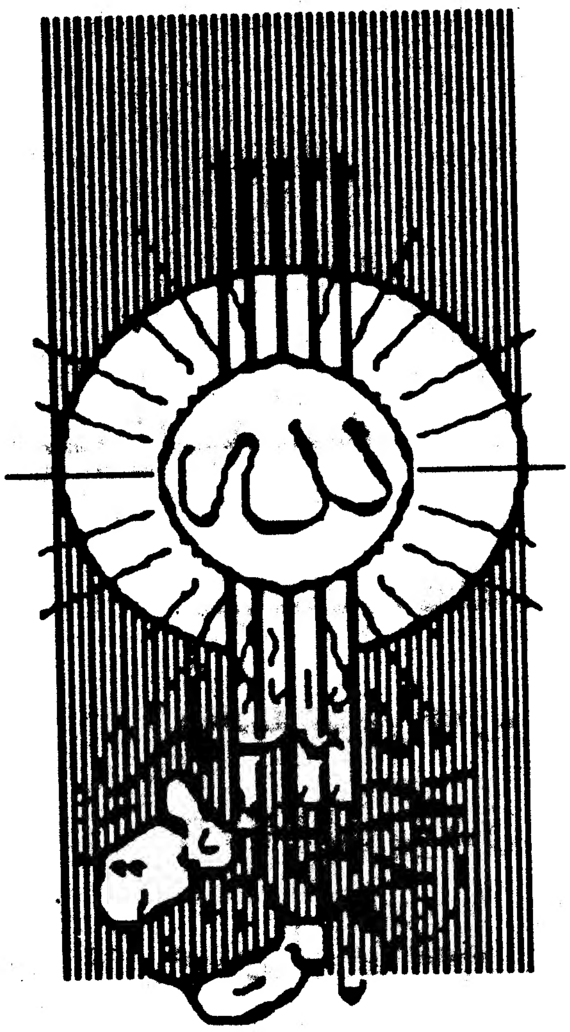

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

فهرست

شماره	عناوین	پاڼې
سریزه		الف
یادونه		ز
لمړی برخه		
	۱- ټولنه، حکومت، او سیاست	۱
	د سیاست تاریخچه	
	د سیاسی علم تعریف	
	۲- ځواک	۱۸
	الف- نفوذ	
	ب- جبر	
	ج- صلاحیت او واکمني	
	۳- مشروعیت او صلاحیت	۲۳
	۱- عنعنوي صلاحیت او واک	
	۲- قانوني واکمني	
	۳- کریزمه (جذابیت) یا محبوبیت	
	٤- خپلواکی (ملي واکمني) او هیواد	۲۷
	۵- ملت	۳۳
	٦- قانون	۳۸